

BLANDINE KRIEGEL

Klasik Siyasi Felsefe Metinleri

ÇEVİREN: ZÜHRE İLKGELEN

iletişim

Derleyen
BLANDINE KRIEGEL
Klasik Sivasi Felsefe Metinleri

BLANDINE KRIEGEL 1943 doğumlu felsefeci ve profesör. Haut Conseil à l'intégration'un eski başkanı ve Jacques Chirac'in danışmanı. Ayrıca Comité consultatif national d'éthique'in eski üyelerinden. Eserleri: *L'État et les Esclaves* (1979), *Les Chemins de l'État* (1986), *L'État et la Démocratie* (1986), *Les Historiens et la Monarchie* (1988), *Les Droits de l'homme et le Droit naturel* (1989), *Propos sur la démocratie* (1994), *La Politique de la raison* (1994), *La Cité républicaine* (1996), *L'Histoire de l'âge classique*, 4 cilt (PUF, 1996), *Philosophie de la République* (Plon, 1998), *La Défaite de l'érudition* (PUF, 1998), *Le Sang, la justice, la politique* (1999), *Réflexions sur la justice* (Plon, 2001), *Etudes et intégration: Avis sur le logement des personnes immigrées; Rapport statistique annuel; Présentation de l'Institut d'études* (Documentation française, 2008), *Querelles françaises*, Alexis Lacroix'yla birlikte (Grasset, 2009).

Textes de philosophie politique classique. De la Renaissance à la Révolution
© 1993, Presses Universitaires de France

İletişim Yayınları 1522 • Başvuru Dizisi 56
ISBN-13: 978-975-05-0813-4
© 2010 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2010, İstanbul

EDİTÖR Can Belge
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Ziya Osman Bangu
BASKI ve CİLT Sena Ofset
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen
BLANDINE KRIEGEL

Klasik Siyasi Felsefe Metinleri

Rönesans'tan Fransız Devrimi'ne

Textes de philosophie politique classique
De la Renaissance à la Révolution

ÇEVIREN *Zühre İlkgelen*

iletişim

İçindekiler

Önsöz 9

Machiavelli (1469-1527) 11
İlkçağ Cumhuriyeti'ne geri dönüş 11

Francisco de Vitoria (1483 ?-1546) 14
Kızılderililerin birtakım hakları vardır ve
onlar doğa gereği köle değillerdir 14
Barış her zaman savaştan yeğdir 16

Jean Bodin (1529 ?-1596) 18
Cumhuriyet bir eşkıya toplumu değildir 18
Hükümranlığın tanımı 19
Hükümranlık mutlak ve sınırlıdır 21
Hukuk ve yasa arasındaki ayrım 25
Hükümdar uyrukların mülkiyetine saygı göstermelidir 28

Hugo Grotius (1583-1645) 29
Yurttaşlık hukuku anlaşmanın aydınlığına dayanır 29
Doğal hukuk, insanların hukuku ve yurttaşlık hukuku 30
Doğal hukuk irade üzerine kurulabilir 32
Haklı savaş kuramı: doğa yasasına ve
tanrısal yasaya uygun savaşlar da vardır 33
Haklı savaş kuramı: Savaş haklı yollarla yapılmalıdır. 37

Thomas Hobbes (1588-1679) ... 40
Doğal durum bir savaş durumudur ... 40
Doğal yasa ve doğal hukuk ... 42
Yurttaşlık antlaşması ... 45
Leviathan ya da Cumhuriyetin kuruluşu ... 46
Güvenlik hakkı ... 48
Yurttaşlık yasaları ... 50
Yurttaşlar yasası doğal yasayı içerir ... 54
Yasanın hak, egemenin yargıç üzerindeki üstünlükleri ... 55

Spinoza (1632-1677) ... 57
İbranilerin devlet örneği ... 57
Tanrısal bağlaşıklık, toplumsal antlaşma örneği ... 58
Kuvvetler ayrılığı ... 62
Yasada ve hukukta kökleşmiş erk ... 66
Doğal hukuk ve doğal yasa ... 70
Yurttaşlar hukuku ... 77
Özgür devlet bir özgürlük devletidir ... 84
Demokratik devletin üstünlüğü.
Demokrasi insan doğasına uygundur ... 97

John Locke (1632-1704) ... 102
Doğal durum doğal yasayı da gerektirir ... 102
Doğa yasası uygar toplumda son bulmaz ... 104
Uygar toplumun sonu ... 105
Mutlak monarşi uygar toplumla bağdaşamaz ... 109
Toplumun doğal temeli çifttir ... 115
Mülkiyet hakkı bir temel haktır ... 117

Jacques Bénigne Bossuet (1627-1704) ... 120
Politika tanrısal kararlara bağımlıdır ... 120

Montesquieu (1689-1755) ... 124
Kuvvetler ayrılığı ilkesi ... 124

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) ... 142
Toplumsal antlaşma, bir boyun eğme değil,
ortaklık antlaşmasıdır ... 142
Aktarılamayan ve bölünemeyen egemenlik
genel irade üzerine kurulmuştur ... 145

Voltaire (1694-1778) *156*
Hoşgörü bir doğal haktır *156*

Emmanuel Sieyes (1748-1836) *158*
Tiers état ulustur! *158*

Hak Bildirileri *164*
Birleşik Devletler'in Bağımsızlık Bildirisi (4 Temmuz 1776) *164*
Fransa: İnsanın ve Yurttaşın Hakları Bildirisi (26 Ağustos 1789) *169*

Kaynakça *173*

ÖNSÖZ

Bu kitapta derlenmiş yazılar 1513'ten başlayıp 1789'a kadar uzanıyor ve tüm Rönesans dönemiyle Modern Zamanları kaplıyor. Klasik Dönem'in eksiksiz bir görünümünü vermek gibi bir iddiası yok. Seçmede benimsediğimiz ilkeler siyasi düşüncenin Avrupalı niteliğini ve İtalyan, İspanyol, İngiliz, Hollandalı düşünürlerin buna katkısını, elbette kamu hukukunun hâlâ felsefi bir değere sahip *İnsan Hakları Demeci* gibi anıtlarını da dışlamaksızın, göstermeyi amaçlamaktadır. Böylelikle birçok noktada şaşılacak derecede çağdaşımız gibi görünen ve bu nedenle de insanı siyaset felsefesinin tarihsel konumu üzerinde düşünmeye davet eden klasik siyaset düşüncesinin gelişmesindeki çeşitli aşamaları saptamak istedik.

MACHIAVELLI (1469-1527)

Il Principe (1513) adlı kitabın yazarı Niccolò Machiavelli, Rönesans'ın en büyük İtalyan siyaset felsefesi yazarı ve ahlâkî ve tanrıbilimsel tasalardan sıyrılmış, uygulayıcı ve gerçekçi bir politikanın öğreticisi olarak bilinir. Fakat o, her şeyden önce İlkçağ Cumhuriyeti ülküsüne dönmek isteyen bir kuramcıdır.

İlkçağ Cumhuriyeti'ne geri dönüş

> İlkçağ'a duyulan saygı dikkate alınınca ve –tek bir örnek vereyim– hırsla, benim gözümün önünde olsun, benim evimi süslesin diye İlkçağ yontusu parçalarına ne paralar verildiği, o parçaların nasıl günün sanatçılarına örnek diye götürüldüğü, adamların da o yontuların taklitlerini yaratmaya çabaladıkları düşünülünce, bir yandan da tarihte gördüğümüz İlkçağ krallık ve cumhuriyetlerinin o görkemli örnekleri, o çağda kendilerini vatanlarına kurban etmiş kralların, komutanların, yurttaşların, yasa koyucuların gerçekleştirdikleri bilgelik ve erdem tanıkları

göz önüne getirilince, bu kimseleri örnek almayıp onlara hayran kalmakla yetindiğimiz, hattâ o İlkçağ erdeminden hiç iz kalmayacak kadar ilgi dışında tutuldukları düşünülünce elimizden hem şaşıp kalmak hem de derin üzüntü duymaktan başka bir şey gelmiyor. Halbuki görüyoruz ki, çevremizdeki insanlar aralarında çıkan uyuşmazlıklarda o çağ adamlarının yargılarına, hastalanınca o çağ adamlarının reçetelerine başvuruyorlar. Çünkü yurttaşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen yasalarımız, o çağın hukukçularınca öne sürülmüş yargılardan başka bir şey değildir. O yargılar bugün toplum ve ahlâk kurallarına dönüşmüş olarak günümüzün hukukçularını verdikleri hükümlerde yönlendirmektedir. Aynı şekilde bugünün tıp adamlarının rehber olarak aldıkları tıp da, İlkçağ tabiplerinin bıraktıkları deneyimlerden başka bir şey değildir. Yine de bir devlet kurmak, kurulmuş devletin topraklarını elde tutmak için, bir krallığı yönetmek, bir ordu toplamak için, bir savaş yürütmek ya da adalet dağıtmak veya elindeki imparatorluğu genişletmek için İlkçağ'dan örnek almak isteyen bir hükümdara, cumhuriyete, komutana, yurttaşa rastlamıyoruz. Bunu yapmamalarının nedeni, bugünkü eğitimimizdeki sakatlıklar nedeniyle düştüğümüz zaaf durumundan çok, Hıristiyan ülkelerinin çoğunda hüküm süren o kibirli tembelliğin neden olduğu kötülükler, gerçek bir tarih bilgimiz olmaması, tarihi okuyup da onun anlattıklarının tadına varamayışımızdır. Nitekim tarihi okuyanların da çoğu sadece tarihte geçmiş olayların çeşitliliğinin verdiği hazzın üzerinde dururlar. Geçmişin güzel edimlerine öykünmek akıllarından bile geçmez. Öyle bir taklide kalkmak onlara zor değil, olanaksız gelir. Sanki gökyüzü, güneş, hava, toprak, su, insanların düzeni, devinimleri, gücü değişmiş, onlar gitmiş, eskisinden bambaşka şeyler gelmiş gibi.

İşte insanlardaki bu yanılmayı elimden geldiğince gidermek için Titus-Livius'un –zamanın yıpratıcı elinden kurtulabilip bize kadar erişen– tüm kitaplarının anlaşılmasını kolaylaştırmak istedim ve bu amaçla eski ve çağdaş olayların karşılaştırılmasıyla ilgili olarak bence ne gerekliyse hepsini yazdım. Bu nedenle, yazdıklarımı okuyacak olan kimse, insanların tarih bilgisinden elde etmeyi umacakları yararı sağlayacaktır. Bu zor bir girişim, ama bu işi yüklenmemde beni yüreklendiren kimselerin yardımıyla amaca çok yaklaşabileceğim bir noktaya kadar gideceğimi umuyorum.

Machiavelli, *Tüm yapıtları* içinde *Titus-Livius'un birinci onyılı konusunda Düşünceler (1513-1520)*. Jean Giono'nun önsözüyle sunan ve açıklayan: Edmond Barincou. Paris, 1964, s. 377.

FRANCISCO DE VITORIA (1483 ?-1546)

Yeni Aziztomacı Salamanka okulunun en büyük düşünürlerinden ve bugünkü uluslararası hukukun öncülerinden biri olan Francisco de Vitoria, ayrıca *Kızılderililer* adlı yapıtında Amerika yerlilerinin de her insan gibi kamusal ve kişisel haklara sahip olduklarını ve doğal köle diye bir şey olmayacağını dile getirdiği için, insan haklarının ilk taslağını veren kişi olarak da bilinir.

Kızılderililerin birtakım hakları vardır ve onlar doğa gereği köle değillerdir

SONUÇLAR: KIZILDERİLİLERİN HEM KAMUSAL HEM KİŞİSEL TÜRDEN GERÇEK HAKLARI VARDI

100. Yukarıda söylediklerimizden şu sonuç çıkar ki, hiç kuşkusuz, Barbarlar, tıpkı her Hıristiyan gibi gerek kamusal gerek kişisel gerçek haklara sahiptiler. Kimse ne bir hükümdarın ne de bir sade yurttaşın elinden sizin hakkınız yok diye mallarını alamamıştır. Müslümanlara ve Ya-

hudilere, Hıristiyan topraklarını ele geçirmeye kalkmadıkları sürece, kendi malları üzerinde gerçek bir hak tanırız. Her zaman Hıristiyan dininin düşmanı olmuş ve olacak bu adamlara tanıdığımız hakları, adaletsizlik nedir bilmemiş kimselerden esirgememiz kabul edilemez bir şey olur.

101. Şimdi bunun tersine ileri sürülen düşünceyi yanıtlayalım. Barbarların kendilerini yönetecek kadar zeki olmadıkları öne sürülerek onların doğadan köle oldukları söyleniyor. Ben bu sava şöyle yanıt veriyorum: Herhalde Aristoteles zekâsı kıt insanların doğa gereği başkasının hukukuna boyun eğmeleri gerektiğini, ne kendileri ne de dışlarındaki nesneler üzerinde bir yetkeye sahip olmamaları gerektiğini söylemek istememiştir. O uygar toplumda var olan kölelikten söz ediyor. Bu kölelik, yasaların tanıdığı bir şeydir ve hiç kimseyi doğadan köle kılmaz. Doğuştan az zeki insanlar vardır ama Aristoteles onların mallarına el konulmasının, kendilerinin köle yapılmasının, satılmalarının hoş görülebilir bir şey olduğunu söylemek istememiştir. Onun demek istediği, öyle insanların başkaları tarafından yönlendirilme ve yönetilmeye gereksinimleri bulunduğudur. Nasıl çocuklar, ergin yaşa gelmeden önce analarına babalarına, kadın kocasına bağımlıysa, başkalarına bağımlı olmak onlar için de iyi bir şeydir. Aristoteles'in düşüncesinin bu olduğu açık, çünkü bunun yanı başında, bazı insanların, yani zekâsıyla parlayanların, doğuştan efendi, doğuştan hâkim olduklarını da söylüyor. Herhalde bu kimselerin, biz daha bilgeyiz bahanesiyle, başkalarının yönetimini ellerine almaları gerektiğini söylemeyi amaçlamış olamaz. Onların kumanda etmelerine ve yönetmelerine olanak verecek birtakım nitelikleri doğadan aldıklarını söylemek istiyor. Barbarların dendiği kadar salak ve kalın kafalı oldukları kabul edilse bile, gerçek haklara sahip olmaları, işte bundan ötürü reddedilemez ve bu in-

sanlar yasal kölelerden sayılamaz. Fakat ileride belirteceğimiz gibi, bu nedenlerden ötürü o insanları bağımlı kılma hakkı doğabilir.

24 102. Artık bir sonuca varmış bulunuyoruz: İspanyollar gelmeden önce Amerika yerlileri gerek kamusal gerek kişisel gerçek haklara sahiptiler.

> Francisco de Vitoria, *Kızılderililer ve Savaş Hukuku konusunda Dersler*, Çeviri ve notları hazırlayan: Maurice Barbier, Cenevre, 1966.

Barış her zaman savaştan yeğdir

SAVAŞIN ÜÇ KURALI

60 154. Şimdiye kadar söylediklerimizden hareket ederek savaş konusunda birkaç yasa ya da kural saptanabilir.

Birinci kural

Bir hükümdar savaş açma gücünü elinde tuttuğunda, her şeyden önce, savaş fırsatı, savaş nedeni aramamalı, tersine, Aziz Paulus'un buyurduğu gibi (Romalılara mektup 12, 18) elden geldiğince tüm insanlarla barış içinde yaşamaya bakmalıdır. Başkalarının da bizim gibi insan olduğunu, onları kendimizi sevdiğimiz gibi sevmemiz gerektiğini, hepimizin Tanrısının bir olduğunu, hepimizin o Tanrının mahkemesinde hesap vereceğini aklından çıkarmamalıdır. Tanrının yarattığı ve uğrunda Mesihin can verdiği insanları öldürmek, yok etmek için nedenler aramak, bulunca da sevinmek olabilecek en iğrenç şeydir. İnsan savaşa ancak, zor altında, istemeye istemeye başvurur.

İkinci kural

155. Savaşın haklı nedenlerden ötürü yapıldığını açıkça belli olması durumunda da, savaşı karşıdaki ulusu yok edecek biçimde değil, kendi hakkını arayacak, vatanının, devletinin savunmasını sağlayacak, o savaşın sonucunda bir gün barış ve güvenlik doğacak biçimde yapmak gerekir.

Üçüncü kural

156. Savaş bittiğinde, utkudan sonra, insan o utkusundan tam Hıristiyanca bir ölçülülük, ılımlılıkla yararlanmalıdır. Savaşı kazanan, iki ülke için yargı verecek durumda olduğunu göz önüne getirmelidir. Bu ülkelerden biri zarar görmüş, öteki bir adaletsizlikte bulunmuştur. Şu halde savaşı kazanan, savcı olarak değil, yargıç niteliğiyle bir yargı verecektir ve o yargı, zarar gören ülke için doyurucu olabilmelidir. Fakat suçluları uygun biçimde cezalandırdıktan sonra, suçlu ülkenin felaketi elden geldiğince en ufak boyutlara indirgenmelidir, çünkü genellikle, Hıristiyanlarda tüm kusur, tüm günah hükümdarındır. Uyruklar iyi niyetlerinden ötürü hükümdarları hesabına savaşırlar; şairin dediği gibi "Akhailer krallarının tüm kaçıklıklarını ödesinler," demek büyük haksızlık olur.

Francisco de Vitoria, *a.g.e.*, s. 156.

JEAN BODIN (1529 ?-1596)

Jean Bodin Fransız siyaset felsefecilerinin en büyüklerinden biridir. Maran* kökenli bir ailenin çocuğu olarak Angers yakınlarında doğan Bodin, hükümranlık öğretisiyle, çağdaş devletin felsefesinin temelini atmıştır. Cumhuriyetin Aristotelesçi tanımını yeniden ortaya çıkaran da odur.

Cumhuriyet bir eşkıya toplumu değildir

Cumhuriyet birçok aile topluluğunun ve onlarda ortak olan şeylerin egemen bir güç tarafından doğru olarak yönetilmesidir. En başta bu tanımı yapıyoruz, çünkü her konuda önce ana amacı, sonra ona varmak için tutulacak yolları aramak gerekir. Şu halde yaptığımız tanımlamanın ayrıntılarını inceden inceye ele alalım. *Doğru yönetme* dedik. Bunu, cumhuriyetlerle hırsız, korsan çeteleri arasında bir ayrım bulunduğunu belirtmek için söyledik. O çetelerle herhangi bir ilişkimiz, bağlantımız olmayacaktır. O kim-

(*) Ispanya ya da Portekiz'de zor altında Hıristiyanlığı kabul edip gerçekte dinine sadık kalan Yahudilere verilen ad – ç.n.

seler her ne kadar, Bargule ve Viriat için dendiği gibi, kendi aralarında dostça ve toplum halinde, ganimetleri bölüşerek yaşıyorlarsa da o topluma toplum, onların dostluğuna da dostluk dememek gerekir. Bölüşmeleri de hukuk dilindeki bölüşme değil, suç ortaklığı, hırsızlık ve yağmadır. Çünkü gerçek dostluğun bulunduğu şey, yani doğal yasalara göre âdil yönetim onlarda yoktur. İşte bu nedenledir ki, eskiler, iyi ve mutlu biçimde yaşamak için bir araya gelmiş kimselerin topluluğuna cumhuriyet derlerdi. Ne var ki, böyle bir tanımlama bir yandan bol bol yeterse de öte yandan eksiktir, çünkü bunda üç tane asal nokta eksiktir, yani aile, hükümranlık ve bir cumhuriyette ortak olan şey eksiktir.

Jean Bodin, *Cumhuriyetin altı kitabı*, 1576, Gabriel Corti 1593 basımı. Yeniden basan: Fayard, Paris 1986.

Hükümranlığın tanımı

Hükümranlık

Hükümranlık, bir cumhuriyetin mutlak ve süresiz olarak kalıcı gücüdür. Latinler buna *majestatem*, Yunanlılar ἀκραν ἐξουσιαν ve κυρίαν ἀρχ ve κ'ύριον πολίτευμα demişler. İtalyanlar *segnoria* diyorlar ve bu sözcüğü kişilere, bir cumhuriyetin tüm devlet işlerini yöneten kimselere seslenmek için de kullanıyorlar. İbranicede תומר שבט yani en büyük buyurma gücü deniyor. Burada hükümranlığın tanımını yapmak gerekiyor. Çünkü bu işi bugüne kadar ne bir yasa koyucu ne bir filozof yapmış. Halbuki bu, cumhuriyet ele alındığında üzerinde anlaşılması gereken en birinci, en gerekli noktadır.

Her cumhuriyetin ana temeli

Cumhuriyetin birçok ailenin doğru yönetilmesi ve onlarda ortak olan şeyin hükümran bir güçle yönetilmesi olduğunu söylediğimize göre, hükümran gücün ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturmamız gerekir. Bu gücün süresiz olduğunu, sonsuza dek sürdüğünü söyledim. Böyle olması gerekir, çünkü bir ya da birden çok kişiye bir süre için salt güç verilip de bu süre bittiğinde, o kimseler sadece birer uyruk durumuna geçmektedir.

Diktatör hükümdar değildi

Bu yargıları bir kez hükümranlığın asal ilkeleri olarak dile getirdikten sonra, şu sonuca varacağız ki, Romalı diktatör de, aynı işlevdeki Lakedemonyalı Harmost, Selânikli Esymnete, Malta'da Archus dedikleri adam, Floransa'nın büyük Balie'si de, krallıkların naipleri de, bir süre için cumhuriyetin üzerinde salt bir gücü elinde tutmuş şu komiser ya da bu yargıç da hükümranlığa sahip olmamışlardır.

Atinalı büyük Archon hükümdar değildi

Fakat, halkın yurttaşlardan birini hükümdar yapıp Archon adını verdikleri eski Atina'da olduğu gibi, salt güç dokuz yıllığına, on yıllığına verilmişse ne diyeceğiz? Yine de ben derim ki, o, hükümdar değildi, hükümranlığı yoktu ama hükümran bir yüksek görevliydi.

Bir hükümdarın salt güce sahip sürekli vekili hükümdar değildir...

...eğer halk kendi gücünü bir kimseye görevli ya da görevlinin yerine bakan kişi niteliğiyle ve o kimse yaşadığı sürece verirse, bu durumda da o kişi hükümran değil, sa-

dece görevli ya da yerini tutandır, validir, bir başkasının naibidir, onun gücünü geçici olarak yüklenen kişidir...

Jean Bodin, *a.g.e.*, I. kitap, 8. bölüm, s. 179-180.

Hükümranlık mutlak ve sınırlıdır

Birinci niteliği yasa koyma olan salt hükümranlığın böyle tanımlanması, yasamerkezci çağı başlatır. Fakat hükümdar olağan yasalara bağlı olmamakla birlikte, tanrısal ve doğal yasalara ve ...bizzat kendi yaptığı sözleşmelere uymak zorundadır.

Mutlak erkin olması

Şimdi, verdiğimiz tanımlamanın öteki bölümünü izleyelim ve MUTLAK ERK sözcüklerinin ne anlama geldiğine bakalım. O erk, katıksızdır ve egemendir, bu nedenle, Tanrı ve doğa yasasından başka bir gücün baskısı ve buyruğu altında değildir. Bundan ötürü, sadece yasalara uymak zorunda olmayan bir kimsenin katıksız güce sahip olduğunu söylersek, dünyada egemen diye bir hükümdar bulamayız, çünkü dünyanın tüm hükümdarları Tanrı ve doğa yasalarına ve tüm halklarda ortak olan birçok insan yasasına tâbidirler. Oysa hükümdar olanların, hiçbir şekilde, başkasının buyruğuna boyun eğmemesi gerekir. Onlar uyruklarına yasa verebilmelidirler. Yararsız yasaları bozabilmeli ya da ortadan kaldırabilmeli ve yerlerine başka yasalar çıkarabilmelidirler. Yasalara tâbi olan ya da kendi üzerinde söz hakkı bulunan bir kimseye tâbi olan, bunu yapamaz. İşte bu nedenledir ki, yasa, hükümdarın yasaların gücü karşısında bağışık olduğunu söyler: Bu yasa sözcüğü Latincede hükümranlığı elinde tutanın buyruğu anlamına da gelir. Nitekim, bütün ferman ve emirname-

lere bu hükmün eklendiğini görürüz. Geçmişte uymadığımız, şu satırlarla da uymamakta olduğumuz bütün ferman ve emirnamelere karşın, tüm yasa tanımazlıklara karşın, bu hüküm, eski yasalara, o yasa ister aynı hükümdarca yayımlanmış olsun ister ondan önce gelen hükümdardan kalmış olsun, hep eklene gelmiştir. Nasıl, din adamlarının dediği gibi hiçbir zaman Papanın eli bağlı değilse, hükümdar da canı istediği zaman güçsüz kalamaz. Bundan ötürüdür ki, fermanların, emirnamelerin sonunda şu sözcükleri görürüz: ÇÜNKÜ BİZ BÖYLE İSTEMEKTEYİZ. Bu egemen hükümdarın yasalarının iyi, geçerli nedenlere dayanmasalar da, onun mutlak ve açık iradesine bağımlı olduklarını belli eder. Fakat tanrısal ve doğal yasalara gelince, dünyanın tüm hükümdarları bunlara tâbidirler ve dünyanın tüm hükümdarlarının korku ve saygıyla önünde boyun eğmek zorunda oldukları Tanrıya savaş açıp ona karşı günah işlemiş durumuna düşmek istemiyorlarsa o yasalara karşı gelemezler. Bundan ötürü hükümdarların, egemen beylerin mutlak erki Tanrının ve doğanın yasalarına uzanmaz. Söz konusu olanın mutlak erk olduğunu daha iyi anlamış olan, krallara, imparatorlara kendi gücü karşısında boyun eğdirmiş olan, bunun olağan yasalara uymamaktan başka bir şey olmadığını söylemiştir. Tanrısal ve doğal yasalar dememiştir. Hükümdar ne kendi yasalarına ne kendinden önce gelenlerinkine tâbidir. Fakat kendisinin koyduğu âdil ve akla uygun kural ve yöntemlere bağlıdır. Uyrukların da bunları gözetmekte genel ya da özel çıkarları vardır. Bu noktada yanılan, yasaları ve hükümdarın koyduğu hükümleri karıştıran, o ikincilere yasa diyen birçok kimse çıkar. Hükümdarın hükümlerine Aragon ülkesindeki gibi karşılıklı anlaşma yasaları (loix pactionnees) diyenler de olur. Söz konusu ülkede kral, meclisin isteği üzerine bir emirname çıkarır ve bundan ötürü para ya da

başka bir şey alırsa, kralın buna bağlı olduğu, zorunlu olduğu söylenirdi. Öteki yasalara gelince, onlara bağlı değildi ve hükümdarın bu yasaların var olma nedenine son verip bunlara ters düşebileceği söylenirdi. Elbette, nedenlere dayanarak ve yetkeyi kullanarak bu, olabilir bir şeydir. Fakat, şayet hükümdarın kendilerine söz verdiği uyruklarının o yasanın sürmesinde çıkarları varsa, hükümdarı buna zorlamak için ne paraya ne de yemine gerek yoktur. Çünkü hükümdarın sözü kâhinin sözü gibi olmalıdır. Yani hakkında onca kötü düşünülürse değerini yitirir türden. Yemin etmezse inanılmayacak, para vermezlerse sözünü tutmayacak. Ne var ki, haklılık onun elindedir ve egemen hükümdar, şayet sürdürmeye söz verdiği, yemin ettiği yasanın haklılığı son bulmuşsa, uyruklarının onayını almaksızın o yasayı bozabilir. Elbette bu durumda, o yasa için özel bir bozma çıkarılmamışsa, genel bozma yetmez. Ancak, sürdürmeye söz verdiği yasayı ortadan kaldırmak için adil bir nedeni yoksa, hükümdar o yasaya karşı gelmemelidir, gelemez. Elbette, kendinden önceki hükümdarların kalıtçısı değilse, onların koydukları yol yordama, ettikleri yeminlere bağlı kalmak zorunda değildir. İşte bu nedenle Aragon krallığı meclisi, Kral Alfons uyruklarının ve yabancı tüccarın zararına olarak ve Aragon kralı I. Jacques'ın MCCLXV yılında verdiği söze, o sözün MCCCXXXVI yılında Pierre (Pedro) tarafından parayı hiçbir zaman değiştirmeyeceği yolunda meclise söz vererek yinelenmesine karşın, Aragon parasını değiştirdiği ve değerini düşürdüğü için, ona karşı, yani Kral Alfons'un kendisine karşı, yakınmada bulunmuştu. Eski kavle göre, halk, isteğinin yerine getirilmesi için krala 15 maravedisi* olan beher ev başına ve yedi yılda bir, bir maravedi yani yarım liard öde-

(*) 11. ve 12. yüzyılda Kuzey Afrika ve İspanya'da devlet kurmuş olan Müslüman Berber Murabityun'un adından türemiş eski bir İspanyol parası – ç.n.

meye söz vermişti. Oysa, Aragon krallığında tahtın erkek ve kıza geçebildiğini biliyoruz. Fakat, hükümdar ile halk arasındaki anlaşmanın etkisi bittiğinden ve Aragon krallarının sözünü ettiğini emirnamesinin konusunu oluşturan vergi ortadan kalktığından artık hükümdar da bağlı değildir, halkın da, hükümdar sözünü tutmadığından, bağlılığı sona ermiştir. Şu halde yasa ile sözleşmeyi karıştırmamak gerekir. Çünkü yasa, tüm uyruklarını zorlayabilen, ama kendisi zorlanamayan ve hükümranlığı elinde tutan kişiye bağlı bir şeydir. Sözleşmeyse hükümdarla uyrukları arasında karşılıklı, her iki tarafı da zorlayan bir şeydir. Taraflardan biri, ötekinin onayı olmadıkça o sözleşmeye karşı gelemez. Bu bakımdan hükümdarın, dediğimiz gibi, sürdürmeye söz verdiği yasanın haklılığına, doğruluğuna son verip sözünü tutmamış olmasından başka, hükümdardan gelmedikçe, kaynaklanmadıkça, yapamazlar. Bundan ötürü, hükümdar, elbette, kendinden önce gelmiş hükümdarların yasalarını sürdürmeye söz vermez ya da öyle biri hükümdar değildir. Şimdi şunu söyleyerek karşı konulabilir: Hükümdar doğa yasalarına boyun eğecekse ve devletin yasaları dürüstlüğe ve akla uygunsa, elbette o, devletin yasalarına da boyun eğecektir. Oysa hükümdarlar ferman ve emirnamelere, o fermanların doğal adaleti gerçekleştirmeleri durumu dışında, hiç de uymazlar. Söz konusu doğal yasa son bulduğunda, hükümdar o yasalara uymak zorunda değildir; yalnız, uyruklar, hükümdarları söz konusu yasaları bozmadıkça, kaldırmadıkça, onlara uymak zorundadırlar; çünkü kendisine Tanrı tarafından bizim üzerimizde bir güç verilmiş olan kişinin ferman ve emirnamelerine uymamız, şayet o ferman ve emirnameler tüm hükümdarların üzerinde olan Tanrının yasasına karşı değilse, tanrısal, doğal bir yasadır. Bu, tıpkı nasıl bağımlı, herkese karşı egemen hükümdar olana saygısızlık etmeksizin ken-

di efendisine bağlılık yemini ediyorsa, uyruğun da dünyanın tüm hükümdarlarının üzerinde yer almış olan Tanrının yüceliğine saygısızlık etmeksizin egemen hükümdara bağlılık yemini etmesine benzer.

Hükümdar kendi sözleşmelerine uymak zorundadır.

Şu halde, şayet hükümdar uyruklarıyla bir anlaşma yapmışsa, sözünü tutması gerektiğinden bazı bilginlerin yaptığı gibi, kuşkuya düşmemeliyiz. Hükümdarın, adil bir nedene dayanmadıkça, başkasının zararına çıkar sağlamasını yani Tanrının ve doğanın yasasına karşı bir adım atmasını desteklediklerine göre, onların (o bilginlerin) bu tutumlarına şaşmamak gerekir.

Jean Bodin, *a.g.e.*, Kitap I, Bölüm 8, s. 189, 190.

Hukuk ve yasa arasındaki ayrım

Bir buyruk niteliğinde olan egemen yasa sıradan yasaya ters düşebilir, fakat adaletin ilkeleri olan tanrısal ve doğal yasalarla sınırlandırılmıştır. *"Egemen hükümdarın elinde doğa yasalarının sınırlarını aşma gücü yoktur..."*

fakat hukukla yasa arasında çok fark vardır. Biri, yalnızca hakkaniyeti, doğruluğu içerir, yasanın içerdiğiyse buyruktur, kumandadır. Çünkü yasa, gücünü kullanan hükümdarın buyruğundan başka bir şey değildir. Şu halde, hükümdar ne Yunanlıların ne Romalıların ne de yabancı bir toplumun yasasıyla bağlı değildir. Pindaros'un* tüm kralların ve prenslerin uymaları gerektiğini söylediği bilim yasalarına da, şayet o yasalar doğal yasaya uymuyorsa, bağlı olmaz. Bazı dalkavuklar papa ile imparatorun uyruk-

(*) Yunan lirik şairi (İ.Ö. 518 - İ.Ö. 438) – ç.n.

ların mallarına el koyabileceğini ileri sürerlerse de, o ikisini de bunun dışında bırakmamalıyız. Birçok bilgin, hattâ din bilgini, bu düşünceyi Tanrının yasasına karşı diye hiç beğenmezler. Fakat papa ile imparatorun o işi mutlak erkle –aslında zorla, silahla desçler daha iyi ederler– yapabileceklerini söylemek pek yetersiz olur. Silah, kaba kuvvetlinin, hırsızın hukukunu gösterir. Yukarıda gösterdiğimiz gibi, mutlak erk, toplum yasalarını saymamaktan başka bir şey değildir ve Tanrının yasalarına karşı gelemez. O Tanrı ki, başkasının malını almanın, hattâ başkasının malına göz koymanın haksız bir şey olduğunu yasası aracılığıyla açıkça duyurmuştur. Hattâ bu düşünceleri savunanlar, uygulayanlardan daha tehlikelidirler. Çünkü aslan pençelerini gösterir, hükümdarları da adalet örtüsü arkasında gizlerler. Sonra bu düşüncelerle beslenen bir zorba yönetici iş yaşamını mutlak erkle donatır; şiddetli tutkularını artırarak, pintilik el koymaya, sevgi zinaya, öfke adam öldürmeye dönüşür. Nasıl bize şimşek önce çakıyor, yıldırım sonra düşüyor gibi gelirse, ama durum bunun tersiyse, aslında kötü niyetlerle dolu olan kötü hükümdar da suçlamadan önce cezalandırmaya geçer. (Onun yönetiminde) hüküm giyme, kanıt göstermenin önündedir. Öyle ki, hükümdarın iktidarının hep adalete göre ölçüleceği nedenine dayanarak onun âdil olmayan bir şey yapmayacağını söylemek, hukuk bakımından pek uygunsuz, yersiz bir şeydir, örneğin, Küçük Plinius* İmparator Trayanus'tan şöyle söz eder: *Ut enim facilitatis est posse quantum velis, sic magnitudinis velle quantum possis.* Yani, mutluluğun en üstün derecesi, insanın her istediğini yapabilmesi, ululuğun en üstün derecesiyse insanın yapabileceğini istemesidir. Plinius, bununla, hükümdarın adaletsiz olan hiçbir şeyi ya-

(*) Caius Plinius Cæcilius Secundus (61-?114) Latin şairi, hatip ve devlet adamı – ç.n.

pamayacağını gösteriyor. Başkasının malını çalmanın egemen hükümdarın gücünde olduğunu söylemek de yanlış bir şeydir. Çünkü böyle bir şey, güçsüzlüğün, zaafın, yüreksizliğin yaptırabileceği bir şeydir. Yani egemen hükümdarın Tanrının, yani insanlara hükümdarın çizgileri altında görünenin, koyduğu doğa yasalarının şuurlarını aşmaya gücü yoksa, dürüst ve akla uygun yani satın alma, değiş tokuş, yasal el koyma ya da düşmanla barış yaparken ülke topraklarının elden çıkmaması için –her ne kadar birçok kişi buna karşıysa da, akıl topluluğun tek tek kişilere yeğ tutulmasını emrettiğinden– kişilerin malını almaktan başka çare bulamayıp başvurulan akla uygun bir nedene dayanmaksızın başkasının malını almaya da gücü olmaması gerekir. Ne var ki, bu son çare söz konusu olduğunda aynı düşüncede olmayan birçok kişi vardır. Halbuki, toplumun bireye yeğ tutulması akıl gereğidir. Yine akıl gereğidir ki, uyruklar yalnız haksızlığa uğramış olma ve öç alma duygularını bir yana bırakmakla kalmamalı, aynı zamanda devletin iyiliği için mallarını da, nasıl genellikle kamudan kamuya, bireyden bireye böyle bir şey yapılıyorsa öyle, bırakmalıdırlar. Örneğin Charolois kontunun elinde mahpus olan Kral XI. Louis'nin serbest bırakılması amacıyla imzalanmış olan Peronne antlaşmasında* Torcy derebeyinin Saveuses beyinin tutuklanmasını gerçekleştiremeyeceği belirtilmiştir. Yine aynı nedenledir ki, Atina'nın otuz üç tiranını kovan Thrasübulos kişiler arasındaki her türlü kayıp ve haksızlıkların unutulması gerektiğini ilan edince övülmüştü. Roma'da Sezar'ı öldürenlerle Sezar yanlıları arasındaki o antlaşmanın imzalanması da yine aynı nedenledir. Her zaman bir kesimin yitirdiği ile öteki kesimin kazandığını bağdaştırmanın, denklemenin yol-

(*) 1468 yılında Burgonya dükü Charles le Temeraire'in Kral XI. Louis'yi serbest bırakmak için yaptırdığı antlaşma – ç.n.

larını aramak gerekir. Olabiliyorsa, tasarruf paralarını almalı ya da ödünç olarak almalıdır. Örneğin, yıllarca mallarından yoksun kalmış, sürgüne gönderilmişlere haklarının geri verilmesinde yardımda bulunmak için Aratus'un* yaptığı da buydu.

Jean Bodin, *a.g.y.*, Kitap I, bölüm 8, s. 221, 222, 223.

Hükümdar uyrukların mülkiyetine saygı göstermelidir

Son olarak, Bodin, hükümdarın "özgür uyruklarının mal edinmeleri ve mallarını ellerinde tutmalarına saygı göstermesiyle ilgili olarak insanın doğal hakları konusunda bir ilk önermede bulunuyor.

...Çünkü hükümdarlar her şeyin efendisidir demek, dürüst, adil efendilik demektir, hükümran bir adalet var demektir. Herkesin kendi malını elinde tutabilmesi demektir. Nitekim Seneca da şöyle der: Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Az sonra şöyle devam eder: Omnia Rex imperio possidet, singuli domino.**

Jean Bodin, *a.g.y.*, I. kitap bölüm 8, s. 221.

(*) Sikyon'lu (Peloponez) Yunanlı devlet adamı ve asker. (İ.Ö. 271-213) – ç.n.

(**) Krallara güç uygun düşer. Kral tüm yetkeyi elinde tutar, kişilere egemendir. – ç.n.

HUGO GROTIUS (1583-1645)

Modern zamanların doğa ve insan ilişkileri hukuku ekolünün başını çeken Hollandalı filozof ve hukukçu Hugo Grotius, Otuz yıl savaşında, emperyalist hırslara karşı barış içinde birlikte yaşama ve antlaşmalara saygı üzerine kurulmuş devletlerin çokluğunu kabul eden uluslararası hukukun gerçek kurucusu olmuştur. Kendisi, ayrıca, konulmuş kurallara ve iradeye dayanan öznel bir yurttaşlık hukukunun da kuramcısıdır. Grotius yapıtında o yurttaşlık hukuku kuramının yanı sıra insan haklarının tanınmasına yer vermediği için, Rousseau tarafından eleştirilmiştir.

Yurttaşlık hukuku anlaşmanın aydınlığına dayanır

"*Tanrı yoksa bile...*" Modern uluslararası hukukun kuramcısı Grotius, bir skandal yaratmış olan ve kendisinin tanınmasını sağlayan bu sözlerle usun laikliği diye bir şeyin varlığını bildirmekteydi.

§ XI. Az önce yazdıklarımızın tümü herhangi bir biçimde gerçekleşmiş olabilir, ancak kabul edilecektir ki, ya Tanrı yoktur –ki bunu kabul etmek korkunç bir cürüm olur– ya da varsa, insanların işleriyle uğraşmamaktadır. Fakat usumuzun bize verdiği aydınlık ve dünyaya yayılmış kesintisiz bir gelenek bizi bunun tersine güçlü biçimde inandırır ve yüzyıllardır yaşanmış, görülmüş pek çok kanıt ve mucize bize bunu doğrular. Demek ki, bundan, o Egemen Varlığa, hiçbir koşul öne sürmeksizin, varlığımızı ve sahip bulunduğumuz her şeyi borçlu olduğumuz Yaratıcımız diye boyun eğmemiz gerektiği sonucuna varacağız. Sonsuz iyiliğini ve gücünü çeşitli biçimlerde bize göstermiş olması, bu dediğimizi daha da güçlendirir. Bundan şunu çıkaracağız ki, o, kendisine boyun eğenlere çok büyük ödüller verebilir; hattâ bu ödüller sonsuza dek sürecek şeyler olabilir, çünkü onun kendisi sonsuzdur. Biz de onun bunu yani sonsuzluğu istediğine, açık açık ne olmaya söz vermişse o olduğuna inanmalıyız, çünkü biz dini bütünler birtakım karşı konulamaz tanıklıklar ve kanıtlarla buna inanmışızdır.

Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, 1625, Amsterdam, 1734, çev. Jean Baybeyrac, yeni basım Caen, 1984.

Doğal hukuk, insanların hukuku ve yurttaşlık hukuku

fakat birçok kişi çeşitli zaman ve yerlerde aynı şeyin gerçek olduğunu ileri sürerlerse, bundan bir genelleme çıkarılabilir. Oysa söz konusu sorunlarda, o genelleme ancak

(*) Metni aktarırken notları almadık. Tüm metin için kaynakçada verilen basıma başvurulması gerekir.

ya doğa ilkelerinden alınmış doğru bir sonuç ya da evrensel bir onay olacaktır. Bunlardan birincisi bize *Doğal Hukuku* gösterir. Ötekiyse *Devletler Hukukudur*. Genel hukukun bu iki türünü birbirinden ayırmak için yazarların bunları göstermekte kullandıkları terimleri değil (çünkü çoğu zaman Doğal Hukuk ve Devletler Hukuku sözcüklerini karıştırıyorlar), sözü edilen konunun niteliğini göz önüne almak gerekir. Çünkü doğru, haklı bir süreçle kesin ilkelerden türetilemeyecek bir kurala yine de herkes uyuyorsa, bundan, onun kaynağının kişisel bir iradeden doğduğu sonucunu çıkarmak gerekir.

§ XLII. İşte bu nedenledir ki, ben doğal hukukla devletler hukukunu ne birbirleriyle ne de yurttaşlık hukukuyla karıştırmamaya her zaman çok dikkat etmişimdir. Devletler hukuku konusunda, gerçekten ve her bakımdan yasal olanı yalnızca dış görünüşte bulunandan, o birincil yani doğal hukukun ürünlerine benzer olandan kesinlikle ayırdım. O dışta görülen, gerçekten öyle bir hakka sahip olanın ya da herhangi bir yarar beklentisi nedeniyle ya da birtakım tatsız durumları önleme amacıyla kamu güçlerince her yanından desteklenmesi gerekenin karşısına güç yoluyla da olsa çıkarılamaz, onunla aynı terazide tartılamaz. Bu gözlem bu kitapta ileride görüleceği gibi, birçok bakımdan çok yararlı bir gözlemdir. Aynı şekilde şunları da birbirinden ayırmaya özen gösterdim: Özgün ve dar anlamında hukuk denen şey –örneğin başkasının malını alınca geri verme mecburiyeti gibi– ile başka türlü davrandığımızda doğru aklın bir kuralına karşı gelmiş olacağımız için bağlı bulunduğumuz ve başkalarının da aynı nedenle bizden istedikleri edimlerimizi ayırmaya önem verdim. Bu ayrımdan da yukarıda daha önce söz etmiştik.

Hugo Grotius, *a.g.y.*, Kitap I, bölüm 1, s. 49.

Doğal hukuk irade üzerine kurulabilir

4. Doğal hukukun yalnızca insan iradesinden bağımsız olarak işleyen şeyler üzerinde geçerli olmadığını, aynı zamanda o iradenin herhangi bir ediminin sonucunu oluşturan şeyleri de konu aldığını bilmek gerekir. Örneğin, bugün kullanıldığı biçimiyle mal mülkiyeti insanların iradesiyle topluma girmiştir. Fakat girer girmez de, doğa hukukunun bir kuralı olmuştur, öyle ki bir kimsenin malına o kimse istemiyorsa el konamaz. Konursa cürüm işlenmiş olur. Bu nedenledir ki hukuk adamı Paulus *hırsızlık doğa hukukunca yasaklanmıştır* der; başka bir Romalı hukuk adamı olan Ulpianus da *Hırsızlığın doğallıkla ahlâkdışı olduğunu* söyler. Ozan Euripides'e gelince, o da buna tanrısallığa karşı iğrenç bir edim diye bakar.

... insanoğlu bir arada, toplum içinde yaşama isteğini gidermek için, doğadan, başka hiçbir hayvanın almadığı bir yetiyi, konuşma yetisini almıştır. Toplum içinde yaşama isteğinin dışında, onun kendine özgü olarak bilgi edinme ve birtakım genel ilkelere göre davranma gibi bir yetisi vardır. Bu yeti, tüm hayvanlarda ortak bir şey değildir, yalnızca insan türüne özgüdür.

§ VIII. Yukarıda ana çizgileriyle verdiğimiz bu toplumsallık ya da toplumu insan anlağının ışıklarına uygun bir biçimde ayakta tutma yolundaki özen, gerçekten hukuk adını taşıyan hukukun kaynağıdır. O hukuk, genellikle anlatımını şunlarda bulur: *İnsan başkasının malını almaktan dinsel bir titizlikle kaçınmalıdır ve elinde başkasının malı varsa ya da bir zaman olmuş da ondan çıkar sağlamışsa, sahibine geri vermelidir. İnsan sözünü tutmak zorundadır. İnsan kendi edimiyle neden olduğu zararı kapatmalıdır. Bütün bu kurallara tecavüz, insanlar tarafından da olsa, cezalandırılmalıdır.*

§ IX. Bu düşünceden daha geniş kapsamlı bir düşünce doğmuş ve hukuk sözcüğüne bağlanmıştır. İnsanın tüm öteki hayvanlara olan üstünlüğü, yalnızca sözünü ettiğimiz toplumsallıkta değildir, aynı zamanda gelecekteki ve şimdiki iyi ve kötü nesneleri değerlendirmesiyle, yararlı olanı zararlı olandan ayırt etmesiyle de insan hayvanların geri kalanlarından üstündür. Şu halde, anlıyoruz ki, bu konularda, anlağımızın ışıklarının o kısıtlı gücü el verdiğince, kendimizi dürüst ve sağlıklı bir anlayışa uydurarak, gelebilecek bir kötülükten korkup sarsılmamamız ve içinde bulunduğumuz anın ufak tefek zevklerine kapılmamamız, us dışı yapılmış bir harekete karşı öfkelenmememiz insan doğası gereğidir. Nitekim öyle dürüst ve sağlıklı bir anlayışın tam karşısında olan şey, aynı zamanda doğa yasasına da yani bizim doğamızın yasalarına da karşıdır.

§ X. Burada tüm kişilere ya da ayrı ayrı her topluma karşılıksız olarak dağıtılmış usa uygun bir şeyden söz etmek gerekir. Bu dağıtımla değerlinin değersize, yakın olanın yabancı olana, fakirin zengine yeğ tutulduğu olabilir. Bu, o insanların her birinin edimlerine göre ve söz konusu nesnenin türüne göre değişebilir. Bununla birlikte, gerek eski zaman insanları gerek çağımızın insanları, bunu dar anlamında alınmış hukukun bir parçası olarak görürler. Fakat adına hukuk denen bu şey bambaşka bir şeydir, çünkü başkalarına zaten onların olan ya da gerektiğinde zorla isteyecekleri bir şeyi vermektedir. &.XI.

Hugo Grotius, *a.g.y.*, Kitap I, bölüm 1, s. 50 ve devamı.

Haklı savaş kuramı: doğa yasasına ve tanrısal yasaya uygun savaşlar da vardır

Haklı savaş kuramıyla görürüz ki, Grotius, sanıldığından daha çok Ortaçağ siyasetinden esinlenmiştir. Başka bazı top-

lumsal anlaşma kuramcılarının tersine Grotius savaşı tümden dışlamaz, ama savaşın birtakım hukuksal biçimlerle yargılanabilir olduğunun altını çizer.

2. Bu ilke öylesine açık, öylesine belli doğruluk nedenlerine dayanır ki, yukarıda söylediğimiz gibi hukuka sahip görünmeyen, yalnızca az çok hukuka benzer bir şeye sahip olan hayvanlar söz konusu olduğunda bile, her şeye karşın saldırıyla korunma arasında bir ayrım görürüz. Hukuk adamı Ulpianus *bir hayvanda bilgi yoktur*, yani usunu kullanamaz dedikten sonra şöyle sürdürür: *tam anlamıyla haksızlık denilen şeyi gerçekleştiremez.* Fakat daha sonra da şunu ekler: *İki koç ya da iki boğa dövüşüp biri ölürse, Quintus Mucius'a göre ölenin ilk saldıran olup olmadığına bakmak gerekir; saldıran o değilse sahibi öteki hayvanın sahibini dava edebilir, fakat ölen hayvan ilk saldıransa, sahibinin dava açmaya hakkı olmaması gerekir.* Plinius'un bu konudaki sözleri açıklama yerine geçebilir: *Aslanlar, ne kadar yırtıcı olurlarsa olsun, aralarında dövüşmezler. Yılan yılanı sokmaz. Fakat saldırıya uğradığında öfkelenmeyen hayvan yoktur. Hayvanların hepsi kendisine yapılana duyarlık gösterir, ona dayanamaz ve canları acıtılırsa, hemen güçlü bir savunmayla o saldırıyı püskürtmeye yönelirler.*

§ IV. Şu halde şurası açıktır ki, *insanların hukuku* da diyebileceğimiz doğa hukuku, çeşidine bakmaksızın her savaşı yasa dışı saymaz. *Bir yetke altındaki insanlar hukuku*na gelince, gerek tarih ve yasalar gerek halkların âdetleri yeterince gösterir ki, bu hukuk da silahların yolunu savunmaz. Tam tersine, hukuk adamı Hermogenianus der ki, savaş diye bir şeyi yaratan, insanların hukuku olmuştur. Kanımca bu söze kulak vermek gerekir. Çünkü insanların hukukunun, bir biçimde, silahların yolunu kullanmaya açmış olduğunu söylüyor, öyle ki, o hukuka uygun savaşların, o

hukukun kuralları gereği, birtakım özel sonuçları olacak. Bundan şu ayrım çıkıyor: Birinci öbekte ilan edilmiş savaşlar, ikincisindeyse ilan edilmiş olmayanlar var. İlan edilmiş olanlara tam, kurallı savaşlar, biçimi belli savaşlar da deriz. Ötekilerin de, ilan edilmiş değil diye haksız olması yani hukuka ve adalete karşı olması gerekmez. Çünkü her ne kadar insanların hukuku, yani devletler hukuku açıkça ilan edilmemiş savaşa izin vermezse de, o savaşın haklı bir nedeni varsa ona karşı da değildir, ileride bundan daha çok söz edeceğiz. Titus Livius şöyle der: *Silaha silahla karşılık verilmesi, devletler hukuku gereğidir.* Hukuk adamı Florentinus, kaba güç ve saldırıyı püskürtme, varlığımızı güç yollarıyla savunma iznini devletler hukukuna bağlar.

§ V. 1. Keyfe göre uygulanan tanrısal hukuka gelince, burada zorluk daha çoktur. Önce şunu söyleyeyim ki, doğa yasasının değişmez olduğunu, Tanrının o çeşit hukukunun kurallarına karşı hiçbir şey getirmeyeceğini dile getiren karşı koymalar boş şeylerdir. Çünkü bu ancak doğa hukukunun yapılsın dediği ya da yasakladığı şeyler için doğrudur. Doğa hukukunun yalnızca izin verdikleri için, yani açıkça o hukukun sınırları dışında kalanlar için doğru değildir.

2. Savaşın kesinlikle yasaklanmasının ilk kanıtı olarak Yaratılış kitabının IX. Bölümünde Nuh Peygamberle onun alt soyuna verilmiş olan yasayı gösterebiliriz. Bunun 5. ve 6. dizelerinde Tanrı şöyle buyurur: *Ve gerçek sizin kanınızı, canlarınız için arayacağım; her hayvanın elinden onu arayacağım; ve insanın elinden yani, her adamın kardeşinin elinden, insan canını arayacağım. Her kim adam kanı dökerse, onun kanı adam eliyle dökülecektir; çünkü Tanrı kendi suretinde adamı yaptı. (Kesin ki, sizin kanınızın, canınızın hesabını soracağım. O hesabı hayvanların her birinden de, insanın kardeşi olan insandan da soracağım. Her kim ki insan ka-*

nı akıtır, onun da kanı akacaktır. Çünkü Tanrı insanı kendine benzer yaratmıştır.) Tanrının dökülen insan kanının hesabını sormasını, genellikle, ne yolla olursa olsun, ne biçimde olursa olsun her türlü kan dökülmesiyle ilgili olarak yorumlarlar. Eklenen bölüm, yani kan akıtmış olanın kanının akıtılacağı hakkındaki bölüme gelince, bunun da birini öldürmek istemiş bir kimsenin canının alınmasının onaylanması olmadığı, sadece kaderin cezalandırmasıyla ilgili bir tehdit olduğu, ileri sürülür. Ben bu iki açıklamanın her ikisine de katılamayacağım. Çünkü kan dökülmesini yasaklama Musa'nın On Emir'inin *Öldürmeyeceksin* buyruğundan öteye bir şey söylemiyor. Halbuki açıkça bilinir ki, o buyruk, canilere idam cezası verilmesini de kamusal yetkeyi ellerinde tutanlarca savaş çıkarılmasını da yasa dışı kılmamıştır. İşte, Musa'nın yasası da, Nuh'a indirilmiş yasa da, yeni bir kural getirmekten çok, o zamanlar egemen olan kötü âdetler yüzünden belirsizleşmiş ve hemen hemen yitip gitmiş olan doğa yasasını açıklamaya ve yeniden dile getirmeye yöneliktir. Öyle ki, Nuh'a indirilmiş yasa tarafından men edilen kan dökülmesi, kötü ve suçlu bir bağlam içinde alınmalıdır. Aynı şekilde, insan öldürme, katil deyince de, bir insanın canının alındığı herhangi bir eylem değil, sadece bir suçsuzun isteye isteye öldürüldüğü durum anlaşılmalıdır. Ayrıca, bana öyle geliyor ki, kan dökenin kanının dökületeceği dile getirilirken, yalnızca olgu ya da olacak olan şey değil, fakat aynı zamanda insanların katillerinin canını alma hakkı bulunduğu da söylenmiş oluyor. İşte ben bunu böylece açıklıyorum.

3. Doğa yasasına göre, herkesin yaptığı kötülük kadar acı çekmesi adaletsiz bir şey değildir. Bu, Rhadamantus yasası dediğimiz şeye uyuyor. Baba Seneca bunu şöyle açıklar: *Çoğu zaman insanın, kendisi başkalarını nasıl cezalandırmak istiyorsa haklı bir karşılık olarak aynı biçimde ceza-*

landırıldığı olur. Kardeş katili Kabil de aynı doğal hakkaniyet kuralını içinde duyarak korkuyla şöyle demişti: (a) *Beni kim bulursa bulsun, öldürecektir.* Fakat insanlığın o ilk zamanlarında gerek insan sayısının pek çok olmaması, gerek pek cinayet görülmemesi nedeniyle Tanrı seni cezalandırmayı gerekli bulmuyordu. Bu da yerinde bir şeydi. Tanrı doğallıkla yapılabilecek olan bir şeyi yasaklamayı doğru buldu, yani katillerle görüşmekten hattâ onlara dokunmaktan kaçınılmasını istedi. Filozof Platon da tasarladığı *Devlet*'te aynı kuralı koymuştur. Zaten, eski Yunan'da öyle bir uygulama vardı. Euripides'in bir trajedisinde de sözü edildiği gibi, katillerin ülkeden sürülmesiyle yetinilirdi. İnsanlığın ilk zamanlarında Tanrı bu konuda bir kuralı açık açık dile getirmemiştir ama Kabil örneği, her ne kadar tek bir örnekse de, insanları öylesine etkilemiştir ki, bunun, Tanrının yasa çıkarılacak kadar güçlü bir isteği olduğu sanılmıştır.

Hugo Grotius, *a.g.y.*, Kitap I, Bölüm 2, s. 72, 73, 74

Haklı savaş kuramı: Savaş haklı yollarla yapılmalıdır.

9. V. Fakat savaşın söylediğimiz anlamda hakka dayanır ve kurala uygun olması için, iki egemen güç arasında yapılması yetmez. Ayrıca, Romalı yasa koyucuların öne sürdüklerini gördüğümüz gibi, kamunun niyetiyle girişilmiş ve taraflardan birinin ötekine açıkça duyurduğu bir savaş olmalıdır. Cicero *Alacaklı olunan şey daha önce istenilmeden ya da biçimine uygun bir duyuruda bulunulmadan* yapılan savaş kurala uygun değildir, der. Titus Livius kurala uygun savaşı *açıkça ve halkın isteğiyle yapılmış* olarak tanımlar. Aynı yazar, Akarnalıların Atina ülkesini nasıl yı-

kıma uğrattıklarını anlattıktan sonra, *bunun bir çarpışma başlangıcı olduğunu, arkasından biçimlerine uygun, devletçe ilan edilmiş bir savaş geldiğini* söyler.

§VI.1. Savaş ilanından söz eden bu bölümleri ve benzerlerini iyi anlamak için, doğal yasanın yapılmasını buyurduğu, yapmaya doğallıkla zorunlu değilsek de dürüst ve övgüye değer olan, birtakım özel sonuçlar alabilmek için devletler hukukunun gerektirdiği ve en son olarak da, bütün bunların dışında, birkaç halkın kendi âdetlerinin yerine getirilmesini istediği şeyleri burada birbirlerinden özenle ayırmamız gerekir.

2. Doğa yasasına göre, yalnızca özünü savunma ya da suç işlemişi cezalandırma söz konusu olduğunda, savaş ilanı gerekmez. Bundan ötürüdür ki, Tukidides'in yapıtında Spartalı devlet görevlisi Thekenelaidas, Atinalılar hakkında şöyle der: *Onlar bize sözden başka şeyle de saldırdıklarında yapacağımız şey, anlaşmazlığımızı konuşmayla, akıl yoluyla çözümlemektir.* Halikarnassoslu Dionusios'un anlattığına göre, Kral Latinas *her kim ki saldırıya uğrar, önce saldırgana karşı kendini savunur* ilkesini getirmişti. Elianos da, Platon'a göndermede bulunarak, insanın kendini savunmak üzere silaha sarılması durumunda, başka haberciye gerek olmadığını, savaşı ilan edenin doğa olduğunu ileri sürer. Bursalı Dion'un işaret ettiği gibi, savaşların çoğu ilan edilmeksizin yapılmaktadır. O nedenle, Titus Livius, Antiokhos'un yardımcısı Menippos'u savaş ilan edilmemiş, kılıç çekildiğinin ya da bir yerde kan aktığının duyulmamış olmasına karşın, birkaç Romalıyı öldürdüğü için kınar. Söz konusu tarihçi bununla, bu edimlerden herhangi birinin, savaşın ilan edilmesi, kılıç çekilmesi ya da kan akıtılmış olması edimlerinin birinin, Menippos'un hareketini doğru göstereceğini söylemiş oluyor.

3. Bize ait olan bir nesneyi almaktan başka bir şey iste-

mediğimizde, savaş ilanı doğal hukuk bakımından gerekli değildir.

4. Fakat ne zaman ki, bir nesne yerine bir başkasını elimize geçirmek isteriz ya da borcuna karşılık borçlunun mallarına el koymak isteriz ve –bunun bir adım daha ilerisi– hükümdar uyruklarının mallarına el atar, o zaman önce karşımızdakine başka türlü kendimize ait olanı alamadığımızı belli ederek isteğimizi yerine getirmesi için hatırlatmada bulunmamız gerekir. Çünkü o zaman, resen, doğrudan değil, kendi malımız olan nesneye bağlı olarak, onun elimizden gitmiş olması nedeniyle harekete geçme hakkımız doğar.

Hugo Grotius, *a.g.y.*, Kitap III, Bölüm 3, s. 755

THOMAS HOBBES (1588-1679)

Descartes ile yazışmaları bulunan, Harvey'le dostluk eden, kendisinden "gericiliğin hizmetinde köktenci" diye söz edilen, uzun Parlamentonun başlattığı İngiliz devriminin çağdaşı olan ve siyasa bilimini mekanik ilkelerini uygulayarak kurmak isteyen bu büyük İngiliz filozofu ne liberaldir ne de demokrat. Bununla birlikte hukuk devletinin ilk biçiminin kuramcısıdır. Doğal durumdaki savaşan insanların doğal haklarını doğal yasa adına Leviathan lehine devrettikleri sivil anlaşma kuramını tasarlamıştır. Hobbes aynı zamanda insan haklarının birincisi olan güvenlik hakkının da kurucusudur.

Doğal durum bir savaş durumudur

Homo homini lupus. Hobbes'un doğal durumu betimlemesinde Altın Çağı'ndan da Cennet Bahçesi'nden de bir iz yoktur.

> X. Her insanın doğadan aldığı hakla her şey üzerinde hakkı vardır. Demek istiyorum ki, her insanın istediği şe-

yi istediği kişiye yapma hakkı, istediği şeyden yararlanma hakkı vardır. Çünkü ona göre, istediği her şey, istediği için ona yararlı olacaktır ve o şeyler bazı münasebetlerde kendisinin korunmasına katkıda bulunacaktır. Sekizinci maddede onu kendisi neyi istiyorsa onun yargıcı yaptığımız yani onu başına buyruk bıraktığımız için her şeyi bizzat o yapmakta haklıdır. Bu nedenledir ki doğa her şeyi herkese vermiştir. Öyle ki, haklı ve yararlı olan tek bir şeydir. Fakat herkesin her şey üzerinde hakkı olması, ancak insanların hiçbir şey üzerinde hakları bulunmadığı durumda önem kazanır. Çünkü bir şey üzerinde bir başkası sizinkiyle aynı güçte ya da daha güçlü bir hakka sahipse, sizin o şey üzerinde hak sahibi olmanızın pek bir yararı olmaz.

XI . Şu halde görüyoruz ki, başkasına saldırıda bulunmak biçiminde her insanda ortaya çıkan bu doğal eğilime bir de her insanın her şey üzerindeki hakkını eklemek gerekiyor. O hakla saldırıya geçen her insan, karşısındakinin direncinde de onun gibi bir hakla karşılaşıyor. Böylelikle insanlar, birbirlerinden gelecek bir tehlikeyi önlemeye, birbirlerini yakalamaya çalışarak sürekli bir güvensizlik, bir kuşku içinde yaşıyorlar. Bu doğal özgürlük içinde insanların durumu, savaş durumu olmuş oluyor. Çünkü savaş demek, kaba güçle saldırma ve direnme iradesi ve çabasının sözle ve edimlerle yeterince belli edildiği bir zaman parçasından başka bir şey değildir. Savaş olmayan zamana da barış deniliyor.

XII. Savaş durumu, gerek bugünün vahşi uluslarının yaşadıklarından gerek atalarımızın tarihinden bildiğimiz gibi insan soyunun yıkıma uğradığı, insanların birbirini öldürdüğü bir durumdur. Almanya'da ve öteki bölgelerde halkın, her ne kadar bugün uygarsalar da, sayılarının az olduğunu, kısa yaşadıklarını ve ayrıca da uygar ve barış içindeki toplumun bulup getirdiği yaşam iyiliklerin-

den yoksun bulunduklarını görüyoruz. Öyle bir durumda, yani herkesin her şey üzerinde hakkının bulunduğu o özgürlük durumunda yaşamak isteyen bir kimse, kendi kendisiyle çelişkide demektir. Çünkü her insan doğal bir gereklilik içinde kendi iyiliğini ister, söz konusu durum kuşkusuz bu isteğe ters düşer, çünkü eşit güçte bir saldırının ortaya çıkıp her iki tarafı da yok edeceğini düşünüyoruz.

Thomas Hobbes, *Siyasal toplum, 1650* Çev. Samuel Sorbière, 1652 Saint-Etienne Üniversitesi Yayını 1977.

Doğal yasa ve doğal hukuk

Doğal durum yalnız her bireyin doğal hakkıyla ya da iktidar iradesiyle belirlenmez, aynı zamanda doğal yasanın yani usun varlığıyla da belirlenir, insan doğası istek ve yasadır, iti ve ustur.

İnsanın, doğallıkla, her şeye hakkı vardır

İnsanın durumu, bundan önceki bölümde anlatıldığı gibi, her bireyin her bireye karşı savaş durumu olduğundan, bu durumda herkes kendi usunun yönetiminde bulunduğundan ve insanın kullanabileceği şeyde yaşamını başkalarına karşı savunacak hiçbir şey bulunmadığından, bu durumda her insanın her şey üzerinde, hattâ başkalarının maddi varlığı üzerinde hakkı doğmaktadır. Bu nedenle, her insanın her şey üzerinde hakkının bulunduğu bu doğal durum devam ettiği sürece, hiç kimse ne kadar güçlü ya da ne kadar akıllı olursa olsun, doğanın insanlara verdiği yaşam süresinin sonuna varacağından emin olamaz.

Temel doğal yasa

Sonuç olarak, *barış elde etme umudu var olduğu sürece her insanın barış için çabalaması* us gereği bir kuraldır. *Barışı elde edemediğinde, her türlü çareye başvurmakta, savaşın tüm yararlarını aramakta özgürdür.* Bu kuralın birinci bölümü, *barışı aramak, onun peşinden gitmekten başka bir şeyi öngörmeyen*, ilk ve temel doğal yasayı içerir. İkinci bölüm *eldeki tüm olanaklarla kendini savunma* hakkı olan doğal hakkın tümünü özetler.

İkinci doğal yasa

İnsanın barış için çaba harcamasını öngören bu temel doğal yasadan, ikinci bir yasa türer: *barış için ve insanın kendi savunması için gereği olduğu düşünüldüğü sürece insanın –karşısındakiler de aynı şeye razı olduklarında– her şey üzerindeki hakkından vazgeçmeye razı olması gerekir. İnsan, başkaları onun üzerinde ne kadar özgürlüğe sahipse, kendisi de başkaları üzerinde o kadar özgürlüğe sahip olmakla yetinmelidir.* Çünkü her insan canının istediğini yapma hakkını elinde tuttuğu sürece, tüm insanlar savaş durumunda olacaklardır. Fakat ne söz konusu olan birey ne de öteki insanlar haklarından vazgeçmek istemezlerse, hiç kimsenin kendi hakkından vazgeçmeye hakkı olmaz, çünkü böyle bir şey barışı elinde tutmak değil de kendini şiddete karşı açık bir duruma getirmek demektir. Bu yasa *başkalarının sana yapmasını istedikleri her şeyi sen başkalarına yap* diyen İncil'in ve aynı zamanda tüm insanların *quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris* diyen ortak yasasıdır.

Doğa hukuku

Yazarların genellikle *jus naturale* dedikleri DOĞA HUKUKU, her insanın kendi yaşamını koruma amacıyla, ca-

nının istediği gibi, kendi yönetim gücünü kullanma, bu nedenle kendi düşünce ve usunun o amaca en uygun bulduğu her şeyi yapma özgürlüğüdür.

Özgürlük

Sözlük anlamına bakılırsa, ÖZGÜRLÜK sözcüğüyle, bir insanın canının istediğini yapmak için elinde bulunan gücün bir bölümünü ortadan kaldırabilen, fakat elinde kalan gücü düşünce ve usunun buyuracağı biçimde yapmasına da set çekmeyen dış engellerin yokluğu anlaşılır.

Bir doğal yasa; hukukla yasa arasındaki ayrım

Bir DOĞAL YASA *(lex naturalis)* usun bulduğu temel ve genel bir kuraldır. İnsanların yaşamlarını yıkmaya ya da yaşamlarını koruma, saklama araçlarını yok etmeye ve kendilerini en iyi biçimde koruyup saklayabileceğini düşündükleri şeyi ortadan kaldırmaya götüren bir şey yapmaları bu kural gereği yasaklanmıştır.

Hakla yasa arasındaki ayrım

Her ne kadar bunlardan söz edenler genellikle *jus* ve *lex* sözcüklerini birbirinin yerine kullanıyorlarsa da bunları ayırmak gerekir, çünkü HAK bir şeyi yapmak ya da yapmaktan kaçınmak özgürlüğüdür, YASA ise insanı belirler ve şu ya da bu, başka bir insana bağlar; öyle ki, yasa ve hak tıpkı aynı noktada birleşemeyecek zorunluluk ve özgürlük gibi birbirlerinden ayrı şeylerdir.

> Thomas Hobbes, *Leviathan. Dinsel ve dindışı devletin madde, biçim ve gücü*. Londra, 1651. Fransızca çev. Francois Tricaud, Paris, 1971, s. 128-129.

Yurttaşlık antlaşması

Yurttaşlık antlaşması, tek tek her insanın herkesle yaptığı anlaşmaya dayanır. Birey, doğal haklarını yetkeyi elinde tutan güce yani Leviathan'a bağlar; yasal şiddetin tekeli devletin elinde olacaktır.

Sözleşme ve antlaşmanın tanımı

IX. Haklarından karşılıklı olarak vazgeçen iki ya da daha çok sayıda insanın bu edimine sözleşme denir. Her sözleşmede de, ya iki taraf yapmayı söz verdikleri şeyi birbirlerine bir ödün tanımak durumunda kalmaksızın hemen yerine getirirler ya da biri yerine getirir, ötekinin bunu yapıp yapmamasını onun iyi niyetine bırakır veya ne biri ne öteki hiçbir şey yapmaz. Birinci durumda sözleşme aynı zamanda gerçekleşmiş ve bitmiş olur. Öteki iki durumda, taraflardan birinin ötekine güvendiği ve güvenin karşılıklı olduğu durumda, kendine güvenilen, sözleşmenin konusunu oluşturan şeyi daha sonra yerine getireceğini vaat eder.

Antlaşmada geleceğe yönelik sözler hakkı aktarır

X. Sözünü yerine getirmiş tarafa, sözünü tutma sırası gelenin vaatte bulunduğu antlaşma, vaadin gelecek sözcükleriyle dile getirilmiş olmasına bakılmaksızın, geleceğe yönelik hakkı sanki içinde bulunulan zaman ya da geçmiş zamanla ilgili bir vaatmiş gibi aktarır. Çünkü antlaşmanın yapılması demek, belirgin bir işaret verilmiş demektir. Bu, taraflardan birinin, karşı tarafın sözlerini, dediğini tanınan süre içinde yapacağı yolundaki duru ve içten iradesinden doğuyor diye anlayıp kabul ettiğinin işaretidir. Taraf, madem ki sözlerinin anlaşıldığı anlamdan kuşku duymuyor ve onlardan geri dönmüyor, o halde sözlerinin başka türlü

anlaşılmasını istememiş demektir ve sözünü yerine getirmek zorundadır. Bu durumda alınan bir maldan ötürü verilen sözler (bunlar da anlaşmadır), bir iradenin yani insanın sözünde durmama özgürlüğünü kendisinin kaldırdığı bir iç görüşmenin son aşamasının işaretleridir, bu nedenle bu işaretler zorlayıcıdır. Çünkü özgürlüğün bittiği yerde zorlama başlar.

Thomas Hobbes, *De Cive ya da Siyasetin Temelleri*, a.g.y., s. 95.

Leviathan ya da Cumhuriyetin kuruluşu

Cumhuriyetin doğuşu

İnsanları yabancıların saldırısına ve kendi aralarında birbirlerine verecekleri zararlara karşı savunma ve böylece onları kendi yaptıkları nesneler ve topraklarının ürünleriyle beslenip doyabilecekleri biçimde korumanın tek yolu, bütün yetki ve güçlerini, onların tüm iradelerini çoğunluk kuralına göre tek bir iradeye indirgeyebilecek tek bir insana ya da tek bir kurula emanet etmektir. Bu, onların kişiliklerini yüklenecek bir adam ya da bir kurul göstermek demektir. Ayrıca, herkesin yapacağı ya da yaptıracağı işin faili olduğunu itiraf etmesi ya da barış ve ortak güvenlikle ilgili şeylere gelince, onların failinin de halkın kişiliğini yüklenmiş olan kimse ya da kurul olacağını kabul etmesi demektir. Bu, anlaşmadan yani *consensio*'dan, uyuşmadan öte bir şeydir. Bu, herkesin tek bir kişide gerçekten birleşmesi demektir. Sanki herkes ayrı ayrı herkese *Ben bu adama ya da bu kurula yetki veriyorum, ona kendimi yönetme hakkımı bırakıyorum; şu şartla ki sen de ona o hakkını verip aynı biçimde onu yetkili kılacaksın* demiş gibi gerçekleşmiş bir anlaşma ortaya çıkmaktadır. Bu anlaş-

ma gerçekleştirilince, böylece tek bir kişide birleşmiş insanların topluluğuna CUMHURİYET denilir. Latincede bunun adı CIVITAS'tır. İşte o koca Leviathan'dan, ya da daha saygılı konuşmak gerekirse, *Ölümsüz Tanrının* egemenliği altında barışımızı ve korunmamızı borçlu olduğumuz o *ölümlü tanrıdan* çıkan budur. Böyle diyorum, çünkü Cumhuriyetin her bireyinden aldığı o yetke gereğince, ona öyle bir yetki ve güç verilmiş olmaktadır ki, o yetke ve gücün uyandırdığı korku ona, içeride barışı ve dışarıdaki düşmanlara karşı yardımlaşmayı sağlama amacıyla herkesin iradesini biçimlendirme olanağını verir.

Cumhuriyetin tanımı

Cumhuriyetin özü o kişidedir ve şöyle tanımlarız: *Büyük bir kalabalığı oluşturan bireylerin her biri tek tek birbirleriyle anlaşmaya vararak onun edimlerinin faili olmuşlardır. Bunu yapmaktaki amaçları, o tek kişinin insanların gücünü ve kaynaklarını yine onların barışı ve ortak korunmaları yolunda ve uygun bulduğu biçimde kullanabilmesidir.*

Hükümdar ve uyruk sözcüklerinin anlamları

Bu kişiliğin kendisinde toplandığı insana HÜKÜMDAR denilir ve hükümranlık yetkesini elinde tuttuğu söylenir. Öteki insanların her biri onun UYRUĞUDUR.

Bu hükümranlık yetkesini elde etmenin iki yolu vardır. Birincisi doğal güçtür. Bir kişi çıkıp da çocuklarını onların da çocukları birlikte olmak üzere, kendisine boyun eğmeye zorlarsa ve reddederlerse onları öldürebilme gücünü elinde tutuyorsa ya da düşmanlarını savaş yoluyla kendi iradesine bağlayıp boyun eğmezlerse öldürmeye kalkarsa, bu, o yetkeyi doğal güçle eline almak demektir. İkinci yol şudur: insanlar filan kişiye ya da filan kurula, onların kendilerini bütün geri kalan insanlara karşı koruyacağına gü-

vendikleri için boyun eğmekte kendi aralarında ve gönüllü olarak anlaşırlar. Bu ikinci durumda politik Cumhuriyetten ya da kuruma dönüşmüş Cumhuriyetten söz edilebilir. Birinciyse edinilmiş Cumhuriyettir.

Thomas Hobbes, *a.g.y.*, Bölüm XVII, 177, 178.

Güvenlik hakkı

"Her hak aktarılamaz" başlıklı bölümde, Hobbes insan haklarının birincisinin, güvenlik hakkının varlığını ispatlıyor.

Her hak aktarılamaz

Bir insanın hakkını aktarılmasını ya da o hakkından vazgeçmesinin nedeni, hep ya karşılığında kendisine başka bir hak verileceği düşüncesine ya da bundan ötürü bir şey ummasına dayanır. Çünkü bu isteyerek gerçekleştirilmiş bir edimdir ve her insanın isteyerek gerçekleştirdiği edimlerinin amacı *kendisi için iyi bir şeydir.* Öyle haklar vardır ki, bunları herhangi bir insanın ne gibi sözlerle ya da ne gibi işaretlerle olursa olsun, bırakabileceği ya da bir kimseye aktarabileceği düşünülemez. Örneğin, önce şu örnek verilebilir: Bir insan, kendisine canını almak üzere yapılan saldırıya direnme hakkından vazgeçemez. Çünkü böyle yaparsa kendisi için iyi bir şey amaçladığı düşünülemez. Aynı şey, yaralanmalar, zincire vurulmalar, hapse atılmalar için de söylenebilir. Çünkü hem bunları çekmek kimseye bir yarar sağlamaz hem de insan böyle bir şiddetle karşı karşıya kaldığında o şiddeti uygulayanların onun ölümünü isteyip istemediklerini kestiremez. Son olarak şu söylenebilir: Bir haktan vazgeçmek ya da bir hakkı başkasına aktarmataki gerekçe ve amaç, hakkın sahibi kişinin yaşamıyla ve yaşamını dayanabileceği koşullar içinde sür-

dürmesini sağlayacak araçlarla ilgili güvenliğinden başka bir şey değildir. Bu nedenle, şayet bir insan, sözle ya da başka işaretlerle, o işaretlerin yöneldiği amacı bırakacak gibi görünüyorsa, istediğinin bu olduğu yargısına varmamak, tersine, sözlerinin ve o işlemlerin nasıl yorumlanacağını bilmediği sonucunu çıkarmak gerekir.

İlk anlaşma başka bir tarafla yapılan ikinci anlaşmayı bozar

Önceki bir anlaşma, sonraki bir anlaşmayı geçersiz kılar. Çünkü hakkını bir başkasının eline aktarmış olan kişi, artık ona sahip değildir ki, yarın onu bir başka yararlanıcıya geçirebilsin. İşte bunun için, ikinci vaat başkasının eline bir şey vermez ve hiç olmamış sayılır.

İnsanın kendini savunmamaya söz verdiği anlaşma geçersizdir

Zora karşı kendimi zorla savunmamaya söz verdiğim bir anlaşma her zaman geçersizdir. Çünkü, yukarıda açıkladığım gibi, madem ki, insan ancak ölümden, yaralanmadan, hapsedilmekten kaçınmak için herhangi bir hakkını elinden çıkarır, o halde hiç kimse kendini ölüme, yaralanmaya, hapsedilmeye karşı korunma hakkını aktaramaz, o hakkı elinden çıkaramaz. Aynı şekilde, zora karşı direnmeme yolunda yapılan vaat de hiçbir anlaşmada hak aktarmaz ve yükümlülük yaratmaz. Gerçekten, her ne kadar bir insan bir anlaşmaya *Filan ya da falan şeyi yapmazsam, beni öldür* diye yazabilirse de, şunu yazamaz: *Filan şeyi yapmadığımda sen beni öldürmeye geldiğin zaman direnmeyeceğim.* Çünkü insan, doğal olarak, iki kötüden az kötü olanı seçer, direndiği halde ölmesi olasılığını, direnmemesi durumundaki kesin ölüme yeğ tutar. Bu gerçeği tüm insanların teslim ettiği şundan anlaşılır: Suçlular kendilerini mah-

kûm eden yasayı kabul etmiş olmakla birlikte darağacına ya da hapishaneye silahlı kişilerce götürülürler.

Thomas Hobbes, *a.g.y.*, Bölüm XIV, s. 132.

Yurttaşlık yasaları

Hükümdar, yurttaşlık yasalarına ve âdetlere bağlı olmayan tek yasa koyucudur.

Yurttaşlık yasası

YURTTAŞLIK YASALARIYLA insanların şu ya da bu cumhuriyetin üyesi niteliğiyle değil de, belli bir Cumhuriyetin üyesi niteliğiyle gözetmek, uymak zorunda oldukları yasaları söylemek istiyorum.[1] Gerçekten de, ayrı ayrı yasalar konusunda bilgi edinme, her ülkenin yasalarını incelemekle uğraşan kimselerin işidir. Fakat genel yurttaşlık yasasının bilinmesi herkes için gereklidir. Romalıların yasasının adı, *cumhuriyet* demek olan *civitas* sözcüğünden gelirdi.[2] Roma İmparatorluğuna boyun eğmiş ve o yasayla yönetilmiş olan ül-

1 Bu metin "the Civil Lawes; that is to say, the Lawes of each Commonwealth in particular" diyen XVIII. bölümle bağdaşmıyor gibi görünüyor. Gerçekte, Hobbes tüm devletlere gerektiği için her devlette ortak olan yasalarla belirli bir zaman ve belirli bir yerde geçerli yasaları karşı karşıya getirmek niyetinde değildi. Burada düşündüğü, ne kadar özel olursa olsun, somut olguları ele alan yazılı yasalardı. Ne var ki, burada o somut hukuku elle tutulur tüm biçimleriyle incelemeye kalkmıyor, genel ve bağımsız nitelikleriyle ele alıyor. Daha sonraki satırlarda incelediği budur.

2 Aslında, Latin yazarlarının kullandıkları *jus civile* deyiminin değişmez bir anlamı yoktu. Belirli bir bağlam içinde hangi kavrama karşı kullanılmışsa, ona göre anlam yükleniyordu: *jus honorarium*, *jus gentium* gibi. Ne var ki, söz konusu deyim daha Cumhuriyet dönemi son bulur bulmaz ve belki İmparatorluk döneminde gittikçe daha fazla olmak üzere, Hobbes'un burada göndermede bulunduğu anlama uygun olarak, genellikle şu ya da bu devletin yürürlükteki yasaları için kullanılmaya başlandı. En çok da *jus romanum* kullanılıyordu. Örneğin, Hobbes'un özellikle bu bölümde birden fazla göndermede bulunduğu Justinianus'un *Institutes*'unun birincisinin içinde *özel* hukuk, *jus naturale* (insanlar da içinde olmak üzere tüm hayvanlar dünyası

keler de, o yasanın kendilerine uygun gelen bölümünü alıkoymuşlar ve o bölümü kendi yurtiçi yasalarından ayırt etmek amacıyla yurttaşlık yasası (sivil yasa) diye adlandırmışlardır.[3] Fakat burada sözünü etmek istediğim, o yurttaşlık yasası değil, çünkü amacım şurada ya da burada yasanın ne olduğunu değil, yasanın ne olduğunu göstermek. Yasa incelemesi gibi bir şey yaptığım iddiasında bulunmadan *Platon*'un, *Aristoteles*'in, *Cicero*'nun ve daha başka birçok yazarın yaptıkları gibi yasanın ne olduğunu söylemek istiyorum.[4]

Her şeyden önce, şurası çok açıktır ki, genel olarak yasa bir öğüt değil, bir buyruktur; öte yandan, herhangi bir kimse tarafından herhangi bir kimseye verilmiş bir buyruk değil, daha önceden kendisine boyun eğmek zorunda kalmış bir kimseye buyuranın sözüdür. Yurttaşlık yasasında, buyuran kişinin adından, *persona civitatis* yani yurdun, sitenin kişisinden daha üstün bir şey yoktur.[5]

---

için ortak), *jus gentium* (tüm insanlık için ortak) ve *jus civile* (her ulusa özgü) olarak bölümlere ayrılır. *Civile* sözcüğünün *civitas* sözcüğüne doğrudan bağlanması (halbuki aslında her ikisi de doğrudan doğruya *civis* sözcüğünden türemiştir), *Institutes* 1.2 içinde bulunur: "Vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis", "her siteye özgü hukuka site hukuku adı verilir".

3 Vakıa "*yurttaşlık hukuku*" deyimi tüm Avrupa'da Orta Çağ'dan başlayarak *Roma hukuku* yerine kullanılmış ve bu anlam İngilizce konuşulan ülkelerde çok canlı olarak kalmıştır ama bunun, sadece kilise hukukuyla din dışı yani sivil hukuku birbirinden ayırmak için Batı'da Justinianus'un yasama yapıtına verilen *Corpus juris civilis* adından alındığı düşünülebilir.

4 Latince metinde bu bölüm: Nasıl *doğa yasaları* insan niteliğimizle boyun eğmek zorunda olduğumuz *yasalarsa, yurttaşlık yasaları* da, yurttaş niteliğimizle boyun eğmek zorunda olduğumuz yasalardır. Şimdi bu yasalarla ilgili olarak şu ya da bu yurdun yasasını değil, yurttaşlık yasasının ne olduğunu incelememiz gerekiyor. Biliyorum ki, eski zamanda Roma devletine bağımlı olan sitelerde genellikle o yurtların eski yasalarına yurttaşlık yasaları denilirdi. Niyetim, burada o yasaları ele almak değil, hukuk uzmanlığına kalkmadan, Platon, Aristoteles, Cicero ve birçok başka yazarın yaptığı gibi genel çizgiler içinde yasayı tartışmaktır.

5 Metnin aslında da *persona civitatis* Latince kullanılmış ve hemen arkasından çevirisi verilmiştir. Bu paragrafın ana fikri Latincede şöyle verilmektedir: "Açıktır ki, yasa bir öğüt değil, bir buyruktur; bir buyruk da, bir önceki bölümde görüldüğü üzere, bir öğütten başka bir şey değildir."

Bunu söyledikten sonra, yurttaşlık yasasını şöyle tanımlayacağım: YURTTAŞLIK YASASI her uyruğa Cumhuriyetin sözlü ya da yazılı veya istediği başka bir belirleme yoluyla doğruyu yanlıştan ayırt etmekte kullanması için buyurduğu kuralların tümüdür. Yani doğru ve yanlış derken söz konusu kurallara ters düşenle düşmeyen anlaşılmaktadır.[6]

Bu tanımlamada bakar bakmaz anlaşılmayacak hiçbir şey yok. Çünkü herkes görüyor ki yasaların bir bölümü genel olarak tüm uyruklara, bir bölümü özel mesleklere, bir başka bölümüyse birtakım bireylere seslenir. Bunun sonucunda da yasalar, başkası için değil de, buyruğun seslendiği kişilerin her biri için yasadır; ayrıca, yasalar doğrunun ve eğrinin kuralıdır ve yasaya aykırı olmayan hiçbir şey eğri diye tanınmamıştır; devletten başka kimse yasa yapamaz, çünkü bizler devlete boyun eğmişizdir; son olarak da, buyruklar uygun işaretlerle bildirilmelidir, yoksa onlara nasıl uyulacağı, boyun eğileceği bilinemez. Şu halde bu tanımlamadan zorunlu bir mantık süreci içinde çıkabilecek her şey doğru diye kabul edilmelidir. İşte ben şunu çıkarıyorum:

Egemen olan, yasa koyucudur

1° Her devlette yasa koyucu, egemen olandır; ve o, isterse mutlakıyette olduğu gibi tek bir birey olsun, isterse demokrasi ya da aristokraside olduğu gibi bir meclis olsun, yalnızca odur. Çünkü yasa koyucu, yasayı yapandır. Yasa dediğimiz kuralları yazan ve onlara uyulmasını buyuran, yalnızca devlet olduğuna göre, devlet yasa koyucudur. Fakat devlet, ancak temsilcisi yani hükümdar, egemen ara-

6 İngilizce tümcenin biçimi biraz şaşırtıcı, çünkü kural kesin olarak kurala uygun olanın ölçütü diye tanımlanıyor. Latince metin şöyle: "*Yurttaşlık yasasını* işte şöyle tanımlıyorum: *Yurttaşlık yasası* her yurttaş için, yurdun ona (sözlü olarak, yazıyla ya da iradesine uygun başka herhangi bir işaretle) iyi ile kötüyü ayırt etmekte kullansın diye buyurduğu kuraldır."

cılığıyla bir kişidir ve ne yapacaksa onu yapma yetisine o egemenin aracılığıyla sahip olur. Şu halde tek yasa koyucu, egemen kişi oluyor. Yine aynı nedenle, o egemenin dışında hiç kimse bir yasayı bozamaz, çünkü bir yasa ancak onu yürütmeye koymayı engelleyen ikinci bir yasayla bozulabilir.

Egemen, yurdun yasalarına bağımlı değildir

2° Bir devletin başındaki, ister bir gerçek kişi ister bir kurul olsun, o yurdun yasalarına boyun eğmek zorunda değildir. Çünkü yasaları yapmak ve bozmak elinde olduğundan, istediği zaman kendini rahatsız eden yasaları bozup yenilerini yaparak o bağımlılıktan kurtulabilir. Şu halde böyle bir şey yapmadan önce de özgürdür. Çünkü istediğinde özgür kalabilen kişi özgür demektir. Ayrıca, hiçbir kişi kendi kendine karşı yükümlü değildir, çünkü bir yükümlülüğe zorlayabilen, aynı zamanda o yükümlülükten kurtarabilir de; ancak kendine yükümlü olan yükümlü değil demektir.

Âdet zamanla değil, egemenin onayıyla yasa durumuna dönüşür

3° Uzun sürmüş bir kullanım, yetke niteliği edinse de, yasaya yetkesini veren geçen sürenin uzunluğu değil, egemenin susmayla beliren (çünkü susma, bazen onayın belirtisidir) iradesidir. Bu kullanım ancak egemen kişi onunla ilgili olarak suskunluğunu bozmadığı sürece yasa olarak kalır. Bunun sonucunda, egemen kişi, hukukla ilgili bir noktada çıkmış bir anlaşmazlıkta, konumunu o sırada var olan iradeye değil de daha önce yapılmış yasalara dayandırırsa, aradan geçen zaman onun hakkına ters düşmeyecektir ve uyuşmazlık hakkaniyet kurallarına göre çözümlenecektir. Gerçekten de, pek çok haksız eylem ve yargı, insan belleğinin kapsamı dışına taşacak kadar uzun bir süre de-

netlenmeden kalabiliyor. Fakat hukukçularımız, alışkanlıklarımızın ancak usa uygun olmaları koşuluyla yasa olabildiği ve kötü alışkanlıkların ortadan kaldırılması gerektiği görüşündedirler. Neyin usa uygun olduğu, neyin kaldırılması gerektiği noktasıysa, yasayı yapanın, yani bir hükümdar ya da bir kurul olsun, egemen kişiye bağlıdır.

Thomas Hobbes, *a.g.y.*, Bölüm XVI., s. 281, 283.

Yurttaşlar yasası doğal yasayı içerir

Doğal yasa ve yurttaşlar yasası birbirlerini içerirler

4° Doğal yasa ile yurttaşlar yasası birbirleriyle iç içe geçmiştir ve bunların kapladıkları alan eşittir. Çünkü katıksız doğanın hüküm sürdüğü hakkaniyete dayalı ve doğruluktan, hak bilirlikten oluşan bir ortamda bunlara dayanan öteki erdemler tam anlamıyla birer yasa olmaz (bunu, yukarıda XV. bölümün sonunda belirtmiştim), ancak insanları barışa ve boyun eğmeye götüren nitelikler olurlar; bu nedenle de bunlara yurttaşlar yasası denilir. Çünkü insanları o yasalara boyun eğmeye zorlayan, yurttaşı bulundukları devletin gücüdür, egemen güçtür. Çünkü gerçek kişileri karşı karşıya getiren anlaşmazlıklarda doğruluğun hakka uygunluğun, erdemin ne olduğunu açıkça söylemek ve kişileri bunların buyurduğu şeylere zorlamak için egemen gücün emirnameleri, yazılı buyrukları, karşı gelenler için öngörülmüş cezalar olması gerekir. İşte o yazılı buyruklar yurttaşlar yasasının bir bölümünü oluşturur. Şu halde, doğal yasa, dünyanın tüm devletlerinde, yurttaşlar yasasının bir parçasıdır. Karşılıklı olarak da, yurttaşlar yasası, temel doğal kuralların bir bölümünü karşılar. Çünkü adalet, başka bir anlatımla, anlaşmaların uygulanması ve her insana hak ettiği şeyin verilmesi, doğal yasanın bir

temel kuralıdır. Anlaşmaya gelince, bir devletin uyruklarının her biri, bir anlaşmayla yurttaşlar yasasına uymayı kabul etmiş demektir (söz konusu anlaşma, uyrukların ortak bir temsilci yaratmak üzere bir araya gelmeleri ya da silah zoru altında kalıp, o temsilcinin kendisiyle birlikte, yaşamlarına dokunulmaması karşılığında boyun eğmeyi ayrı ayrı kabul etmeleri biçimlerinde olabilir). Bu da, yurttaşlar yasasına boyun eğmenin aynı zamanda doğal yasanın bir bölümü olduğunu gösteriyor. Yurttaşlar yasası ve doğal yasa ayrı türden yasalar değildir, tek bir yasanın ayrı bölümleridir; o yasanın yazılı bölümüne yurttaşlar yasası, yazılı olmayan öteki bölümüne de doğal yasa denilir. Fakat doğal haklar yani insanoğlunun doğal özgürlüğü yurttaşlar yasasıyla sınırlanıp küçültebilir. Hattâ, yasal etkinliğin amacı, işte bu sınırlamadan başka bir şey değildir. O sınırlama olmasa, hiçbir biçimde dirlik düzenlik olmaz. Dünyada yasa denen şeyin ortaya konmasının, bireylerin doğal özgürlüklerini sınırlamaktan başka bir amacı yoktur. Öyle ki, bireylerin karşılıklı birbirlerine zarar vereceklerine birbirlerine yardım etmelerini, ortak düşmanlara karşı bir araya gelmelerini sağlayan yasalardır.

Yasanın hak, egemenin yargıç üzerindeki üstünlükleri

6° Şu halde, yazılı olsun ya da olmasın, tüm yasalar yetke ve güçlerini devletin iradesinden yani onun temsilcisinin (bu temsilci, bir krallıkta hükümdar, bir cumhuriyette egemen millet meclisidir) iradesinden aldığına göre şunu sorabiliriz: Nasıl oluyor da birçok ülkenin önde gelen hukukçularının yapıtlarında yasama gücü sıradan kişilere ya da buyruk alır durumdaki yargıçlara doğrudan ya da dolaylı yolla bağımlı kılınıyor?

7° Yasanın hiçbir zaman usla çelişemeyeceğini hukukçularımız kabul ediyorlar. Ayrıca şunu da kabul ediyorlar ki, yasa açıkça dile getirilen şey değil, o dile getirilen şeyin yasa koyucunun niyetiyle çakışan yorumudur. Bu da doğrudur. Fakat şu noktada bir kuşku uyanıyor: Kimin uslamlaması yasa olarak alınır? Bununla hiçbir özel us düşünülüyor olamaz (çünkü o zaman, düşünce akımlarında ne kadar çelişki varsa yasalarda da o kadar çelişki olurdu), Sir Edward Coke'un* deyimiyle *sanatla, incelemeyle, gözlemle, deneyimle erişilmiş bir us* da olamaz. Çünkü uzun ve çok yönlü bir incelemenin yanlış yargılara dayandığı da olabilir: Aldatıcı bir temel üzerine kurulmuş bir yapı ne kadar yükselirse, yıkıntısı da o kadar büyük olacaktır. Şu halde, hepsi de incelemeye ve gözleme aynı derecede vakit ve emek harcamış insanların uslamlamaları ve vardıkları yargılar arasında ayrılıklar, çelişkiler bulunması ve ileride de olacak olması kaçınılmaz bir şeydir. İşte, yasa *bujuris prudentia*'dan yani buyruk alır durumdaki yargıçların bilgeliğinden değil, burada incelediğimiz o yapay insanın yani devlet ve devletin buyruklarının usundan ortaya çıkar. Çünkü devlet temsilcisinin kimliğinde tek bir kişi olduğundan, yasalarının arasında öyle pek kolay kolay çelişki ortaya çıkmaz. Çıksa da, tek bir us, onların yorum ve değişikliğini gerçekleştirmenin üstesinden gelebilir. Bütün mahkemelerde yargıyı veren egemen kişi, yani devletin kendisidir. Buyruk alır durumdaki yargıç, egemeninin filanca yasayı yapmasındaki nedene saygı gösterecektir, öyle ki vereceği yargı o nedene uygun düşecektir. Bu koşullarda verilen yargı, egemenin yargısı demektir. Şayet öyle değilse, yargı yargıcınsa, doğru değil demektir.

Thomas Hobbes, *a.g.y.*, Bölüm XXVI, s. 285, 286, 287, 288.

(*) Sir Edward Coke, *Littleton* yorumunda, Kitap II, bölüm VI, yaprak 97 arka sayfa.

SPINOZA (1632-1677)

Cumhuriyetçi Hollanda'da Witt kardeşlerin dostu bir maran* filozof olan Spinoza demokrasinin ilk yandaşlarındandır. İnsan hakları listesini, vicdan özgürlüğünü de ekleyerek genişletmiştir. Tüm modern politik düşüncenin üzerinde çok durduğu İbranilerin devleti örneğinden yola çıkarak dinsellikle siyasallığın ilişkileri üzerinde düzenli, dizgeli görüşler üretmiştir.

İbranilerin devlet örneği

İbranilerin devlet örneği, "günümüzde örnek olarak izlenemez ama yine de onda çok öğretici ve ayrıntılarından yararlı örnekler çıkarılabilecek nitelikler bulunur". Spinoza o örnekten bir bağlaşıklık antlaşması, kuvvetler ayrılığı ve ahlâkla politika arasında öncelikli bir bağ çıkarıp inceliyor.

Bununla birlikte, istediğim noktaya gelmek için, çok eskiden Musa Peygamber'e bu amaçla tanrısal duyuruyla ge-

(*) Zor altında Hıristiyanlığı kabul etmiş, fakat eski dinine bağlı kalmış İspanya ya da Portekiz Yahudisi.

len derslerden söz etmek istiyorum. Sonra, İbranilerin tarihini ve başlarından geçmiş olayları ele alacağız ve en sonunda da, devletin olabildiğince güven içinde bulunması ve gelişmesi için ülkenin başındaki kişinin uyruklarına neler vermesi gerektiğini göreceğiz. Daha önce V. Bölümde demiştik ki, Mısır'dan çıkışlarından sonra İbraniler, artık hiçbir başka ulusun hukuku ile bağlı değillerdi. Yeni kurallar koyabilir, istedikleri topraklarda yerleşebilirlerdi. Çünkü Mısırlıların o dayanılmaz baskısından kurtulunca, artık hiçbir ölümlüye herhangi bir anlaşmayla bağları kalmamıştı ve güçlerinin yettiği her şey üzerinde doğal haklarını yeniden bulmuşlardı. Her biri, tek tek, yeniden söz konusu hakkı kendinde tutup tutmayacağı ya da bir başka kişiye aktarıp aktarmayacağı konusunu inceleyebilirdi. Böylece doğal duruma dönmüş olan İbraniler, kendisine büyük güven duydukları Musa'nın öğüdü üzerine, haklarını hiçbir ölümlüye aktarmama kararını verdiler. Onu yalnızca Tanrıya aktaracaklardı. Hiç gecikmeksizin, hepsi, söz birliğiyle, tüm buyruklarına uyacakları, onun saptayıp bir peygamber aracılığıyla duyuracağı hukuktan başka bir hukuk tanımayacakları yolunda Tanrıya söz verdiler.

Tanrısal bağlaşıklık, toplumsal antlaşma örneği

Verdikleri bu söz, yani Tanrıya hak aktarma işi, yukarıda dile getirdiğimiz gibi, bir toplumda nasıl insanlar doğal haklarını bırakırlarsa, öyle yapıldı. Yani, açıkça dile getirilmiş bir antlaşmayla (bakınız Çıkış, Bap XXIV, tümce 7) ve özgürce içtikleri bir antla, dışarıdan gelen güce ve verilen gözdağına boyun eğmeksizin, doğal haklarından vazgeçip onu Tanrıya aktardılar, ikinci olarak, onlar Tanrının kendilerinin yaşamda kalmalarını o zamana kadar sağlayan ve ondan sonra da sağlayacak olan kusursuz gücünü ta içle-

rinden duymadıkça, Tanrı, antlaşmanın güvenilir, sağlam, her türlü aldatma kuşkusundan uzak olması için, onlarla, başka hiçbir sözleşmeye girişmedi (Çıkış, Bap XIX, t.4 ve 5). Gerçekten de, ancak Tanrının gücüyle esirgenebileceklerine inandıkları için, onlar, daha önce sahip olduklarını düşünebildikleri kendini esirgeme gücünün, yani haklarının tümünü Tanrıya aktardılar. Şu halde, İbranilerde buyruk verme gücü Tanrının elindedir. Aynı şekilde, bu yolla kurulmuş olan devlet, o anlaşma gereğinde Tanrının krallığı adını haklı olarak taşıyordu ve Tanrıya, yerinde bir adlandırmayla, İbranilerin Kralı deniliyordu. Bu nedenle, onların ülkesinin düşmanları, Tanrının da düşmanıydılar. Eline yönetme gücü geçirmek isteyen uyrukların suçu, "tanrısal egemene saldırı" suçuydu. Yürürlükteki hukuk kuralları, Tanrı yasa ve buyruklarıydı. Yani söz konusu ülkede, yurttaşlık hukukuyla yukarıda Tanrıya boyun eğmekten başka bir şey olmadığını gösterdiğimiz din, birbirinin eşiydi, tek: bir şeydi Başka bir deyimle söylersek, dinin koyduğu dogmalar, yani düşünce ve inanç bütünü, ders değil, hukuk kuralları ve buyruklardı. Dindarlık doğruluğun yerini tutuyordu. Dine karşı olmak, bir cürümdü, doğruluğun tersi bir şeydi. Dine karşı kusur işleyen yurttaş niteliğini yitirir, yalnız bundan ötürü düşman sayılırdı. Din uğruna ölen yurt uğruna ölmüş oluyordu. Yurttaşlık hukukuyla din arasında hiçbir ayrım görülmüyordu. Bu nedenle, o devlete bir teokratik devlet denmiştir. Çünkü yurttaşlar Tanrının onlara gösterdiği yasalardan başkasıyla bağlı değillerdi. Yine de söylemek gerekir ki, bütün bunlar bir gerçekten çok, kuramsal bir değer taşıyor, çünkü aslında, İbraniler, ileride göstereceğimiz gibi, kendilerini yönetme hakkını salt biçimde korumuşlardır. Bu, burada açıklamak istediğim ve devletin yönetilmesinde kullanılan araçlardan ve izlenen kurallardan belli olmaktadır.

İbraniler haklarını başka hiç kimseye aktarmadıkları, hepsi, bir demokrasi yönetiminde olduğu gibi, eşit biçimde, haklarını bırakıp hep bir ağızdan *Tanrı ne derse* (herhangi bir aracı öngörülmeksizin) *onu yapacağız* diye bağırdıkları için, o antlaşma gereği tümüyle birbirlerinin eşitidirler. Tanrıya danışma hakkı, Tanrının yasalarını alma, yorumlama hakkı da herkese eşit olarak tanınmıştır. Genellikle de hepsi devletin yönetilmesiyle görevlendirilmiştir. İşte bu nedenle, başlangıçta hepsi Tanrının buyruklarını dinlemek üzere ona dönmüşlerdir. Fakat bu ilk saygı sunuşta öylesine korkmuşlar, Tanrının sözünü duyunca öyle şaşmışlar ki, ecelleri geldi sanmışlardır. Bunun üzerine korkuyla dolu olarak yeniden Musa Peygamber'e seslenerek işte, demişlerdir, *Tanrıyı ateşin içinden konuşurken duyduk, ölmeyi istememiz için bir neden yok; o büyük ateş, kesin ki, bizi kavuracak; bir kez daha Tanrının sesini duyarsak öleceğimiz kesin. O halde sen git de, Tanrımızın tüm sözlerini dinle; dediklerini bize getirirsin* (sen, Tanrı değil). *Tanrının sana söyleyeceği her söze boyun eğeceğiz ve dediğini yerine getireceğiz.* Bunu söylemekle birinci antlaşmayı açıkça bozmuş ve Tanrıya danışma ve onun fermanlarını yorumlama hakkını Musa'ya aktarmış oluyorlardı. Çünkü artık söz verdikleri şey, Tanrının kendilerine söyleyeceklerinin tümüne boyun eğmek değil, Tanrının Musa Peygamber'e söyleyeceklerinin tümüne uymalarıydı (Tensiye, Nap I; On Emir'den sonra ve Bap VIII, v.15, 16). Şu halde Musa tek başına tanrısal yasaların aktarıcısı ve onların yorumcusu olarak kalıyordu. Bunun sonucu olarak da, hiç kimsenin yargılayamayacağı en yüksek yargıç durumuna geliyor, İbranilerde Tanrının yerini tutan, yani en ulu konumda bulunan kişi oluyordu. Çünkü artık Tanrıya danışma, onun yanıtlarını halka aktarma, halkı Tanrının buyruklarını yerine getirmesi için zorlama hakkı yalnızca ondaydı.

Yalnızca ondaydı diyorum, çünkü Musa sağken bir başkası çıkıp da, o kimse gerçek bir peygamber de olsa, Tanrı adına öğütler vermeye kalkarsa, suçlu olurdu, en yüksek hakkı sahtecilik yoluyla eline geçirmiş sayılırdı (bakınız Sayılar, Bap XI, t.28). Şunu söylemek gerekir ki, İbraniler Musa'yı seçmişti, ama onun ardılını yani ileride yerine geçecek kimseyi seçme hakkına sahip değildi. Çünkü halk, Tanrıya danışma hakkını Musa'ya aktarır aktarmaz ve onu hiçbir koşul öne sürmeksizin Tanrı sözünün duyurucusu diye kabul eder etmez, her türlü hakkını yitirmiş oluyordu ve Musa kendisine ardıl diye kimi seçerse onu Tanrının seçtiği kişi diye kabullenmek zorundaydı. Musa, devletin tüm yönetimini, yani kendi çadırında tek başına Tanrıya danışma hakkını, bunun sonucu olarak da yasa koyma, yasa bozma, savaşa ve barışa karar verme, elçi gönderme, yargıç atama, kendine bir ardıl seçme, devlet başının tüm işlevlerini eline alma haklarını eline alacak bir kimseyi kendine ardıl diye seçseydi, iktidar katıksız bir monarşi olurdu. Yalnız şu farkla ki, bir monarşi genellikle, Tanrının devlet başkanınca bilinmeyen bir yasasına göre yönetilir. Halbuki İbranilerde o söylediğim durum olmuş olsaydı, o monarşi, Tanrının sadece devlet başkanınca bilinen bir yasasınca yönetilirdi. İki yönetiliş arasındaki bu ayrım, monarşinin başındaki kişinin egemenliğini ve herkes üzerindeki hakkını azaltmaz, artırır. Her iki durumdaki ülkenin halkına gelince, halk eşit boyun eğme içindedir ve Tanrının kararından her ikisinde de eşit derece habersizdir. Egemen kişinin ancak Tanrının kararı doğrultusunda kendisine buyruk verdiğini sanıyor diye, halk daha az boyun eğecek değildir. Tersine, gerçekte, öyle sanan halk daha çok boyun eğmiş durumdadır. Fakat Musa kendisine bu yolla bir ardıl bırakmadı; ne soylulara ne de tek kişi erkine dayanmayan, yani popüler de, aristokratik de, monarşik de olmayan, tanrı er-

kine dayanan, teokratik bir devlet bıraktı halka. Çünkü o devlette yasaları yorumlama ve Tanrının yanıtlarını bildirme hakkı başka bir kişinin; devleti daha önceden açıklanmış yasalara ve daha önceden bildirilmiş yanıtlara göre yönetme hakkı ve yetkisiyse başka bir kişinin elindeydi. Bu konuda bakınız: Sayılar (Bap XXVII, t.21).

Kuvvetler ayrılığı

Bunu daha iyi anlayabilmemiz için, tüm devletin yönetimini düzenli biçimde anlatacağım. Her şeyden önce, halka Tanrının sarayı yani devletin görkemli ululuğunun mekânı gibi bir şey olacak bir konut kurulması buyruldu. Bu konut tek kişinin cebinden değil, Tanrıya danışmada bulunulacak yer ortak mülk olsun diye, tüm halkın harcamasıyla yapıldı. Tanrının sarayında hizmet görmeleri ve o sarayı yönetmeleri için Levililer seçildi. Onların arasında da en üst yere, yani Tanrı-Kralınkinden sonra ikinci yere Musa'nın erkek kardeşi Harun getirildi. Onun yerine de yasal olarak oğulları geçecekti. İşte, Harun, Tanrıya en yakın insan olarak tanrısal yasaların egemen yorumcusuydu, Tanrının yanıtlarını halka aktaran oydu, aynı zamanda halkın yakarılarını da Tanrıya o sunuyordu. Bir de, bunlara ek olarak, Tanrının istediği şeyi buyurma hakkına sahip olsaydı, mutlak monark olmak için hiçbir eksiği kalmayacaktı. Fakat elinde o hak yoktu; hattâ tüm Levi kabilesi ortak yönetimin öylesine dışında tutulmuştu ki, ellerinde, geçimlerini sağlamak üzere öteki kabilelerinki kadar bile bir mal yoktu. Musa, Levi kabilesinin halkın geri kalanınca beslenmesine karar çıkarmıştı; ancak bu öyle koşullar altında yapılıyordu ki, söz konusu kabile Tanrıya adanmış tek kabile niteliğiyle, halktan büyük saygı görüyordu. İkinci olarak geri kalan on iki kabile tarafından

bir kolluk gücü oluşturulduğunda, onlara Kenan topraklarını ele geçirmeleri, on ikiye bölmeleri ve kura ile paylaşmaları buyruldu. Bu iş için her kabileden birer kişi olmak üzere on iki tane komutan seçildi. O on iki kişiye, bir de Yuşa ve hahambaşı Eleazar'a toprakları on iki eşit parçaya bölme ve kura ile dağıtma görevi yüklendi. Kolluk gücünü yönetme işi Yuşa'ya verildi, bu yeni düzende Tanrıya danışacak tek kişi olarak Yuşa atanmıştı; o, Musa gibi kendi çadırında ya da kutsal sandığın çadırında tek başına değil, Tanrıya hahambaşının aracılığıyla danışıyordu. Tanrının yanıtları yalnızca hahambaşına geliyordu; onun aktardığı buyrukları yaymak ve halkı bunlara uymaya zorlamak Yuşa'nın işiydi. Uygulama yollarını bulup kullanmak, kolluk gücünün içinden yeterli sayıda ve istediği nitelikte er bulmak, kendi adına elçi göndermek, kendi adına çıkaracağı kararnameyle savaş açmak, bunların hepsi Yuşa'nın hak ve görevleriydi. Öte yandan, ondan sonra yerine geçecek kişi yoktu, seçilmemişti, Tanrı bunu ancak halkın çıkarına uygun düştüğünde ve gerekir gerekmez yapacaktı. Geri kalan işler için, az sonra anlatacağım gibi, savaşta ve barışta yönetime kabile başkanları yetkiliydiler. Son olarak da Musa yirmiyle altmış yaş arasındaki herkesin askerlik yapmak zorunda olduğunu buyurdu. Yalnızca halktan oluşan bir ordu kuruluyordu. Bu ordu, başkomutanına ya da hahambaşına değil, dine yani Tanrıya bağlılık andı içti. Bu nedenle adına Tanrının ordusu dendi. Taburları Tanrının taburlarıydı. Buna karşı, Tanrı İbranilerde orduların Tanrısıydı. Bu nedenledir ki, sonucuna tüm halkın utku ya da bozgununun bağlı olduğu büyük çarpışmalarda kutsal sandık,* halk görsün de Kralını görüyor gibi olsun, esirgemeyip olanca gücünü ortaya koysun diye askerlerin ta ortasında taşınırdı. Musa'nın ardıllarına verdiği bu

(*) İbranilerde içinde yasa levhalarının bulunduğu kutsal sandık – ç.n.

buyruklardan kolayca anlaşılıyor ki, o, devlete egemenler değil, yöneticiler seçmiştir. Bunu, hiç kimseye Tanrıya danışma hakkı vermemesinden çıkarıyoruz. Tanrıya istediği yerde ve yalnız olarak kendisi danışacaktır. Bu nedenle, kendisinde bulunan yasa koyma, yasa bozma, savaşa ya da barışa karar verme, dinsel ya da din dışı yönetici seçme yetkelerini kimseye aktarmamıştır, çünkü bunlar, egemen gücü elinde tutanın işlevleridir. Gerçi hahambaşının yasaları yorumlama ve Tanrının yanıtlarını duyurmaya hakkı vardı, ama bunu Musa gibi ne zaman isterse o zaman yapamıyordu, ancak askerî birliklerin komutanının ya da yüksek kurulun veya başka önemli kişilerin isteği üzerine yapabiliyordu. Buna karşı ordu başkomutanı ve danışmanlar istedikleri zaman Tanrıya danışabiliyorlardı; ne var ki, yanıtı ancak hahambaşının ağzından alabiliyorlardı. Bu nedenle, Tanrının hahambaşının ağzından çıkan sözleri, Musa'nın ağzından çıkanlar gibi ferman niteliğini taşımazdı, bunlar birer yanıttan başka bir şey değildi. Bir kez Yuşa ve danışmanlara geçtikten sonra ve ancak o zaman, bu sözler buyruk ve ferman niteliği kazanırdı. İkinci olarak Tanrıdan onun yanıtlarını alan bu hahambaşının elinde bir kolluk gücü yoktu ve buyurma hakkına sahip değildi; buna karşı, toprağa sahip olma hakkı bulunanlar, yasa koyamıyorlardı. Üstelik hahambaşı ister Harun olsun ister onun oğlu Eleazar olsun, Musa tarafından atanmıştı, ama Musa öldükten sonra bir hahambaşı seçmeye hakkı bulunan bir kimse kalmamıştı. Yasal olarak oğul babanın yerine geçiyordu. Ordu başkomutanı da, hahambaşının yetkisiyle değil, kendisine bu yolda yetki verilmiş olan Musa tarafından o göreve getirilmişti. Bu nedenledir ki, Yuşa ölünce hahambaşı onun yerine kimseyi seçmedi. Kabile başkanları da yeni bir başkanın gösterilmesi için Tanrıya başvurmadılar; fakat her biri kendi kabilesinin kolluk gücü-

ne karşı ve hepsi birden tüm kolluk gücüne karşı Yuşa'nın hakkını elinde tuttu. Anlaşıldığına göre de, ortak bir düşmana karşı güçlerini birleştirip çarpışmak zorunda kalmaları durumu dışında, bir ulu başkana gereksinimleri olmadı. Zaten, Yuşa'nın ölümü, kimsenin yerleşik bir konutunun bulunmadığı, herkesin her şeyin üzerinde bir sahiplik hakkının bulunduğu dönemlere rastlar. Daha sonraları tüm kabileler fetih yoluyla edinilmiş ve edinilecek toprakları aralarında paylaştıklarında ve her şeyin herkese ait olması sona erdiğinde, ayrı kabilelerin insanları artık yurttaş değil, bir birliğin, konfederasyonun üyeleri oldular. Elbette Tanrı ve din karşısında, yurttaş sayılmaları gerekiyordu ama bir kabilenin bir başka kabile üzerindeki hakkı bakımından –ortak tapınak bir yana bırakılırsa– hemen hemen Hollanda'nın Birleşmiş Eyaletleri birbirlerine karşı nasılsa, onlarla aynı biçimde birbirlerine karşı konfedereydiler.

... belli ki, devlet Musa'nın ölümünden başlayarak monarşi yani tek kişi erki niteliğini yitirdi. Soylular devleti de değildi, halkçı devlet de değildi. Artık tanrı erkine dayanan, yani teokratik bir devlet olmuştu. Çünkü, 1- devletin ulu konutu tapınaktı ve dediğimiz gibi, tüm kabileler yalnızca tapınak karşısında yurttaştılar; 2- tüm uyruklar kendilerinin yüksek yargıcı olan Tanrıya bağlılık andı içmek zorundaydılar; 3- hiç kimse –o da gerektiğinde– Tanrıdan başkası tarafından yüksek komutanlığa seçilemezdi. Musa bunu daha önceden Tanrı adına açık açık halka söylemişti (Tesniye, Bap XVIII, 1.15) ve aslında Gedeon'un, Samson'un ve Samuel'in seçilmesi bunu gösterir; öteki sadık başkanların aynı biçimde atanmamış olmaları, her ne kadar tarihleri bunu yazmıyorsa da, bu durumda açıkça ortaya çıkmış oluyor.

Yasada ve hukukta kökleşmiş erk

Bu ilkeleri böylece ortaya koyduktan sonra sıra, bu koşullarda kurulmuş bir yönetimsel erkin nasıl olup da insanların ruhunda yönetilenlerin başkaldırıcı, yönetenlerin zorbaya dönüşmelerini önleyecek gibi bir arabulucu işlevi yürütebileceğini görmemize geliyor.

Devleti yönetenler ya da devleti ellerine geçirenler, ne gibi bir suç işlerlerse işlesinler, yaptıklarının doğru, haklı olduğu görünümü vermeye ve halkı kendilerinin namusluca davrandıklarına inandırmaya çalışırlar. Hukukun her türlü yorumu ellerinde olunca bunu kolaylıkla başarırlar. Çünkü, elbette istedikleri, açgözlülükle akıllarına koydukları her şeyi yapma özgürlüğünü, kayıtsızlığını, o hukuktan sağlayacaklardır. Bunun tersine, yasaları yorumlama hakkının başkalarında olması durumunda bu özgürlüğün önemli bir bölümünü kaçıracaklardır. Aynı zamanda gerçek yorumlamaları kimse tarafından tartışılmayacak biçimde ortaya çıkacaktır. Bundan iyice anlaşılıyor ki, hükümdarların işledikleri cürümlerin önemli nedenlerinden biri İbranilerde ortadan kalkmıştır. Bu, önce yasaları yorumlama hakkının buyruklara katılamayan ve öteki kabilelerin tersine, elinde mülk olmayan, tüm varlığı ve saygınlığı sadece yasaları doğru yorumlamalarına bağlı bulunan Levililere, yalnızca onlara verilmesiyle (bakınız Tesniye, Bap XXI, t.5) belli olur. İkinci olarak da, halka hahambaşından bilgi almak üzere belirli bir yerde yedi yılda bir toplanmaları ve tek tek bireylere de sürekli olarak tek başlarına Yasa kitabını büyük bir dikkatle ve tekrar tekrar okumaları (bakınız Tesniye, Bap XXXI, t.9 ve devamı Ve Bap VI, t.7) yolunda verilmiş buyruktan anlaşılır. Yani halk tarafından en üst derecede onurlandırılmak istiyorlarsa, her şeyi büyük bir özenle, yasaların öngördüğü gibi

ve herkesçe anlaşılacak biçimde açık seçik yönetmek, başkanların kendi çıkarınaydı. Halk, ancak böyle davranırlarsa onlara Tanrının ülkesinin elçileri, Tanrının vekilleri diye saygı gösterirdi; o koşulları yerine getirmezlerse, uyrukların derin kininden, *Tanrı katında kin* denen şeyden kaçınamazlardı. Aynı amaçla, yani başkanların hırsına gem vurmak için büyük güçle davranan bir kurum daha vardı. Bu da askerlik kurumuydu. Hiç ayrıcalık tanınmaksızın yirmi ile altmış yaş arasındaki tüm yurttaşların askerlik görevini yerine getirmeleri zorunluydu ve başkanların dış ülkeden paralı asker tutması olanaksızdı.

Yurttaşlardan meydana gelmiş bir orduya özgü o özerk davranış biçimi, bir ülkenin tüm utkuların onurunu kendilerininmiş gibi göstermeye ahşan önde gelenlerine kendilerini dizginlemeyi dayatıyorsa, kim bilir askerleri, başkanın değil de Tanrının onuru için çarpışan ve Tanrıya danışıp da ondan yanıt almadıkça çarpışmaya girmeyen İbranilerin önde gelenlerini ne kadar daha büyük bir güçle dizginlemiş olmalılar.

İkinci olarak şunu ekleyelim ki, İbrani başkanları birbirlerine yalnızca din bağıyla bağlıydılar; içlerinden biri bu din bağına ve bireyin tanrısal hakkına saygısızlık etmeye kalkarsa, ötekiler ona düşmana davrandıkları gibi davranabilirlerdi ve o kimse âdil bir biçimde cezalandırılırdı.

Üçüncü olarak dikkate almamız gereken, yeni bir peygamber gelmesi korkusudur. Tertemiz bir yaşam süren bir kişi çıkar da kendisinin peygamber olduğunu bilinen işaretlerle belli eder, buyruk vermeye, kabile başkanları gibi hahambaşının aracılığıyla danıştıkları bir tanrının adına değil de, Musa gibi, yalnızca kendisine görünmüş olan Tanrının adına buyruk vermeye ulu bir hakkı olduğunu gösterir diye duyulan korkudur. Hiç kuşku yok ki, böyle peygamberler baskı altındaki halkları kolayca peşlerinden

sürükleyebilirler, istedikleri şeye halkı şöyle böyle işaretlerle inandırabilirlerdi: tersine, başkan, toplum yönetimini doğrulukla yürütürse, buna zamanında el koyup o peygamberi mahkemesine çağırabilir, sorguya çekebilir, yaşamının dürüst olup olmadığını, peygamberliğinin kesin, kuşku götürmez işaretleri bulunup bulunmadığını ve ayrıca Tanrı adına söylediğini ileri sürdüğü şeyin Tanrıdan edinilmiş öğretiye ve yurdun ortak yasalarına uyup uymadığını görebilirdi. İşaretler aranan değerde değilse ya da öğretisi yeni bir şeyse, başkan yerinde bir davranışla ölüm cezası verebilirdi; durum bunun tersiyse, yalnızca başkanın yetkesine dayanılarak ve onun tanıklığı üzerine peygamberin peygamberliği kabul olunurdu.

Dördüncü olarak, hükümdarın öteki kişiler üzerinde kan hakkıyla yani soylulukla üstün olmaması, yalnızca yaşma ve erdemine gösterilen saygıdan ötürü devletin yönetiminin kendisine verilmiş olması durumu ile karşılaşılabilir.

Son olarak da, başkanların ve kolluk gücünün tümünün savaşı barışa yeğ tutamamadıkları durumu gözlemlemek gerekir. Çünkü, dediğimiz gibi, kolluk gücü yurttaşlardan oluşuyordu ve savaşı da barışı da aynı insanlar yönetiyordu. Savaş alanında asker olan, kamu alanında yurttaştı; subay kendi bölgesinde adalet dağıtıyordu, başkomutan kentin başyargıcıydı. Yani hiç kimse savaşı sırf savaş diye isteyemezdi, ancak barış elde etmek için, özgürlüğü savunmak için isteyebilirdi. Bir de, belki başkan, hahambaşına başvurup onun karşısında saygınlığını yitirmemek için, elinden geldiğince, yerleşik düzeni değiştirmekten kaçınırdı.

İşte kabile başkanlarını dürüstlük sınırlarını aşmaktan alıkoyan nedenler bunlardır. Şimdi halkın ne şekilde baskı altına alındığını görelim; Görülüyor ki, İbranilerin yurt-

larına duydukları sevgi, yalın bir sevgi değildi. Dinle iç içe bir sevgiydi ve günlük tapınma başka uluslara duydukları kin gibi o dinle iç içe sevgiyi de kızıştırıyor, besliyordu. Öyle ki, bunlar İbranilerin ayrılmaz niteliklerine dönüştü. Çünkü günlük tapınmaları, başkalarınınkine hiç benzemiyordu, onları insanların geri kalanından ayıran şeye kesinlikle karşıydılar. Her zaman yüzsüz, utanmaz saydıkları yabancıya karşı, ruhlarında bir kin besliyorlardı ve bu kin, başka herhangi bir duygudan daha sağlam kök salmıştı. İnsanda olabilecek en güçlü, en yenilmez duygu olan bu kin, derin bir bağlılıktan, dinle karışık bir sevgiden doğmuştu ve kendisi de zamanla dinsel bir niteliğe bürünmüştü.

... Fakat değeri sadece görüşe, kanıya bağlı olan o gücün dışında, o ülkede tüm güçlerin üzerinde tek bir güç vardı ki, bu, yurttaşları bir düzen içine oturtup onları her türlü bozgun düşüncesine ve yurtlarına hizmette kusur etme niyetine karşı uyarıp koruyacaktı; böylece, insanların yaptıkları işlere gücünü, canlılığını veren, yararlılık düşüncesi oldu. Dediğim gibi, söz konusu ülkede o yararlılık düşüncesi tek bir güce dayanıyordu; gerçekten de başka hiçbir yerde yurttaşların malları üzerindeki mülkiyet hakkı o ülkedeki kadar güvence altında değildi. Her birinin sahip olduğu toprak ve tarla oranı başkanın sahip olduğu toprak ve tarla oranına eşitti; hepsi sonsuza kadar malının sahibiydi, çünkü içlerinden biri fakirlik nedeniyle toprağını ya da tarlasını satarsa, sattığı o mal jübilede* kendisine yeniden kazandırılıyordu. Bu çeşit başka kurumlaşmış âdetlerle, kimsenin büyüklüğü saptanmış malından olmaması sağlanıyordu. Ayrıca, bir şey daha vardı, o da, yakınına, yani yurttaşına yardımın dinsel bir nitelik taşıdığı, Tanrı Kralın yardımını sağlamada bir araç olduğu bu ülke-

(*) İbranilerde elli yılda bir kutlanan önemli bir bayram – ç.n.

de fakirliğe, başka hiçbir yerde olmadığı kadar kolay dayanılabiliyordu. Kısaca İbrani ülkesi yurttaşları ancak kendi yurtlarında iyi durumda olabiliyorlardı. Dışarıda onlar için onursuzluk ve büyük yıkım vardı. Onları yurt toprağına en üst düzeydeki etkinlikle bağlayan, bağlamakla kalmayıp iç savaşlardan, uyuşmazlık nedenlerinden kaçınmalarını sağlayan şey, hiç kimsenin kendine benzer bir efendiye bağlı olmaması, hepsinin efendi diye yalnızca Tanrı'ya bağlı olmalarıydı. Yurttaşına duyulan yardım isteği ve sevgi, dindarlığın en yüksek basamağı olarak görülüyordu. Üstelik itaat, gördükleri eğitimin İbranilere aşıladığı iç baskının ürünüydü. Bu insanların tüm edimleri, yasanın koyduğu kurallara göre düzenleniyordu. Sanırım, böylece bu ülkenin temel ilkelerini kısalığı içinde açık bir özetle verebildim.

Spinoza, *Tanrıbilimsel-siyasal bilgiler*, Çev. Charles Apphun, Paris, 1965, Bölüm XVII, s. 279 ve devamı.

Doğal hukuk ve doğal yasa

Spinoza doğal hukuk ile doğal yasa arasında yaptığı ayrımı yeniden ele alıyor. *Doğal hukuk* bütünü içinde doğanın düzenini izler. Halbuki *doğal yasa* insan doğasına yani usa uygundur. Anlaşma, doğal yasaya dayanır.

Devletin temelleri: Bireyin doğal ve siyasal hukuku. Siyasal egemenin hakları

Şu ana kadar tanrıbilimi felsefeden ayırmaya ve tanrıbilimin hepimize tanıdığı felsefe yapma özgürlüğünü göstermeye çalıştık. Şimdi de, olabilecek devletlerin en iyisinde bireye verilmiş bu düşünme ve düşündüğünü söyleme özgürlüğünün nereye kadar gidebileceğini ele alacağız. Bu

sorunu yöntemine uygun biçimde incelemek için, devletin temelleri sorununu aydınlatmamız ve en önce devleti ve dini şimdilik dışta tutarak bireyin doğal hukuku üzerine eğilmemiz gerekiyor.

Doğal hukuk ve doğa kurumu derken her bireyin doğasının kurallarından yani her varlığı, hangi kurallara göre var olacak ve belirli bir biçimde davranacak diye düşünüyorsak o kurallardan başka bir şeyi kastetmiyorum. Örneğin, balıkların yüzeceğini, sudan yararlanacağını, büyük balığın küçük balığı yutacağını doğa, her şeyin üzerindeki bir doğal hukuk uyarınca, saptamıştır. Fakat tüm doğanın evrensel gücü, bireylerin tümünün bir araya gelmesiyle oluşan gücün dışında bir hiç olduğuna göre, bundan, her bireyin, kendi gücü altındaki her şey üzerinde egemen bir hakkı olduğu sonucunu çıkarırız. Başka bir deyimle, herkesin hakkı, kendisine ait olan belirli gücün uzandığı noktaya kadar uzanır. Doğanın yüksek yasası her şeyin elden geldiğince ve kendinden başka hiçbir şeyden etkilenmeksizin kendi durumunu sürdürmeye çabalamasını öngördüğünden, her bireyin kendi durumu üzerinde direnmeye, yani –daha önce dediğim gibi– var olması ve doğa gereği nasıl davranması gerekiyorsa öyle davranması üzerinde direnmeye hakkı vardır ve bu hakka kimse karışamaz. Bu noktada insanlar ile doğanın öteki bireyleri arasında hiçbir ayrım kabul etmiyoruz. Aynı şekilde, us sahibi olan ve olmayan insanlar arasında, aptallar, bunaklar ve aklı başında olanlar arasında da bir ayrım yapmıyoruz. Çünkü doğa yasalarına göre davranan bir şey, ne yapıyorsa hepsini kimsenin karışamayacağı bir hakka dayanarak yapar, çünkü doğa tarafından belirlenmiş olarak davranmaktadır ve başka türlü davranamaz. İşte bu nedenledir ki, yalnızca doğanın egemenliği altında yaşadıkları göz önüne alındığı sürece, henüz aklı ermeyeni veya erdemli olmayanı da, yaşa-

mını us yasalarına göre süreni de, insanların hepsi, yalnızca doğal isteklere yanıt veren yasalara boyun eğmiş olarak yaşarlar. Yani nasıl bilge kişinin usun buyurduğu her şeyi yapmaya, başka bir deyimle usun yasaları altında yaşamaya egemen bir hakkı varsa, bilgisizin, tinsel hiçbir gücü olmayanın da doğal isteklerin inandırdığı biçimde, başka bir deyimle o isteklerin yasalarına göre yaşamaya egemen bir hakkı vardır. Bu, yasadan önce yani insanlar doğanın egemenliği altında yaşadıkları sürece, günah diye bir şey olduğunu kabul etmeyen Paulus'un öğretisidir.

Şu halde, her insanın doğal hukuku kutsal usla değil, istek ve güçle belirleniyor. Çünkü herkesin usun kural ve yasalarına göre davranacağı doğa tarafından saptanmamıştır. Tersine, herkes doğduğunda hiçbir şey bilmez ve daha yaşamın gerçek kuralını öğrenmeden ve erdemi edinmeden yaşamın büyük bölümü geçer gider. Bu, iyi yetiştirilmiş kimseler için de böyledir. Onlar da yaşayacaklardır, ellerinden geldiğince kendilerini korumaları gerekecektir, yani doğal isteklerin itkisinde olacaklardır, çünkü doğa onlara başka bir şey vermemiştir ve doğru usa göre yaşamanın gerçek gücünü esirgemiştir. Yani yaşamalarını sağlıklı bir ruhun yasalarına uydurmaları, bir kedinin aslanın doğal yasalarına göre yaşamasından daha ileride değildir. Şu halde, yalnızca doğanın egemenliği altında varsaydığımız bir birey kendine yararlı olduğu yargısına vardığı herhangi bir şeyi, ister doğru usun güdümünde, ister tutkuların zoruna kapılarak, her şeyin üzerinde bir doğal hukuk uyarınca, o şeye büyük bir açlıkla yönelmekte ve herhangi bir yolla, zorla, aldatmaca ya da yakarma yoluyla, ama herhalde kendine en kolay gelen yolla, onu eline geçirmekte özgürdür. Bundan ötürü de, kendini buna karşı engellemeye kalkanı düşman beller.

Yine buna dayanarak, içinde herkesin doğduğu ve yaşa-

mının büyük bölümünü geçirdiği doğal hukukun ve doğa kurumunun hiç kimsenin istemediği ve üstesinden gelemediği şeyler dışında hiçbir şeyi yasaklamadığını söyleyebiliriz. Yöneldiği nesne ya da kişi ne olursa olsun, doğal isteğin insanı ittiği uyuşmazlıklar da, kin de, öfke ya da düşmanlık da doğal hukukça yasaklanmaz. Bunda da şaşılacak bir şey yoktur, çünkü doğa, insan usunun tek amacı insanların gerçek yararı ve yaşamda kalmaları olan yasalarıyla sınırlanmış değildir. Doğal hukuk daha pek çok yasa içerir ve o yasalar insanın ancak küçücük bir parçasını oluşturduğu tüm doğanın başlangıcı ve sonu olmayan düzeniyle ilişkilidir. Yalnızca bu düzen gereğidir ki, her bireysel varlığın yaşaması ve şu ya da bu biçimde davranması belirlenmiştir. Şu halde, doğadaki bir şeyin bize gülünç, saçma ya da kötü gelmesi, şeyleri ancak kısmen tanımamızdan, doğanın düzeni ve tutarlılığı konusunda bilmediğimiz büyük bir bölüm olmasından ve her şeyin bizim düşündüğümüz doğrultuda yönlendirilmiş olmasını istememizdendir. Halbuki düşüncemizin kötüdür dediği şey, doğanın tümünün düzen ve yasaları karşısında kötü olmayıp yalnızca bizim doğamızın yasaları karşısında kötüdür.

Yine de, kimsenin bundan kuşkusu yoktur ki, insanların usun kesin yasa ve buyruklarına göre yaşaması çok daha yararlıdır. Dediğimiz gibi, usun yasa ve buyrukları insanlara gerçekten yararlı olandan başka bir şeyi amaçlamaz. Bundan başka, elinden geldiğince korku dışında yaşamayı istemeyecek kimse yoktur. Herkes canının istediğini yaptığı sürece böyle bir şey tümden olanak dışıdır. Bu bakımdan usun elinde kin ve öfkedekinden fazla bir hak yoktur. Çünkü düşmanlıklar, kinler, öfke ve hileler ortasında hiç kimse yürek sıkıntısına düşmeden yaşamaz. Bu nedenle, herkes elinden geldiğince onlardan kaçınmaya çalışır. Şunu da göz önünde bulunduralım ki, insanlar ara-

larında yardımlaşmazlarsa, çok zavallı bir yaşam sürerler ve uslarını geliştirmezlerse, V. bölümde gösterdiğimiz gibi, yaşamın gereklerinin esiri olur kalırlar. Çok açık biçimde görülecektir ki, insanlar, güven içinde ve olabilecek en iyi koşullarda yaşamak amacıyla, bir bütün oluşturacak biçimde bir araya gelmek zorunda kalmışlar ve doğanın her bir insana her şey üzerinde vermiş olduğu hakkın topluluğa ait olmasını ve bireyin kaba güç ve içgüdüsel istekleriyle değil, tüm topluluğun güç ve iradesiyle belirlenmesini sağlamışlardır. Bununla birlikte, sadece içgüdülerinin peşinden gitselerdi, bunu beceremezlerdi. Şu halde, insanların, çok sağlam bir kurumlaşma yoluyla şunları yapmakta uyuşmaları gerekmiştir: Her şeyi yalnızca –kimsenin deh denmesini göze almadan açıkça karşı gelemeyeceği– usun, sağduyunun buyruğu doğrultusunda yönetmek, içgüdünün insanı başkasına zarar vermeye yönelten isteklerine gem vurmak, hiç kimseye kendimize yapılmasını istemediğimizi yapmamak ve başkasının hakkına kendi hakkımızmış gibi saygı göstermek. Bu antlaşmanın sağlam ve güvenilir olması için hangi koşullarda yapılması gerektiğini de göreceğiz. Unutmayalım ki, hiç kimsenin iyi olduğu yargısına vardığı bir şeyden vazgeçmemesi evrensel bir doğa yasasıdır. İnsan ancak daha büyük bir iyiliğe sahip olacağı umudunu taşırsa ya da daha büyük oranda bir zarara uğrayacağı korkusuna kapılırsa iyi dediğinden vazgeçebilir. Aynı biçimde, bir kötülüğü kabul etmesi de ancak, daha büyük bir kötülükten kaçınma ya da daha büyük oranda bir iyilik geleceğini umma durumlarında olabilir. Yani herkes, iki iyilikten hangisinin daha büyük olduğu kanısındaysa onu seçecek, iki kötülükten hangisinin daha önemsiz olduğu kanısındaysa onu yeğleyecektir. Kendisine daha büyük ya da daha küçük *görüneni* seçeceği üzerinde duruyorum, *gerçeğin* ille onun yargısına uyacağını

söylemiyorum. Bu yasa insan doğasına öylesine güçlü kazınmıştır ki, onu herkesin bilmek zorunda olduğu evrensel gerçekler arasında saymak gerekir. O yasanın getirdiği zorunlu bir sonuç olarak hiç kimse, şayet hile yapma niyetinde değilse, her şey üzerinde sahip olduğu hakkın bir bölümünden vazgeçebileceği yolunda söz vermeyecektir; veren çıksa da, şayet daha büyük bir kötülükten korkmuyorsa ya da daha büyük bir iyilik ummuyorsa, o sözü yerine getiremeyecektir. Bunu daha açık biçimde anlatabilmek için, varsayalım ki, bir hırsız beni mallarımı onun istediği bir yerde kendisine bırakmam konusunda kendisine söz vermeye zorlasın. Yukarıda söylediğim gibi, doğal hakkım kendi gücümle sınırlı olduğundan, istediğini vaat ederek hırsızdan hileyle kurtulabileceksem, doğa hukuku gereği böyle yapmakta, yani onun isteyeceği antlaşmaya razı olmuş görünmekte özgür olduğum kesindir. Ya da varsayalım ki, iyi niyetle bir kimseye yirmi gün boyunca ekmek dahil hiçbir şey yemeyeceğim yolunda söz veriyorum, sonra görüyorum ki, olmayacak bir şeyi söz vermişim, çok büyük bir yıkıma uğramadan o sözü yerine getirmem olanaksız. Madem ki doğal hukuk gereği, iki kötülükten daha az kötü olanı seçeceğim, egemen hakkıma dayanarak o sözden cayabilir, söylenmiş olan sanki hiç söylenmemiş gibi davranabilirim. Dediğim gibi, doğa hukukuna göre, söz vermekle yanlış davranmış olduğumu gerçek ve kesin bir nedene dayanarak görmem ya da öyle gördüğümü sanmam benim elimdedir. Her iki durumda, ister doğru ister yanlış görüşte olayım, kötülüklerin büyüğünden korkacağım ve doğa gereği ondan kaçınmak için her yolu deneyeceğim. Bundan şu sonucu çıkarıyoruz: Yararlı olsun diye yapılmayan hiçbir antlaşmanın yaşama geçme gücü yoktur, yarar ortadan kalkar kalkmaz antlaşma yaşamdan çıkar, yok olur. Bundan ötürüdür ki, bir kim-

seden bir konuda sonsuza dek söz vermesini isteyen bir kişi, şayet bunu isterken antlaşmanın bozulmasının, bozan kişi için kârdan çok zarar getirmesini sağlamazsa, us dışı, saçma bir şey yapmış olur. Bu, bir devletin yapısında çok önemli bir yer tutar. Şimdi her insan sorun çıkarmadan yalnızca sağduyunun güdümü altında hareket etse ve devletin büyük yararını, gerekliliğini kabul etse, aldatmadan, hileden nefret etmeyecek tek kişi kalmaz; herkes devletin ayakta kalması demek olan o yüksek iyiliği istediği için, antlaşmalara tam bir bağlılık gösterir ve verilen sözü, devletin temeli demek olan o vaadi her şeyin üzerinde tutar. Fakat herkesin sorun çıkarmadan sağduyunun sesini dinlemesi durumundan çok uzakta bulunmaktayız, insanlar zevklerinin peşinde gidiyorlar, çoğu zaman da pintilik, ün hevesi, kıskançlık, kin vb. ruhlarını öylesine doldurmuyor ki, sağduyuya, usa orada yer kalmıyor. Bu nedenle, bir yandan insanlar bir antlaşmaya girerken niyetlerinin kesin işaretlerini verip sözlerle, bağıtlarla yeminlerine bağlı kalacaklarını bildiriyorlar, öte yandan hiç kimse –şayet o vaade başka bir şey eklenmemişse– başkasının iyi niyetine güvenemiyor, çünkü herkesin, doğa hukukuna göre, başka birini aldatması olası ve hiç kimse daha büyük bir iyilik elde etme umudu yoksa ya da daha büyük bir kötülükten korkmuyorsa, kendini antlaşmayla bağlı saymıyor. Fakat, madem ki daha önce dediğimiz gibi, doğal hukuk bireyin gücüyle sınırlı, o halde bir kişinin kendine ait olan gücü zorla ya da isteye isteye bir başka kişiye devretmesi demek, o kişiye kendi hakkını zorunlu olarak bırakması demektir. O kişinin elinde egemen bir hak egemen bir iktidar oluşur. Bu iktidar ona, öteki kişilerin hepsini zorla baskı altına alma, onları herkesin çekindiği şey olan ölüm korkusuyla elinde tutma yolunu açar. Zaten o hakkı ancak istediği her şeyi yapma gücü elinde kaldığı sürece, elinde

tutacaktır. O koşul olmazsa, onun buyruk verme durumu sağlam olmayacaktır, onunkinden daha büyük güce sahip hiç kimse, şayet kendisi istemiyorsa, ona boyun eğmek zorunda değildir.

Spinoza, *a.g.y.*, Bölüm XVI, s. 262 ve devamı.

Yurttaşlar hukuku

Yurttaşlar hukuku, doğal hukukla sınırlıdır ama *doğal hukuk* yurttaşlar hukukuna boyun eğer. Kilise devlete boyun eğmek zorundadır. Hükümdar, doğal hukuka uymak zorundadır. Uyruklarının haklarını içeriğinden yoksun bırakamaz.

Böylece devletin temellerini ve hukukunu gösterdikten sonra, özel yurttaşlar hukukunu ve bir hakka saldırmanın ne olduğunu, kurulmuş bir toplum durumunda adalet ve adaletsizliğin nelerden oluştuğunu belirlemek kolaylaşacaktır. Sonra bir konfederenin, bir düşmanın ve nihayet hükümdara saygısızlığın neler olduğunu göreceğiz. Özel yurttaşlar hukuku derken, bireyin kendini içinde bulunduğu ve –hükümran gücün buyruklarıyla belirlenmiş ve yalnızca onun yetkesiyle ayakta tutulan– durumda tutma, o durumu sürdürme özgürlüğünden başka bir şey anlayamayız. Çünkü birey, yalnızca kendisinin gücüyle sınırlı olan bir hakkı, canının istediğince yaşama hakkını yani yaşamını sürdürme özgürlük ve gücünü bir başkasına aktardıktan sonra, artık o ikinci kişinin kurallarına göre yaşamak, ancak onun koruması altında yaşamını sürdürmek zorundadır. Bir yurttaş ya da bir uyruk başka biri tarafından yurttaşlar hukukuna yani egemenin buyurduğuna ters düşerek herhangi bir zarara uğramak zorunda bırakılırsa, *hakka saldırı* olduğu söylenir. Hakka saldırıdan ancak dü-

zenli bir toplumda söz edilebilir; fakat hukuk gereği kendisine her hak tanınmış olan egemen güç uyruklarının hakkına saldıramaz. Şu halde, hakka saldırı denilen şey ancak hukuk gereği birbirlerine zarar vermemeleri gereken sıradan vatandaşlar arasında söz konusu olabilir. Adalet, içimizde sürekli olarak duyduğumuz ve her insana yurttaşlar hukukunun ona tanıdığı hakkı verme ile kendini gösteren bir eğilimdir. Bunun tersi olan adaletsizlik, hukuk görünümü altında, bir kimsenin elinden yasaların tam bir yorumu gereğince ona verilmesi gerekeni çekip almaktır. Adalet ve adaletsizliği, hakkaniyet ve hakkaniyetsizlik diye de söyleyebiliriz. Çünkü uyuşmazlıklara son vermekle görevlendirilmiş olan yargıçlar, kişilerin arasında bir bölümünü herhangi bir biçimde kayırmamak, onlara eşit davranmak, her birinin hakkına saygı göstermek, zengini kıskanıp fakiri hor görmemek zorundadırlar. Konfedere, savaş tehlikesiyle karşılaşmamak ya da başka bir çıkar nedeniyle birbirlerine zarar vermemek, tersine, gerektiğinde birbirlerinin yardımına koşmak üzere aralarında bağıt yapmış, böylelikle tek bir devlet oluşturmuş iki sitenin yurttaşlarına verilen addır. Söz konusu bağıt, gerekçesi yani tehlike ya da çıkar düşüncesi var olduğu sürece geçerli olacaktır. Çünkü hiç kimse, bir iyilik umma ya da bir kötülükten korkma nedenlerinden biri olmazsa bir bağıt yapmaz, yapılmışı gözetmez. O gerekçe ortadan kalkmışsa, bağıt da kalkmıştır Deneylerimiz buna yeterince tanıktır. Gerçekten de, bağımsız devletler, birbirleriyle saldırmazlık bağıtları yaparken ellerinden geldiğince, aralarından birinin daha büyük bir güç edinmemesine çaba gösterirler ve bağıtın gerekçesini ve taraflar için yararını açıkça göremezlerse, karşılıklı söylenmiş sözlere güvenmezler. Başka bir deyimle, aldatılmaktan korkarlar. Bu da yerinde bir korkudur; egemenlerin hakkından haberi olmayan bir budaladan başka kim çı-

kıp da başkasının sözüne, vaadine, o başkası egemenliğini, canının istediğini yapma hakkını elinde tuttuğu sürece güvenebilir, en yüce yasa o başkasının buyurgan olduğu ülkenin kurtuluşu ve çıkarı olduğu sürece ona güvenebilir? Ayrıca, göreceğiz ki, dindarlığa ve dine saygısı olan kişi, buyruğu altındaki ülkeye karşı verdiği sözü tutmaz, tutarsa bir cürüm işlemiş olur. Çünkü verdiği sözlerden devlete zarar verecek çeşitten olanını tutması için uyruklarına ettiği andı bozması gerekir; halbuki kendisine en büyük sorumluluğu veren de, tutacağını açıkça bildirdiği o anttır. Devam ederek şunu söyleyeceğim: Düşman, sitenin dışında yaşayan ve sitenin kurduğu devleti konfedere niteliğiyle de uyruk niteliğiyle de tanımayandır. Aslında bir kimseye devletin düşmanı niteliğini yükleyen kin değil, sitenin kendisine zarar vermiş o kimsenin karşısında sahip olduğu haktır; ve site, kendisinin kurduğu devleti hiçbir bağıtla tanımayan kimse karşısında, kendisine bir zarar vermiş kimseye karşı nasıl bir hakka sahipse, ona eşit bir hakka sahiptir. Yani elindeki her türlü olanakla onu kendine boyun eğmeye ya da kendisiyle ortaklık etmeye zorlaması hakkıdır. Hükümdara saygısızlığa gelince, bu, ancak haklarının tümünü, devlete üstü kapalı olarak ya da açıkça dile getirilmiş bir antlaşma gereği aktarmış uyruk ya da yurttaşça işlenir bir ağır suçtur. Uyruklardan biri hükümdarın hakkını herhangi bir nedenle çalmaya ya da bir başkasına aktarmaya kalktığında hükümdara saygısızlık suçu işledi, denir. Aktarmaya *kalktığında* diyorum, çünkü cezaya çarptırma cürümden *sonra* olsaydı çoğu zaman devlet, söz konusu hak o kişi tarafından daha önce alınmış ya da başkasına aktarılmış olduğundan, cezalandırmakta geç kalmış olurdu. Ayrıca şunu da söylüyorum: *herhangi bir nedenle hükümdarın hakkını çalmaya kalkan*. Çünkü bu edim sonucunda devletin herhangi bir zarara uğraması ya da çok açık bir kazanç

edinmesi, bu noktada benim için hiçbir ayrım göstermez. Adamın girişiminin nedeni ne olursa olsun, hükümdara saygısızlık etmiştir ve cezalandırılması hukuka uygundur. Örneğin, postasında kalmayıp üstünün bilgisi dışında düşman saflarına giden bir askerin saldırı planı istediği kadar iyi bir plan olsun, istediği kadar düşmanı kaçırtmayı başarsın, yine de o asker, andını bozduğu, üstünün hakkına saldırdığı için ölüme mahkûm edilir. Buna karşı herkes yurttaşların o hakka, üstün, egemenin hakkına her zaman kesinlikle bağlı olmaları gerektiğini bu kadar açıkça göremiyor. Halbuki ilke kesinlikle aynı. Çünkü madem ki devlet, yalnızca devlet başkanının öğüdü, yönetimesi altında yaşamını sürdürmek ve hareket etmek zorundadır ve uyruk ya da yurttaşları kesinlikle bağlayan bir antlaşma gereği bu hak yalnızca devlet başkanına verilmiştir, şayet bir birey kendi kararıyla, egemen güce danışmaksızın kamusal bir meseleyi halletmeye kalkarsa, o girişiminden kesin bir-kazanç elde edilecek olsa bile, yine de devlet başkanının hakkına saldırmış, ona saygısızlık suçu işlemiş demektir, cezalandırılmayı hak etmiştir.

Şimdi, her türlü kuşkuyu gidermek üzere, yukarıda anlattıklarımıza karşı ileri sürülebilecek soruyu yanıtlamamız gerekiyor: Sağduyudan yoksun bir birey, doğanın egemen hukuku uyarınca, doğal durumda, içgüdü yönetimelerinin yasalarına göre yaşar. Bu, insanlara verilmiş olan tanrısal hukuka açıkça ters düşmez mi? Çünkü madem ki hepimiz, sağduyumuz olsun ya da olmasın hepimiz, Tanrının buyruğu gereği, insanları kendimizi sevdiğimiz gibi sevmekle yükümlüyüz, şu halde başkasına zarar verdiğimizde, bir hakka saldırıda bulunmuş, içgüdü isteklerinin yasasına göre davranmış olmamız kaçınılmaz bir şeydir. Ne var ki, bu karşı düşünceye sadece doğal durumu dikkate alarak bile yanıt vermek kolaydır. Çünkü doğa duru-

mu elbette zamanda dinden eski bir şeydir. Hiç kimse doğanın Tanrıya boyun eğmek zorunda olduğu yolunda bilgiye sahip değildir. Herhangi bir usa vurumla da böyle bir bilgiye varılamaz. Yalnızca, birtakım işaretlerle doğrulanmış bir esin, Tanrı esini bunu her birimize belli etmiştir. Bu nedenle de, o esinden önce, hiç kimsenin, zorunlu olarak bilgisi dışında olan tanrısal yasayla bağlı olmuş olması beklenemez. Şu halde, dinsel durumla ona ve yasaya, buna bağlı olarak da günaha, hak bozulmasına yabancı olan doğal durumu hiçbir biçimde karıştırmamak gerekir. Yaptığımız ve Paulus'un öğrettikleriyle doğrulanmış olan budur. Öte yandan, doğal durumu insanlara Tanrı esini yoluyla gelmiş tanrısal hukuktan önce ve o hukuka yabancı diye düşünmemiz yalnızca o çağı bilmediğimizden ötürü değildir, aynı zamanda, bunun nedeni, içinde tüm varlıkların doğdukları özgürlüktür. Şayet insanlar daha başlangıçtan tanrısal hukukun elinde olsalardı ya da tanrısal hukuk doğası gereği doğru, haklı olmuş olsaydı, Tanrının insanlarla bir antlaşma yapması, onlardan vaat ve ant istemesi gereksiz olurdu. Şu halde kesinlikle kabul etmek gerekir ki, tanrısal hukuk, insanların açıkça dile getirilmiş bir antlaşmayla her bakımdan boyun eğmeye söz verdikleri zamanda başlamıştır. O antlaşmayla insanlar adeta doğal özgürlüklerinden vazgeçmişler ve haklarını, toplumsal durumdan söz ettiğimizde gördüğümüz gibi, Tanrıya aktarmışlardır. Fakat bu nokta üzerinde daha fazla durmayı ileriye bırakıyorum. Bununla birlikte, karşıtlarımız ısrar ederek şu noktada da görüşümüze karşı çıkabilirler: Uyrukları o tanrısal hukukla ne kadar bağlıysa yönetimin yasal başı olan kimseler de aynı hukukla o kadar bağlıdırlar. Fakat biz demiştik ki, onlar doğal hukuku ellerinden çıkarmazlar ve onlara her türlü hak tanınmıştır. İşte bu nedenle, doğal durumdan çok, doğal hukukla ilgili olan bu zorluğu

tümüyle tartışma dışı bırakmak için, diyorum ki, doğal durumda her insan, nasıl sağduyunun yolunda giderek yaşamak zorundaysa, aynı biçimde Tanrı esiniyle bize verilmiş hukuka da uygun yaşamak zorundadır. Bu zorunluluğun nedeni, öyle davranmasının kendisi için daha yararlı, kurtuluşu için gerekli olmasıdır. Bunu yapmayı istemiyorsa, o durumda gelecek tehlikeleri göz almakta özgürdür. Başkasının değil, kendisinin vereceği karara göre yaşamakta da özgürdür ve herhangi bir ölümlüyü ne yargıç olarak ne dinin haklarının savunucusu olarak kabul etmek zorunda da değildir. İşte devletin yönetiminin yasal başının elinde olduğunu söylediğim hak budur. O, insanların düşüncelerini sorabilir, fakat kimseyi yargıç olarak kabul etmek zorunda değildir; kendisi dışında hiçbir ölümlüyü de, şayet o kimse açıkça Tanrı tarafından gönderilip de bunu kuşku kaldırmaz işaretlerle göstermiş bir peygamber değilse, herhangi bir hakkın savunucusu olarak kabul etmek zorunda değildir. Hattâ, o durumda da yargıç olarak bir insanoğlunu değil, Tanrının kendisini kabul etmiş olur. Devletin yasal olarak başında bulunan kişi yani hükümdar tanrısal hukuk içinde Tanrıya boyun eğmeyi istemezse, bunun sonuçlarına katlanıyor demektir; demek istiyorum ki hiçbir yurttaşlar hukuku ya da doğal hukuk onun öyle davranışının karşısına çıkmaz. Çünkü yurttaşlar hukuku tümüyle onun vermiş olduğu buyruğa bağımlıdır; doğal hukuka gelince, o, tek amacı insanın yararı olan dinle değil de, doğanın evrensel düzeniyle, yani Tanrının bizim bilmediğimiz bir yargısıyla ilişkili olan doğal yasalara bağımlıdır. İşte bu noktada, başkalarının bu kadar açık düşünmediklerini sanıyorum, başkaları derken insanın, Tanrının her şeyi önceden saptamış ezeli buyruğuna karşı değil de, bize tanrısal esinle bildirilmiş o iradesine karşın günah işleyebileceğini kabul edenlerden söz etmek istiyorum. Bununla

birlikte şöyle bir soru sorulabilir: Şayet hükümdar dine ve bir açık antlaşmayla Tanrıya söz vermiş olduğumuz bağlılığa karşı bir buyruk çıkarırsa, o zaman ne olacak? Tanrısal buyruğa mı insanın buyruğuna mı boyun eğmek gerekecek? Bu noktayı ileride daha kapsamlı işleyeceğimden burada kısaca şunu söylemekle yetineceğim: Kuşku götürmez, kesin bir tanrısal esin aldığımızda her şeyden önce Tanrıya boyun eğmemiz gerekir. Yine de, şayet, hiç kimse dine ait olduğunu düşündüğü şeylerde yasa gereği hükümdara boyun eğmek zorunda olmasaydı, yurttaşlık hakkı her insanın başkasınınkine benzemeyen yargısına, kişisel tutkularına bağlı olurdu; çünkü genellikle insanlar en çok dine karşı yanlış yapıyorlar ve bol bol yeterli bir deneyimin ortaya koyduğu gibi, karakterlerin çeşitliliği nedeniyle insanlar arasında boş ve yapay yarışmalar ortaya çıkıyor. Şayet hükümdara boyun eğme zorunluluğu olmasaydı, kim yerleşik durumu inancına, inanışlarına karşı bulursa kendini ona uymakla yükümlü görmez, böylece de her insan, o bahaneyle, bunlar bana uymuyor bahanesiyle, canının istediğini yapmaya kalkardı. Madem ki, öyle koşullarda yurttaşlık hakkı tümden bozulmuş oluyor, o halde, din üzerinde istediği gibi kurallar koyma hakkı da gerek tanrısal hukuk gerek doğal hukuk bakımından devletin haklarını elinde tutacak, onları sürdürecek tek kimse olan hükümdarındır. Herkes, bu konuda, hükümdara içtikleri ve Tanrının tümüyle bağlı kalınmasını buyurduğu ant gereği, onun yani hükümdarın yargı ve buyruklarına uymak zorundadır. Elinde en yüce buyurma gücünü elinde tutanların puta tapar olmaları durumunda ya onlarla bağıt yapmayıp en kötü şeylere katlanmalı ya da bağıt yapılır da onlara hak aktarılırsa, böylece kendi yaşamını kendi başına sürdürme, kendi dininde kalma olanaklarından vazgeçilmiş olduğuna göre, onlara boyun eğip sö-

zü tutmak ya da zorlamalarına teslim olmak gerekir. Bunun dışında kalan bir tek şu durum olabilir: Tanrı belirgin bir esinle zorbaya karşı tekil bir yardım sözü verebilir ya da ad belirterek ayrıcalık tanır. Örneğin, görüyoruz ki, Babil'de bulunan onca Yahudiden yalnızca Tanrının yardımından kuşkusu olmayan üç delikanlı Nabukodonozor'a boyun eğmek istememiş, herhalde kralın kendisinin taptığı Danyal dışında ötekiler yasaya uygun bir sözbirliğiyle boyun eğmişlerdir; belki de içlerinden krala Tanrının bir kararıyla boyun eğdirilmiş olduklarını, kralın da Tanrının bir yönergesi uyarınca ulu gücü elinde tuttuğunu düşünerek böyle yapmışlardır. Tersine, Eleazar, yurt henüz şu ya da bu biçimde ayaktayken, çökmemişken, çevresindekilerin, haklarını ve yetkilerini Yunanlılara aktarmaktansa, her türlü sıkıntıya katlanmaları, en büyük işkenceler karşısında bile Yahudi olmayanlara bağlılık yemini etmemeleri için onlara örnek olmak istemiştir. Gündelik yaşantı başımızdan geçenler bu ilkeleri doğruluyor. Örneğin, Hıristiyan hükümdarlar, iktidarları ellerinden gitmesin diye, duraksamaksızın Türklerle ve puta tapanlarla anlaşmalar imzalıyorlar, o söz edilenlerin topraklarında oturan uyruklarına gerek dünyasal işlerde gerek din işlerinde açık bağıtla belirtildiğinden ya da o toprakların hakanının izin verdiğinden daha özgür davranmamalarını buyuruyorlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz ve Hollandalılarla Japonlar arasında imzalanmış olan anlaşmada bunu görüyoruz.

Spinoza, *a.g.y.*, Bölüm XVI, s. 269 ve dc.

Özgür devlet bir özgürlük devletidir

Vicdan özgürlüğü aktarılamaz ve el konulamaz bir özgürlüktür: "Hiç kimse bir konuda istediği gibi yargı verme ve düşüncesini bildirme özgürlüğünden vazgeçemez." Bunun-

la, Hobbes'un ortaya attığı güvenlik hakkına Spinoza vicdan özgürlüğünü eklemiş olur. O vicdan özgürlüğü de, ileride insan haklarından düşünce ve anlatım haklarını doğuracaktır. Güvenliği sağlamak yetmez. Hakka uygun tek devlet, özgürlüğü sağlayan devlettir. Özgür devlet, yani içinde özgürlük olan devlet, güçlü devlettir.

Özgür bir devlette herkes istediğini düşünmekte ve düşündüğünü söylemekte özgürdür.

Ruhlara buyruk vermek, dillere buyruk vermek kadar kolay olsaydı, bütün hükümdarlar hiç tasasız saltanat sürerlerdi. Zora başvuran bir yönetime rastlanmazdı, çünkü öyle bir durumda herkes iktidarı elinde tutanların keyfine göre yaşayacak ve ancak onların doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü, haklı ya da haksız diye verdikleri yargılara göre düşünecekti. Fakat XVII. bölümün başında belirttiğimiz gibi, böyle bir şey olamaz. Bir insanın ruhunun tümüyle bir başkasına ait olması olanaksızdır. Çünkü hiç kimse doğal hakkını ya da usunu istediğince kullanma, herhangi bir şey hakkında yargı verme yetisini bir başkasına aktaramaz, buna zorlanamaz. Ruhlara egemen olmaya kalkan bir yönetime zorba yönetim denir, uyruklarının her birine neyi doğru diye benimseyip neyi yanlış diye atacaklarını, hangi düşüncelerle Tanrıya olan bağlılıklarını coşturacaklarını zorla kabul ettiren, böylece onların haklarına el koyan bir hükümdar da uyruklarına karşı adaletsiz davranan bir hükümdardır. Çünkü söz konusu olan şeyler, her insanın kendi hakkıdır, istese bile elinden çıkaramayacağı haklardandır. Kabul ediyorum ki, birtakım önyargılar birçok insanın zihninde öylesine inanılmaz biçimde yer etmiştir ki, o insanlar doğrudan doğruya başka birinin buyruğu altında olmasa bile, o kimsenin dudaklarından çıkacak söze öylesine bağlanmışlardır ki, onların birer düşü-

nen varlık nitelikleriyle o kişinin malı olduklarını söyleyebiliriz. Bununla birlikte, birtakım becerilerle ne kadar ileri bir boyun eğme elde edilebilir, insanların istedikleri doğrultuda gitmelerini önlemek için neler yapılmamıştır ve nasıl hepimizin ağzının tadı değişikse kafalarımızın içi de öyle değişiktir, bunları da biliyoruz. Kimseyi aldatarak değil, kendi tanrısal erdemi uyarınca halkının düşüncesine egemen olan Musa, sözlerine inanılmasına ve tüm edimlerini Tanrıdan esinlenmesine karşın, arkasından söylenilmesini, uygunsuz yorumlar yapılmasını önleyememiştir. Ya öteki hükümdarlar, bundan kaçınabilmiş midirler? Bu söylentileri, uygunsuz yorumları önleyecek bir yol düşünülebilse bile, bu, ancak tek kişi erkinin egemen olduğu bir ülkede, bir monarşide olabilir. Herkesin ya da hiç değilse halkın çoğunluğunun ortak yönetim gücüne, iktidara katıldığı bir halk erkinde yani demokraside hiçbir biçimde olamaz.

Şu halde, her şey üzerinde hükümdara tanınan hak ne kadar büyük olursa olsun, hukuku ve dine bağlılığı ne kadar iyi yorumladığı düşünülürse düşünülsün, yine de hükümdar, insanların her şey konusunda kendi istedikleri gibi yargı vermelerine katlanmak zorundadır. Elbette, herhangi bir konuda kendi düşündüğünün eşini düşünmeyenleri düşman gibi görmeye hakkı vardır. Fakat burada artık haktan söz etmiyoruz, tartışmamız ona yararlı olan şey üzerinedir. Diyelim ki, bir hükümdarın en kötüsünden bir şiddetle yönetmeye ve en ufak bir nedenle yurttaşları ölüme yollamaya hakkı var; hiç kimse bu yönetme biçiminde sağduyunun zedelenmeden kaldığını söyleyemez. Hattâ, bir hükümdar tüm ülkeyi tehlikeye sokmadan saltanat süremeyeceği için, onun o söylediğimiz çeşitten ve benzeri yöntemleri kullanmaya gücü olduğunu da kabul edemeyiz. Bunun sonucu olarak salt hakkı olduğunu da

kabul edemeyiz. Çünkü yukarıda gösterdik ki, hükümdarın hakkı, gücüyle sınırlıdır.

Yani, hiç kimse istediği gibi düşünüp düşündüğünü söylemek özgürlüğünden vazgeçemezse, her insan, doğanın yüksek hukuku gereği, kendi düşüncelerinin efendisiyse, bir ülkede çeşitli ve karşıt görüşlere sahip insanların hükümdarın yönergesinin dışında bir şey söylememeleri sağlanamaz. Buna girişilirse çok kötü sonuç alınacağı kesindir. Çünkü büyük çoğunluğu bir yana bıraksak, aralarından en becerikliler bile susmasını bilmezler. Niyetini başkasına açmak, susması gerektiği yerde bile bunu yapmak, insanların ortak kusurudur. Şu halde, kişinin düşündüğünü söyleme, başkasına öğretme özgürlüğünü yok sayan yönetim, en zorba yönetimdir. Tersine, kişiye o özgürlüğü tanıyan yönetim ılımlı bir yönetimdir. Bununla birlikte, hükümdara hareketle olduğu gibi sözle de saldırılabileceğini yadsıyamayız. Bundan ötürü, o özgürlük yurttaşların elinden tümüyle alınamayacağı gibi, sınırsız olarak da verilemez. Şu halde söz konusu özgürlüğün ülkenin barışını ve hükümdarın hakkını tehlikeye atmaksızın ne ölçüye kadar verilebileceği ve verilmesi gerektiği sorusunu sormamız gerekiyor. XVI. bölümün başında işaret ettiğim gibi, asıl amacım budur.

Devletin yukarıda açıkladığımız ilkelerinden ortaya çıkıyor ki, onun başlıca amacı baskı yapmak değildir. Devlet insana korku salmak için, birey başka bir varlığın malı olsun diye kurulmaz. Tersine, bireyi korkudan kurtarmak, olabildiğince güvende yaşamasını, yani elinden geldiğince ve başkasına zarar vermeksizin var olma ve hareket etme konusundaki doğal hakkını yitirmemesini sağlamak için kurulur. Hayır, yineliyorum, devletin amacı, insanları us sahibi varlık durumundan yabanıl hayvan ya da kukla durumuna indirgemek değildir; tersine, devlet, in-

sanların ruhu ve vücudu güven içinde tüm işlevlerini yerine getirebilsin, kendileri de özgür bir usu kullanabilsinler, kin, öfke ya da hile içinde didişmeyip kötülük düşünmeden birbirlerine dayansınlar diye kurulmuştur. Şu halde devletin gerçek amacı, özgürlüktür. Ayrıca gördük ki, devleti oluşturmak için tek bir şey gerekir: Karar verme yetkesi ya topluca, ortak olarak herkesin ya birkaç kişinin ya da tek kişinin elinde olacaktır. Çünkü madem ki, insanların özgür yargıları çok çeşitliydi, her insan her şeyi yalnız kendinin bildiğini sanıyordu ve herkesin tek ağızdan aynı yolda düşünce belirtmesi olanaksızdı, o halde birey yalnızca kendi düşüncesinin yönetiminde hareket etmekten vazgeçmedikçe, insanlar barış içinde birlikte yaşayamayacaklardı. Öyleyse, bireyin vazgeçtiği, usunu çalıştırma, düşünme hakkı değil, yalnızca kendi düşüncesine göre davranma hakkı olmuştur. Bunun sonucunda şu ortaya çıkıyor: Gerçekte hiç kimse, hükümdarın hakkına zarar vermeksizin onun buyruğuna karşı davranamaz, fakat tam bir özgürlük içinde düşünüp yargıya varıp düşüncesini dile getirebilir. Yeter ki konuşma, sözle öğretmenin ötesine geçmesin ve düşüncesini aldatma, öfke ya da kinle değil yalnızca usla savunsun, ülke içinde hiçbir şeyi kendi düşüncesine dayanarak değiştirmeye kalkmasın. Örneğin, bir yasanın sağduyuya aykırı olduğunu görüp kaldırılmasını isteyen bir adam bu kanısını yasa yapma ve bozmada tek yetkili olan hükümdara sunduktan sonra, yanıtı bekleme aşamasında, söz konusu yasanın öngördüğü şeye aykırı bir davranışta bulunmazsa, bu kişi devletin ödüllendirmesini hak eden çok iyi bir yurttaştır. Tersine, bu yaptığını yargıcı haksız davranmakla suçlamak, onu küçük düşürmek için yapıyorsa ve yargıca karşın, söz konusu yasayı yok saymaya kalkıyorsa, bu kişi bir ortalık karıştırıcıdan, bir başkaldırıcıdan başka bir şey değildir. İşte herkesin dü-

şündüğü şeyi, devlet başkanının hak ve yetkesine saldırıda bulunmaksızın yani ülkenin dirliği uğruna, hangi kurallara göre söyleyeceğini görüyoruz. Her türlü edim üzerinde yargı ve buyruk vermeyi devlet başkanına bırakarak ve çoğu zaman kendi yargı ve düşüncesine aykırı davranması gerekse de, başkanın yargı ve buyruğuna karşı herhangi bir şey yapmaksızın konuşursa, o kurala uymuş olur. Öyle davranması adalete ve dine zarar vermez, hattâ daha ileri giderek şunu söyleyeyim ki, âdil ve dindar bir kimse olduğunu göstermek istiyorsa öyle davranmalıdır, çünkü gösterdik ki, adalet yalnızca hükümdarın verdiği yargıya, buyruğa bağlıdır, bunun sonucu olarak da hükümdarın çıkardığı kararlara göre yaşamayan hiç kimse âdil olamaz. Dindarlığa gelince, bunun en üst basamağı, bir önceki bölümde anlattığımız gibi, ülkenin barış ve dinginlik içinde yaşamasına yönelik olanıdır. Oysa, herkes kendi kafasına göre yaşarsa dine saygı sürdürülemez. Şu halde, insanın devletin başındaki kimsenin, yani uyruğu bulunduğu kişinin yargı ve buyruğuna karşı, kendi kafasına göre bir şeyler yapması dine ters düşen bir tutum olur. Herkes böyle bir şey yapmaya kalkarsa devlet yıkılır. Hattâ, hükümdarın yargı ve kararları doğrultusunda davrandığımız sürece, hiçbir zaman kendi usumuzun yargı, karar ve yönetimesine ters düşmüş olmayız; çünkü zaten kendi yargımıza göre davranma hakkını hükümdara aktarmaya yine bizim usumuz karar vermişti. Bu gerçeğe gündelik yaşamdan bir örnek verebiliriz: Tartışmasız gücü olan ya da olmayan herhangi bir kurulda, bir kararın oybirliğiyle alınmasına seyrek rastlanır. Bununla birlikte her karar, olumlu ve olumsuz oy vermiş üyelerin tümünce verilmiş sayılır. Yine söylediğime dönüyorum. Devletin temellerini ele aldığımızda, bireyin hangi kurala göre davranırsa devletin başındaki kişinin hakkına saldırıda bulunmaksızın kendi yargısını

kullanabileceğini gördük. Aynı biçimde, devlet için hangi düşüncelerin bozguncu etki yaratacağı da kolayca belirlenebilir. Bunlar, bireyin kendi düşüncesine göre davranma hakkından vazgeçme yolunda daha önce yapmış olduğu antlaşmayı kaldırmadıkça ileri süremeyeceği düşüncelerdir. Örneğin, hükümdarın hukukça bağımsız olmadığı düşüncesi; ya da hiç kimsenin vaadini tutmak zorunda olmadığı; veya herkesin kendi uygun bulduğu gibi yaşaması gerektiği düşüncesi; kısaca sözünü ettiğimiz antlaşmaya doğrudan doğruya ters düşen benzer düşünceler. Bu düşünceleri taşıyan kimse bozguncudur, yalnızca yargısı, düşüncesi ele alınırsa bozguncu değildir ama, o yargı ve düşüncesinin içerdiği edim nedeniyle bozguncudur. Çünkü öyle düşünmekle hükümdara vermiş olduğu sözü sessizce ya da dile getirilmiş biçimde bozmuş olur. Bunun anlaşılabilir sonucu olarak da, bir dereceye kadar zaten çürümüş bir ülke söz konusu değilse, antlaşma bozulması, öç, öfke vb. içermeyen öteki düşünceler bozguncu değildir. Çürümüş ülke derken, bağımsız karakterde insanları çekemeyen bağnazların ya da hırslıların halk içinde hükümdarınkini aşan bir yetke edinecek kadar ünlendikleri ülkeleri söylemek istiyorum. Görünüşte doğru ya da yanlış izlenimi verip de, ortaya atılması, yayılması dürüstlüğe ters düşen başka birtakım düşünceler de olduğunu inkâr etmiyoruz. Daha önce, XV. bölümde usun özgürlüğüne dokunmamaya çaba göstererek ortaya atılabilecek düşünceleri belirlemiştik. Devlete ve Tanrıya olan bağlılığın yalnızca edimlerle yani insanın insana olan görevini yerine getirmesiyle belli olacağını söylemekle birlikte, hiç duraksamaksızın deriz ki, en iyi devlet, bireye inancın verdiği özgürlüğün aynını verendir. Kabul ediyorum ki, böyle bir özgürlüğün birtakım sakıncaları olacaktır. Fakat hiçbir sakıncanın ortaya çıkmadığı tek bir kurum olmuş mu-

dur? Her şeyi yasalarla düzene sokmak istemek, kötülükleri düzelteceği yerde kışkırtır. Yasaklanamayacak şeye, her ne kadar çoğu zaman arkasından bir zarar gelecekse de, zorunlu olarak izin vermelidir. Nice kötülüğün kaynağı aşırılık, imrenme, açgözlülük, sarhoşluk ve benzer tutkular değil midir? Gerçekten birer kötülük olmalarına karşın, yasaların gücüyle engelleyemediğimizden, bunlara dayanırız. O halde, gerçekte bir erdem olan düşünüp yargı verme özgürlüğü de kabul edilmeli, baskı görmemelidir. Şunu da ekleyelim ki, o özgürlük, yargıçların kaçınamayacağı (bunu göstereceğim) çeşitten bir sakınca doğurmaz. Ayrıca bilim ve sanatların ilerlemesi için birinci derecede önem taşır. Çünkü, bilimler ve sanatlar, ancak düşüncesinin önünde hiçbir engel bulunmayan kimseler tarafından başarıyla geliştirilebilir.

Bununla birlikte, var sayalım ki, bu özgürlük baskı altında bulunsun ve insanlar hükümdarın yönergesi olmaksızın tek söz söyleyemeyecek durumda olsunlar, bu durumda hükümdar insanların kendi istediğinin dışında düşünceye sahip görünmemelerinden başka bir şey sağlamayacak ve bunun zorunlu sonucu olarak insanlar yine içten inandıklarıyla söyledikleri arasında zıtlığa düşecekler, ülkenin birinci derecede gereksindiği şey olan dürüstlük, içtenlik bozulacaktır. Nefret edilecek bir şey olan dalkavukluk ve ikiyüzlülük, bütün toplumsal ilişkileri bozar. Ancak, bunun hiç olmaması da kolay elde edilmez. Herkesin bu yoldaki buyrukları uygulaması sağlanamaz. Tersine, insanların konuşma özgürlüğünün kaldırılmasına ne kadar çalışılsa insanlar o kadar inatla direneceklerdir. Kurtuluşlarını çekmecedeki altınlarda gören, midesini doyurmaya bakan açgözlüler, dalkavuklar ve ahlâk gücünden yoksun olanlar bunun dışında kalırlar. Direnenler, iyi bir eğitim, temiz âdetler ve erdem yoluyla biraz özgür-

lük elde edebilmiş kişilerdir. İnsan doğası öyledir ki, doğru bildiği düşüncelerin yanlış sayılmasına, ruhunu Tanrıya ve öteki insanlara bağlayan duyguları yüceltip coşturan şeyin haksız yere suçlanmasına dayanamaz. Bundan ötürüdür ki, insanlar yasalara düşman olabiliyorlar, yetkililere karşı gelmeyi göze alabiliyorlar, herhangi bir sav yolunda bozguncu duyguları coşturmayı, herhangi bir zor girişimine kalkışmayı utanılacak değil, güzel buluyorlar. Açıkça görülüyor ki, yine insan doğası gereği, düşüncelerle ilgili yasalar suçluları değil, özyapısı bağımsız kişileri cezalandırır, o yasalar kötüleri bastırmaktan çok dürüstleri tedirgin etmek için yapılmıştır ve bu nedenle de devlet için büyük tehlike göze alınmadan yürürlükte tutulamaz. Şunu da ekleyelim ki, düşünceyi mahkûm eden bu gibi yasalar kesinlikle yararsızdır: Mahkûm edilen düşünceleri sağlıklı bulanlar o yasalara boyun eğemezler; o düşünceleri yanlış diye reddedenlereyse söz konusu yasalar adeta bir ayrıcalık getirir, o kişiler bundan öylesine böbürlenirler, şişinirler ki, yöneticiler ileride isteseler bile bu durumu bozamazlar. Buna bir de XVIII. bölümde İbranilerin Tarihinin ikinci parçasında vardığımız sonuçları eklemek gerekir. Yöneticiler kilise bilginlerinin düşünce çalışmalarına yasalarla ket vurmak istediklerinde kilise içinde ne kadar çok bölünme ortaya çıktığını görmüştük. Gerçekten de, insanlar yasaları ve yöneticileri kendilerinden yana çekme, halkın beğenisini karşıtlarından daha çok elde etme ve ün ve orun kazanma umudunu beslemeseler, içlerinde bunca kötülükle savaşmazlardı, ruhları böylesine kızgınlıkla harekete geçmezdi. Bunu yalnız sağduyumuz değil, aynı zamanda gündelik yaşantımız da gösterir; çünkü her birimizin neye inanmamız gerektiğini buyuran ve şu ya da bu düşünceye karşı konuşup yazmamızı engelleyen böyle yasalar, çoğunlukla, hiç kimsenin onurlu özyapısını çekeme-

yen ve kötülükle elde edilmiş bir çeşit saygınlıkla bozguncu kalabalığın yönelimini kolayca kudurganlığa dönüştürebilen, gösterdikleri kimselere karşı o kalabalığı kışkırtabilen insanları rahatlatmak amacıyla, daha doğrusu onlara bir ödün olarak çıkarılır. Halbuki, sırf sanat ve erdemin dostlarının karşı geleceği yasalar koymaktansa kalabalığın öfke ve kızgınlığını bastırmak ne kadar kolay olurdu! Merkezî yetkenin düşüncelerine uymayan düşünceler besleyen ve bunu saklayamayan kimseleri suç işlemiş kimseler gibi sürgüne gönderen bir ülkenin durumundan daha kötü bir durum düşünülebilir mi? Bir daha söylüyorum: Hiçbir ağır suç işlememiş insanları, sadece biraz onurlu özyapıları var diye düşman sayıp ölüme göndermekten, böylece kötünün ceza görme yeri olan bir alanı, hükümdarı utandıracak biçimde, dayanma ve yürekliliğin en güzel örneklerinin sergileneceği bir yere çevirmekten daha iğrenç bir şey olabilir mi? Böyle diyorum, çünkü davranışının eleştirilecek bir yanı olmadığını bilen kişi, suçlu biri gibi ölümden korkmaz ve işkenceden kaçmak için yalvarmaz; bunun nedeni ruhunu rahatsız eden hiçbir kötülük işlememiş olmasıdır. Onun gözünde, haklı bir savda ölmek, özgürlük uğruna yaşamını vermek onurlu bir şeydir. Tembel ve güçsüz ruhların nedenini anlayamayacağı, bozguncuların nefret ettiği, iyilerin sevdiği bir ölümle o kişiler ne örnekler verirler! Elbette, hiç kimse eğer amacı bir kimseye dalkavukluk değilse, yalnızca onları taklit ederek bir şey öğrenemez.

Şu halde, hoşa gitmeye çalışmanın değil de içten bağlılığın övgüye değer olması için, hükümdarın gücünün azalmaması, bozgunculara ödün vermemesi için, zorunlu olarak insanlara düşünce özgürlüğü vermek ve onları bir yandan hem çeşitli hem birbirine zıt düşünceleri açığa vuracak, bir yandan da uyum içinde yaşayacakları biçimde yö-

netmek gereklidir. Bu yönetim biçiminin en iyisi olduğundan kuşku duyamayız, çünkü insan doğasına en uygun olan budur. Demokratik bir ülkede –ki, doğal duruma en yaklaşan odur– herkesin ortak yargılama ve ortak usa vurma yapmadıklarını fakat ortak bir kararla hareket etmekte uyuştuklarını göstermiştik. Bu demektir ki, insanlar tam birbirinin eşi biçimde düşünemeyeceklerine göre, en fazla kişinin onayını almış düşünceye karar gücü vermete uyuşmuşlar, ancak ileride daha iyi bir karar alınacağı anlaşılır anlaşılmaz, birinciyi ortadan kaldırma hakkını da saklı tutmuşlardır. İnsanlara usunu işletme hakkı ne kadar az verilirse, en doğal durumdan o kadar uzaklaşılmış olur; yönetim de o oranda zorlamasını artırır. Bu özgürlükte hiçbir sakınca yoktur ki yalnızca devletin başındaki kişinin yetkesiyle önlenemesin. Bunu ve hepsi de ayrı düşünceler açıklayan insanların nasıl yalnızca o yetke altında birbirlerine zarar veremez duruma getirildiklerini bize gösterecek pek çok örnek vardır ve bu örnekler için uzağa gitmemize gerek yoktur. Amsterdam kentini ele alalım. Bu kent söz konusu özgürlüğü tatmıştır ve bu, kentin kendisinin yararına olduğu gibi tüm ulusların da beğenisini kazanmıştır. O gönenç ülkesinin bu önde gelen kentinde her ulustan, her inançtan adam en eksiksiz uyum içinde yaşamaktalar ve yalnızca bir kimseye borç vereceklerinde o kişi zengin mi, fakir mi, bir de şimdiye kadar olan davranışları dürüstçe ya da aldatıcı mı olmuş, ona bakıyorlar. Zaten din ya da mezhep onları hiç etkilemiyor, çünkü böyle bir şeyin yargıcın karşısında davalarını kazanıp yitirmelerinde hiç işlevi yok. Ne kadar sevilmezse sevilmesin, üyeleri yöneticilerce korunmayan hiçbir mezhep yok; yeter ki, kimseye zarar vermesinler, kimsenin hakkını yemesinler ve dürüst yaşasınlar. Halbuki eskiden, Eyaletler* yöne-

(*) Birleşik Eyaletler: Ülkenin XVI.- XVII. yüzyıldaki adı – ç.n.

timi ve yöneticiler, Remonstrant'ları ve onlara ters konumda olanları* birbirlerine karşı kışkırtmışlar ve bundan bir kilise ayrılığı çıkmıştı. O tarihte birçok örnek göstermişti ki, dinle ilgili olarak, birbirine ters düşmelere son vermek üzere çıkarılan yasalar, insanları düzeltmek yerine, onlar üzerinde olumsuz etki yapıyor. Ayrıca başka kimseler bu yasalardan her türlü kural dışı davranışta bulunmak için yararlanıyorlar. Bundan da başka, kilise içinde ayrılık, gerçeğin peşinde koşarken değil, –öyle bir gerçek arayışı, olumlu bir şeylere kaynak olurdu– başa geçme, yönetme hırsından doğuyor. Bununla gün gibi ortaya çıkmıştır ki, kilise içinde ayrılık çıkaranlar daha çok başkalarının yazılarını mahkûm edenler ve kaynaşan halkı yazarlara karşı kışkırtanlardır. Yine anlaşılmıştır ki, çoğunlukla sırf okumuş tabaka için yazanların bizzat kendileri de sadece sağduyudan yardım alırlar; anlaşılan bir başka nokta da, asıl ortalık karıştırıcıların özgür bir ülkede baskı altına alınması olanaksız olan bir şeyi, düşünce özgürlüğünü yok etmek isteyenler olduğudur.

Böylece gösterdik ki, 1° insanların elinden düşündüklerini söyleme özgürlüğü alınamaz; 2° devletin başındaki kişinin hak ve yetkesi bakımından hiçbir tehlike yaratmaksızın söz konusu özgürlük bireye tanınabilir ve birey söz konusu özgürlüğü, ülke içinde tanınmış haklarda herhangi bir şeyi değiştirmeye kalkmaması ve yürürlükteki yasalara karşı bir davranış göstermemesi koşuluyla, elinde tutabilir; 3° birey bu özgürlüğü devlet için herhangi bir tehlike yaratmaksızın elinde tutabilir ve söz konusu özgürlük kolayca giderilmeyecek hiçbir sakınca doğurmaz; 4° bireye verilmiş bu özgürlükten yararlanma din açısından bir tehlikeye yol açmaz; 5° varsayımsal konulara dayanan ya-

(*) Hollanda'nın Jacobus Arminius'un izinden giden Protestanları ile Jean Calvin yandaşları. XVII. yüzyıl başları – ç.n.

salar tümden yararsızdır; 6° en son olarak şunu da gösterdik ki, bu özgürlüğün verilmesiyle devletin dinginliği bozulmadığı gibi, aynı zamanda, devletin dinginliğinin sürmesi için o özgürlüğün verilmesi gereklidir. Çünkü insanlar nerede bu özgürlüğü karşıtlarının elinden almaya kalkarlarsa, nerede yetke sahibinden ayrı düşünenlerin düşünceleri –ruhları değil, günah işleyebilecek olan yalnızca ruhtur– mahkemeye çıkarılırsa, dürüst insanların işkence çekmelerine benzer olaylarla karşılaşılır ve bunlar daha fazla kızgınlığa, korkutmaktan çok intikam değilse de bir felaket karşısında dikilmeye yol açar. Sonra toplumsal ilişkiler ve güven sarsılır. Dalkavukluk ve ahlâksızlığa yüz verilir, mahkûm edilenlerin karşıtları şişinirler, çünkü onların öfkelerine yüz verilmiştir ve ülkede söz sahibi olanlar onların mezhebinden yana çıkmışlar, onlara sözcülük etmişlerdir. Örneğin devletin başındaki kişinin hak ve yetkesini haksız olarak ele geçirmeye cüret ettikleri, kendilerinin hiçbir aracı olmaksızın Tanrı tarafından seçildiğini ileri sürmek, kendi kararlarının hükümdarın kararlarının önüne geçmesini istemek yüzsüzlüğünü göstermişlerdir. Bunlar, insanın doğasından gelen bir şeydir ama kimse yadsıyamaz ki, hepsi devletin sağlamlığına tümden karşıdır. Burada da, XVIII. bölümde olduğu gibi, devletin güvenliğinin her şeyden önce dine bağlılık ve din uygulamalarının sadece insanın insana yardımı ve dürüst davranması içinde yer almasını istediğini söyleyerek konuyu bitirmek istiyoruz. Devletin güvenliği şunu da gerektirir: Devletin başındaki kişinin gerek kutsal gerek din dışı her şeyi düzenleme hakkı yalnızca edimler üzerinde olmalı, onun dışında kimsenin istediğini düşünme, düşündüğünü söyleme hakkına karışılmamalıdır.

Böylece, ele almayı istediğim sorunları bitirmiş oluyorum. Açıkça bildirmem gerekir ki, yazdığım her şeyi bü-

yük bir yüreklilikle yurdumun resmî makamlarının incelemesine sunacağım. O makamların dediklerimden herhangi birini ülkenin yasalarına aykırı ya da ortak iyilik için zararlı bulmaları durumunda bunları hiç söylemedim sayılmasını istiyorum. İnsan olduğumu ve yanılabileceğimi biliyorum. Ancak, hiç değilse yanılmamak için elimden geleni yaptım ve her şeyden önce, ülkenin yasalarıyla, özgürlükle ve geleneklerle uyuşmayacak hiçbir şey yazamaya çaba gösterdim.

Spinoza, *a.g.y.*, Bölüm XX, s. 327 ve devamı.

Demokratik devletin üstünlüğü. Demokrasi insan doğasına uygundur

Demokrasi insan doğasına uyan tek ülke yönetimi biçimidir, çünkü eşitliği de özgürlüğü de bir kimseye aktarmaz.

İşte şimdi bir toplumun doğal hukuka hiç ters düşmeksizin hangi koşullarda oluşabildiğini ve bir antlaşmaya nasıl titizlikle uyulabildiğini göreceğiz. Bireyin kendisine ait gücün tümünü topluma aktarması, böylelikle yalnızca toplumun her şey üzerinde doğal ve egemen bir hakkı olması yani her insanın ya özgürce ya da ölüm tehdidi altında boyun eğmek zorunda olduğu bir egemenliği bulunması gerekir. Bu türden bir toplumun hukukuna demokrasi adı verilir ve demokrasi şöyle tanımlanır: İktidarı altında bulunan her şey üzerinde ortak bir egemen hakka sahip insanların bir bütün oluşturacak biçimde, bir araya gelmeleri. Bundan şu sonuç çıkar ki, hükümdar hiçbir yasayla bağımlı değildir ve herkes, her konuda ona boyun eğmek zorundadır. Çünkü herkes, açıkça dile getirilmemiş ya da getirilmiş bir antlaşmayla, kendisini ayakta tutmak için sahip olduğu gücü yani tüm doğal hukukunu ona aktarmış-

tır. Gerçekten de, şayet o hukuktan bir parçayı kendilerine saklamak istemiş olsalardı, o parçayı güvenlikle savunabilme gücüne gereksinimleri olacaktı. Bunu yapmadıkları için ve yaptırım gücünün bölünmesi ve bölünme sonucunda yok olması durumuna düşmedikçe yapmalarına olanak da bulunmadığı için, egemen iktidarın iradesine, o irade her ne yolda olursa olsun, boyun eğmişlerdir. İster yukarıda gösterdiğimiz gibi zor altında kaldığımızdan ister aklımız sağduyuya yatmış olarak, bir kez o iradeye uyduk mu, şayet yerleşik iktidarın düşmanı olmak ve bizi o iktidarı olanca gücümüzle yerinde tutmanın gereğine inandıran usa karşı davranmak istemiyorsak, artık, devletin başındaki kişinin yap dediklerini, o buyruklar dünyanın en saçma istekleri de olsa, eksiksiz yapmak zorundayız demektir. Sağduyu bize böyle yapmayı buyurur, çünkü böylelikle iki kötüden az kötü olanı seçmiş oluruz. Şunu da ekleyelim ki, birey bir başkasının buyruğuna ve kararına eksiksiz uyma tehlikesine kolaylıkla karşı koyabilirdi. Daha önce gösterdik ki, bu istediği her şeyi buyruğu altına alma hakkı, ancak gerçek bir hükümran iktidara sahip olmaları durumunda hükümdarların ellerinde bulunur. O iktidarı yitirdiler mi, o anda her türlü buyurma haklarını da yitirirler, o hak da onu eline geçirip koruyabilen kişinin ya da kişilerin eline geçer. Bu nedenle, hükümdarların çok saçma şeyler buyurduklarına pek seyrek rastlanır. Çünkü iktidarı ellerinde tutabilme amacıyla, ileriyi iyi görüp toplumun iyiliğini gözetmeleri, her şeyi usun buyruklarına uyarak yönetmeleri onlar için son derecede gereklidir. Seneca'nın dediği gibi, hiç kimse iktidarı zorla uzun süre elinde tutamamıştır. Ayrıca, demokrat bir ülkede, saçmadan, abesten pek korkulmaz çünkü insanların çoğunluğu bir bütün halinde birleşince, hele bu bütün de hatırı sayılır bir bütünse, yani pek küçük bir şey değilse, bü-

tün o kişilerin bir saçma üzerinde düşünce birliği etmeleri hemen hemen olanaksızdır. Ayrıca, yukarıda gösterdiğimiz gibi, insanları uyum ve barış içinde yaşasınlar diye içgüdüsel isteklerin anlamsız egemenliğinden kurtarmak ve elden geldiğince sağduyu sınırları içinde tutmak anlamına gelen demokrasinin temeli ve amacı nedeniyle güçsüz bir olasılıktır. O temel ortadan kalktı mı, tüm yapı çöker. Şu halde buna dikkat etmek, yalnızca devletin başındaki kişiye düşmektedir. Uyruklar, dediğimiz gibi, onun buyruklarını yerine getirmek ve o kişi hak diye neyi göstermişse onu hak diye bellemek zorundadırlar. Belki, bu ilkeyle uyrukları köle durumuna indirgemiş olduğumuz düşünülebilir. Çünkü kölenin buyruk altında hareket ettiği, özgür kişinin de canı nasıl isterse öyle davrandığı sanılır. Halbuki bu, salt doğru bir inanış değildir. Çünkü gerçekte, kendi keyfinin kölesi olmak ve kendine gerçekten yararlı olanı görememek, köleliğin en koyusudur. Özgürlük, ancak, yalnızca ve isteye isteye sağduyunun güdümü altında yaşayanın malıdır. Buyruk altında edime yani boyun eğmeye gelince, bu, şu ya da bu biçimde, özgürlüğü ortadan kaldırır; ne var ki, insanı birdenbire köle yapmaz, köle yapan, edimin, buyruk altındaki edimin belirleyici nedenidir. Şayet, o edimin ereği, o edimi yerine getirenin değil de buyruğu verenin yararıysa, o durumda edimi yerine getiren yani buyruğu alan, kendisine yararı olmayan bir köledir. Bunun tersine, yüksek yasanın, buyurganın değil de tüm halkın sağlık ve kurtuluşunu öngördüğü, buyrukların o doğrultuda verildiği bir ülkede, her konuda egemene boyun eğen kişiye kendine yararı olmayan köle demezler, uyruk derler. Böylece, yasaları usun doğru işlemesine dayanan ülke tümüyle özgür ülkedir, çünkü o ülkede her insan, istediği anda özgür olabilir yani usun, sağduyunun yönetmesi altında, kendi isteğiyle yaşayabilmektedir. Ay-

nı biçimde, çocuklar da, her ne kadar anne ve babalarının buruklarına boyun eğmek zorundaysalar da, birer köle değildirler, çünkü anne ve babaların buyrukları büyük ölçüde çocukların yararını gözetir. Şu halde köle ile bir oğul ve uyruk arasında büyük ayrım olduğunu görüyoruz. Bu üçünü şöyle tanımlayabiliriz: Sadece buyurgan efendinin yararı doğrultusundaki buyruklara boyun eğmek zorunda olana köle, kendisine yararlı olanı anne ve babasının buyruğu altında yapana oğul, egemenin buyruğu altında toplumun tümüne ve bundan ötürü kendine de yararlı olanı yapanaysa uyruk denilir. Sanırım buraya kadar söylediklerimle, demokratik ülkenin neye dayandığını yeterince gösterebildim. Onun üzerinde ötekilerden daha çok durmayı yeğlememin nedeni, doğanın hepimize tanıdığı özgürlüğe en yakın olarak onu bulmamdır. Çünkü, böyle bir devlette hiç kimse bir daha düşüncesi sorulmayacak, kendisine danışılmayacak biçimde doğal hakkını bir başka kişiye aktarmaz; doğal hakkını aktardığı, toplumun çoğunluğudur, zaten kendisi de o çoğunluğun bir üyesidir. Bu koşullarda herkes, daha önce doğa durumunda olduğu gibi birbirinin eşiti olarak kalır. Yalnızca bu çeşit yönetimden söz etmemin ikinci nedeni, onun benim amacıma yani ülke içinde özgürlüğün yararını göstermeye en uygun olmasıdır. Yani burada öteki yönetim biçimlerinin nelere dayandığını anlatmayacağım. Şu sırada, onların hukukunu tanımak için onların eskiden nasıl kaynakları olduğunu ne de şimdiki kaynaklarının neler olduğunu bilmemize gerek yok. O hukuk daha önce anlattıklarımızla yeterince belirtildi. Yüksek iktidar tek kişinin malı olabilir ya da birkaç kişi arasında paylaşılabilir veya herkesin ortak sahipliğinde bulunabilir, şurası kesindir ki, o yüksek iktidarı elinde tutan her kimse, istediği her şeyi buyurma konusundaki egemen hakkına sahip olan da odur. Ayrıca şunu da söylemek ge-

rekir ki, yaşamını sürdürme hakkını dış etki altında kalarak ya da kendi isteğiyle başkasına aktaran insan, doğal hakkından vazgeçmiş ve bunun sonucu olarak her konuda o kişiye boyun eğmeyi kabul etmiş demektir. Kral, soylular ya da halk, bu hak aktarımının temelini oluşturan iktidarı ellerinde tuttukları sürece o boyun eğmeye zorunlu kalacaktır.

Spinoza, *a.g.y.*, Bölüm XVI, s. 267 ve devamı.

JOHN LOCKE (1632-1704)

Şanlı Devrim'in* çağdaşı olan John Locke siyasetteki liberalizmin büyük düşünürüdür. Savaş nedeniyle tartışma konusu olan adaleti yerleştirmek için doğal yasaları ilan etmek zorunda kalan bir toplumda o yasalar sürekli olarak kalırlar. Toplum doğal olarak bir yandan insanın yaşamının ve vicdanının özgürlüğünü eline geçirmesine, öte yandan ve daha çok, emeğe sunulmuş doğanın maliki olma isteğine dayanır.

Doğal durum doğal yasayı da gerektirir

Doğal durumda her birey doğal yasaları bozan kişi üzerinde bir yaptırım gücüne sahip olabilir; o güçle söz konusu yasaların korunmasını sağlayabilir.

(*) Şanlı Devrim: Glorious Revolution(1688-1689). Kral II. James Stuart'ın tahttan indirilişi ve kızkardeşi II. Marie Stuart ile onun kocası Orange-Nassau hanedanından III. William'ın tahta çıkışlarıyla gerçekleşen darbe. Parlamentonun taht üzerindeki üstünlüğünün başlangıcı olarak kabul edilir – ç.n.

7. Fakat hiç kimsenin başkasının haklarının sınırlarını aşmaması ve başkasına zarar vermemesi için, amacı *insan soyunun sürdürülmesi* ve dinginliği olan doğal yasalara uyulması için, *doğa*, doğal durumda, her insana yasalara gösterilecek saygısızlığı cezalandırma hakkını vermiştir. Ancak, bu hak, söz konusu yasalara yapılan saygısızlığı durduracak dereceyle sınırlandırılmıştır. Tıpkı bu dünyanın insanlarla ilgili öteki yasaları gibi, doğal durumda doğanın yasaları da, onları uygulama, suçsuzu koruma ve saklama, suçsuza kötülük edenleri cezalandırma yetkisine sahip kimse bulunmasaydı tümden yararsız kalırdı. Doğa durumunda bir insan başka birini, yapmış olduğu bir kötülükten ötürü cezalandırabiliyorsa da, herkes aynı şeyi yapabilecek durumdadır. Çünkü eksiksiz bir eşitlik durumu olan ve doğallıkla hiç kimsenin başkasına üstün olmadığı, başkası üzerinde yargı hakkının bulunmadığı o durumda, *doğal* yasalara göre birinin yapabildiğini, elbette başka herhangi bir kimse de yapabilecektir.

8. Demek ki *doğal* durumda her insanın, bu bakımdan, başka bir insan üzerinde yadsınamaz bir gücü vardır. Ne var ki bu güç, yol yönteme uymayan salt bir güç değildir. Öyle ki insan, elinde tutkularına kapılıp hareketlerini bastıramayıp cezalandırabileceği bir günah bulundurduğunda ona yapabileceği tek şey, soğukkanlı usunun ve temiz vicdanının doğallıkla buyurduğu ve yapılan yanlışla orantılı cezalar vermektir. Bu cezalar, ancak ortaya çıkmış zararı gidermeye ve ileride yinelenmesini önlemeye yönelik olabilir. Çünkü bir kimsenin bir başkasına verdiği ve adına *ceza* dediğimiz o acıyı yasal kılacak olan, yalnızca bu iki gerekçedir. Bir kimse *doğanın* yasalarına saygısızlık ettiğinde böyle yapmakla usun ve ortak hakkaniyetin kuralları dışında birtakım kurallara uyduğunu belli etmiş olur. Halbuki o kurallar karşılıklı birbirlerine güvensinler di-

ye Tanrının insanların edimleri için koyduğu ölçüdür. İşte onların dışına çıkan kişi, bundan ötürü, insan soyu için tehlikeli olur. Çünkü gücü sonsuz olan Tanrının kimse zarar görmesin, kimse kimseye karşı zor kullanmasın diye elleriyle oluşturduğu bağ, böyle bir kimsenin edimleriyle kopmuş ve ayaklar altına alınmış olur. Öyle ki, o kimsenin davranışı tüm insan *doğasını* bir saldırı karşısında bıraktığından ve *doğa* yasalarının gözettiği o dinginlik ve güvenliğe ters düştüğünden, her insan, insan soyunu sürdürme hakkına dayanarak kendisine zararlı olanı bastırabilir ya da, zorunluysa, yok edebilir; özetle, herkes, doğal yasaları bozmuş olan bir kişiye onda ileride aynı kötülüğü yinelememesi için pişmanlık ve korku uyandıracak, aynı zamanda başkalarına örnek olup onları da böyle bir davranıştan caydıracak cezalar verebilir. Şu halde, *bu durumda, ve bu konuda her insan*[1] *suçluları cezalandırma ve doğanın yasalarını uygulama hakkını elinde tutar.*

Doğa yasası uygar toplumda son bulmaz

Doğanın yasalarına uyma zorunlulukları toplum yaşamında bitmez. Hattâ birçok durumda o zorunluluklar daha güçlü olur ve insanları onlara uymaya zorlamak üzere eklenen cezalar insan yasaları aracılığıyla daha iyi tanınır. Örneğin, *doğanın* yasaları her zaman, tüm yasa koyucular ve onların dışındaki tüm insanlar için başlangıcı ve sonu olmayan kurallar olarak sürüp giderler. Ülkenin insanlarının eylemlerini düzenlemek için yasa yapıyorlarsa da, o yasalar aynı zamanda yapanların kendilerinin eylemleri için de yapılmaktadır ve *doğanın* yasalarına uymalı-

1 Yine böyle bir sınırlama yapmak gerekiyor: Çok da dikkatli olmalı ve bunun, *doğal durumda* doğa yasalarınca öngörülen şey olduğunu hatırdan çıkarmamalıdır.

dır. Bu, onların Tanrının iradesine de uyması anlamına gelir, çünkü o doğal yasalar o iradenin bir anlatımıdır ve *doğanın* anayasası insan soyunun korunmasını öngördüğünden, o anayasaya aykırı hiçbir insan kararı geçerli olamaz.

John Locke, *Yönetim Üzerine İki İnceleme*, *a.g.y.*, Böl. IX, s. 282.

Uygar toplumun sonu

Uygar toplumu oluşturmak üzere insanların bir araya gelmelerinin amacı, yaşamın, özgürlüğün, malların, Locke'un genel olarak mülkiyet adı altında topladığı şeyin doğal korunmasıdır.

Ülke toplumunun ve yönetimin amaçları

123. Şayet insan *doğal* durumda benim dediğim kadar *özgürse*, kendi kendisinin ve elinde bulunan şeylerin salt efendisiyse, en büyüğe eşitse, hiç kimseye bağımlı değilse, neden o özgürlükten, o egemenlikten soyunur? Neden başka bir gücün egemenliğine ve denetimine girer? Yanıtlaması kolay bir soru. *Doğa durumunda*, insanın dediğimiz gibi bir hakkı bulunmasına karşın, o haktan yararlanacağı hiç de kesin değildir ve o hak sürekli olarak başkalarının saldırısına uğrar. Çünkü tüm insanlar baş olduğundan, herkes eşit olduğundan, çoğunluk hak dengesini, dürüstlüğü gözetmediğinden, bu durumda, insanın malından yararlanması güvence altında değildir, insan bu durumda dirlik içinde değildir. İnsanları, özgür olmakla birlikte korku dolu ve sürekli tehlike karşısında bulunan bu durumdan çıkmaya zorlayan işte budur. Görüyoruz ki, insanların bir toplum peşinde gitmeleri, birbirlerinin yaşamlarını, *özgürlüklerini* ve mallarını korumak amacıyla bir bütün oluşturmak üzere daha önce bir araya gelmiş ya da bir araya gelmek ni-

yetinde olanlara katılmak istemeleri boşuna değilmiş. Bu korunacaklara *sahip olunanlar* diyorum.

124. İşte bu nedenle insanların bir topluluk halinde birleşmekteki, bir yönetime boyun eğmekteki en büyük amacı, başlıca amacı, *sahip olduklarını* korumaktır. Doğal durumda bu korumayı gerçekleştirmek için birçok şey eksiktir.

Önce, yerleşmiş, bilinen, ortak kabul görmüş, hakkı ya da haksızlığı, adaleti ya da adaletsizliği gözler önüne seren, çıkabilecek uyuşmazlıklara son vermekte ortak ölçü diye alınacak yasalar yoktur. Çünkü, her ne kadar *doğanın* yasaları düşünen varlıkların hepsi için açık ve anlaşılabilirse de, insanlar gerek çıkarları nedeniyle gerek bu yasaları incelememiş olmalarından doğan bilgisizlikleriyle, kendilerini ilgilendiren bir özel durum ortaya çıktığında, onları yani doğa yasalarını, sıkı sıkıya uymaya zorunlu oldukları bir şey gibi düşünmeyi pek istemezler.

125. *İkinci olarak, doğal durumda,* yan tutmayacak, tüm uyuşmazlıkları yerleşmiş yasalara uygun biçimde çözüme bağlama yetkesini elinde tutacak, varlığı kabul görmüş bir yargıç yoktur. Çünkü doğal durumda, herkes yargıç olduğundan herkes doğanın yasalarını uygulatma, yasaya karşı gelinmesi durumunda ceza verme yetkisiyle donatılmıştır. İnsanoğlu yan tutar olduğundan, hele kendisi, kendi çıkarları söz konusu olduğunda, tutku ve öç isteği ona aşırı işler yaptırır, sonu kötü gelecek uçlara atar, pek çok adaletsizlik suçu işletir. Kendilerini ilgilendiren işlerde insanlar pek ateşlidirler, halbuki başkaları söz konusu olduğunda savsaklayıcı ve soğuk davranırlar. Bu da pek çok adaletsizlik ve düzensizliğe yol açar.

126. *Üçüncü olarak, doğal durumda,* genellikle verilmiş bir yargıyı destekleyip uygulayabilecek bir makam yoktur. Suç işlemiş kimseler önce, ellerinden geliyorsa, adaletsizliklerini desteklemek için kaba güç kullanırlar. Gösterdik-

leri direnç bazen cezalandırmaya girişen için tehlikeli, hattâ öldürücü olabilir.

127. İşte bunlardan ötürü, *doğa durumunun* tüm iyi niteliklerine karşın, insanlar o durumda kaldıklarında tatsız koşullara düşmeleri kaçınılmaz olduğundan isteye isteye uygar toplum biçiminde yaşamaya yönelirler. Doğa durumunda bir süre bir arada yaşayan birkaç kişiye bunca seyrek rastlamamızın nedeni budur. O insanların o durumda karşılaşabilecekleri olumsuzluklar, her insanın başkalarına ceza verme yetkisinin düzensiz ve belirsiz biçimde kullanılması, onları bir yönetimin yerleşmiş yasalarını aramaya, *bir sığınak* bulmaya ve *mülkiyetlerinin saklanması* peşinde gitmeye iter. İşte bundan, yalnızca bundan dolayıdır ki, insanoğlu cezalandırma yetkisini öylesine isteye isteye elinden çıkarır ve o yetkiyi işletmek için seçilip atanmış kişiye aktarır, topluluğun ya da toplulukça izin verilmiş kimselerin uygun gördükleri kurallara uymayı kabul eder. Gerek toplumların gerek yönetimlerin kendilerinin olduğu kadar *yasama erkiyle yürütme erkinin hukukunun başlangıcı* işte budur.

128. Çünkü *doğa durumunda* insanın masum tatlar alma *özgürlüğünden* başka iki türlü yetkisi vardır.

Birincisi, *doğanın yasalarının* özüne uygun olarak ve onlar elverdiğince insanın kendisinin korunup ayakta kalması ve başkalarının korunup ayakta kalmaları için uygun bulduğu her şeyi yapmaktır. Söz konusu yasalar herkes için ortak olduğundan o insan ve öteki insanlar bir topluluk oluştururlar, kendilerini başka yaratıklardan ayıran bir toplum kurmuş olurlar. Kötü insanların bozması olmasaydı, başka hiçbir topluma gerek kalmayacaktı, insanların birbirlerinden ayrılıp doğal topluluğu bırakıp daha ufak toplumlar kurmaları gerekmeyecekti.

İnsanın *doğa durumunda* sahip olduğu öteki güç, *yasalara karşı işlenmiş cürümleri cezalandırmaktır*. Özel ve ül-

ke yönetmeyi öngörmüş yani politik bir topluma katıldığında, insan soyunun geri kalan kesiminden ayrı bir topluluğun içine girdiğinde bu güçlerin ikisi de elinden gider.

129. *İnsanın kendisinin korunması ve ayakta kalması ile insanların geri kalanının korunmaları ve ayakta kalmaları için uygun gördüğü her şeyi yapma* gücü olan birinci yetkiden, bu yetki, toplumun yasalarıyla ve hem vazgeçenin hem toplumdaki öteki kişilerin korunmaları ve ayakta kalmalarının gerektirdiği biçimde düzenlensin ve kullanılsın diye vazgeçilir. Toplumun söz konusu yasaları, insanın *doğanın* yasalarına göre sahip olduğu *özgürlüğü* birçok bakımdan kısıtlar.

130. Anlatımını *cezalandırmakta* bulan öteki *yetki* de elden çıkarılır ve insan daha önce *doğanın* yasalarını uygulatmak için, yalnızca kendi yetkesine dayanarak ve istediği doğrultuda kullanabildiği tüm doğal gücünü verebilir. Dediğim gibi, bu ikinci yetki, bu doğal güç, bir toplumun yürütme gücüne yardım etmek, onu güçlendirmek amacıyla ve o toplumun yasalarının istediği yönde elden çıkarılabilir. Çünkü, bir insan, aynı toplumdaki başka insanların çalışmaları, yardımları ve birlikteliklerinin verdiği rahatlık ve kolaylıklardan yararlandığı yeni bir durum içinde olduğundan, ayrıca, politik bütünün tüm gücünün koruması altında bulunduğundan, kendini düşünmek, kendisinin gereksinimlerini gidermek için sahip olduğu *doğal özgürlükten* ayrılmak zorundadır. Evet, o özgürlüğü elden çıkarmak zorundadır, çünkü katıldığı toplumun gönenci ve güvenliği böyle istemektedir. Bu yalnızca gerekli değil, aynı zamanda, toplumun öteki üyeleri de aynı şeyi yaptıklarından, dürüst, doğru bir davranıştır.

131. Bununla birlikte, bir topluma girenler, *doğal durumda* sahip oldukları *özgürlük* ve *iktidarı, yasama yetkesinin* bunları kendisinin uygun bulduğu ve toplumun iyili-

ğinin gerektirdiği yolda kullanabilmesi için, toplumun ellerine teslim ederler. Ne var ki, bu kimseler kendilerini daha iyi koruma ve ayakta tutmaktan başka bir niyet beslemeksizin –herhalde aklı başında bir kimsenin daha kötüsünü elde etmek amacıyla içinde bulunduğu durumu değiştireceği düşünülemez– doğal haklarını böylece verince, kendilerinin kurduğu toplumun yetkisi, iktidarı ya da *yasama yetkesinin* hiçbir zaman kamu yararının istediği sınırların daha ilerisine geçmesi beklenemez. Bu yetki herkesin ayrı ayrı sahip oldukları şeyleri güvence altına almaya ve saklamaya, sürdürmeye indirgenmelidir. Bu yapılınca yukarıda sözünü ettiğimiz ve *doğal durumu* onca tehlikeli ve rahatsız kılan üç olumsuz nitelikten kaçınılmış olacaktır. Böylelikle, bir topluluğun yasama erkini ya da egemen erkini elinde tutan her kim olursa olsun, yönetimi aklına estiği gibi ve hemen uygulama sırasında oluşturulmuş değil, yerleşmiş ve halkça tanınan yasalara göre yürütmek, uyuşmazlıkları o yasalara göre çözümleyen çıkar düşüncesi olmayan ve denkliği gözeten yargıçlar görevlendirmek, topluluğun kolluk güçlerini topluluk içinde yalnızca o yasaları uygulatmak ya da topluluk dışında yabancı saldırıları önlemek ya da bastırmakta kullanmak zorundadır. Bütün bunları yaparken *halkın dirliğinde güvenliğinden ve iyiliğinden* başka bir şey düşünmeyecektir.

John Locke, *a.g.y.*, Böl. IX, s. 274 ve devamı.

Mutlak monarşi uygar toplumla bağdaşamaz

Burada tek kişinin salt egemenliğinden yana olan düşünürlere karşı, Locke yasalara bağlı olmayan hükümdarın, kimse onu yargılayamayacağı için, doğal durumda kaldığını gösteriyor.

90. Şimdiye kadar okunanlardan açık bir biçimde ortaya çıkıyor ki, birtakım kişilerce dünyada olması gereken tek yönetim biçimi olarak görülen *mutlak monarşi, uygar toplum*la bağdaşamaz ve kesinlikle, bir *uygar yönetim* biçimi olarak görülmemelidir. Uygar toplumun yani ülke yönetimi kurmuş toplumun amacı, *doğal durum* içinde bulunan sakıncaları gidermektir, o olumsuz durumlara düşmemektir. Söz konusu olumsuz durumlar, her insanın kendi davasında yargıç olması *özgürlüğünden* doğar. O özgürlükle insanlar bir çeşit kabul görmüş kamusal yetke kurarlar. *Toplumun* her üyesi, karşılaştığı haksızlıklar ya da çıkabilecek tartışma ve çekişmeler için o yetkeye başvurabilir ve ona boyun eğmek zorundadır. İşte tıpkı tek kişi erkini elinde tutan hükümdarın egemenliği altındakilere göre doğal durumda olması gibi, böyle başvurulabilecek bir yetke olmayan bir yerde oturan insanlar, orası neresi olursa olsun, doğal durumdan çıkmamış demektir.[2]

91. Gerçekten, var saydığımız o tek kişi erkini elinde tutan hükümdar, gerek *yasama erkini* gerek *yürütme erkini* kendisi elinde bulundurduğundan, onun egemenliği altındaki insanlar arasında, her şey hakkında yetkeyle, özgürce ve yan tutmaksızın karar verip düzene sokabilecek bir insan diye kendisine başvurulacak, kendisinden iyilik ve karşılaşılan haksızlık ve zararları doğrudan doğruya ya da bir aracıyla gidermesi beklenebilecek bir yargıç bulunamaz. Öyle ki, adına ister *çar* ister *padişah* denilsin, böyle bir kişi, egemenliği altında bulunanlarla, insan soyunun geri kalanlarıyla, birlikte, *doğal durumda* demektir. Çünkü saptanmış,

2 "Her toplumun *kamusal erki* o toplum içinde yer almış kişilerin her biri üzerinde etkilidir ve bu erkin belli başlı işi ona bağlı olanların tümü için yasalar yapmaktır. O toplumda bulunanların hepsi, tersini yapmaya zorlayacak bir neden çıkmazsa yani usun ya da Tanrının buyurduğu yasalar tersine zorlamazsa, yapılan yasalara boyun eğmek zorundadır." (*Hooker, Kilise Egemenliğinde Ülke Yönetimi Konusunda, kitap 1*, §16)

oturmuş kuralları, insanların aralarında çıkabilecek hak anlaşmazlıklarının bu dünyadaki çözümü için baş vuracakları herhangi bir ortak yargıç bulunmayan her yerde, kişi *doğal durumdadır*[3] ve birlikte olduğu kişilerin olumsuz davranışlarıyla karşı karşıyadır, ayrıca, *olağan doğal durumda* her insanın kendi hakkıyla yargı verme, istediği sürece hakkını elinde tutma ve savunma özgürlüğüne karşın, tek kişi erkini elinde tutan kişinin, yani prensin, çarın, padişahın yönetimi altında kişi, onun uyruğu, daha doğrusu kölesidir. Ne zaman bir insanın kendi mallarına hükümdarının isteği ya da buyruğu doğrultusunda el konulsa, o kişinin, uygar toplumdakilerin özgürce yapabildiklerinin tersine, başvuracağı bir kimse, kamusal bir yetke olmaması bir yana, düşünen varlık durumunun da altına inmiş olduğu için, kendi hakkında herhangi bir yargı veremez, hakkını savunamaz. Bu nedenle de, başına, her şeyi yapabileceğini, kimsenin kendisine engel olmayacağını sandığı bir *doğal durumda* bulunan, üstelik bir de dalkavukluk, çanak yalayıcılıkla özü bozulmuş ve elinde büyük bir erk tutan adamdan beklenecek ve korkulacak her türlü sıkıntı ve terslik gelebilir.

---

3 "Bütün bu karşılıklı anlaşmazlıkları, bütün bu haksızlık ve adaletsizlikleri uzaklaştırmak, doğa durumunda *kimden korkulması gerektiğini bilmek* için yapılacak tek şey vardı: Bir çeşit kamusal yönetim kurmak üzere aralarında bir anlaşmaya varmak, o anlaşmaya uymak, boyun eğmek ve yönetme yetkesini verecekleri kişilerin barışı, dirliği, insanı mutlu edebilecek her şeyi güçlendirebilmesini sağlamak. İnsanlar her zaman şunun farkında olmuşlardı ki, kendilerine karşı şiddet kullanıldığında ya da haksızlık edildiğinde, kendilerini savunma hakkına sahiptiler, hepsi rahat etme yollarını arayabilirlerdi. Ancak bunu yaparken başkasına zarar verirlerse buna katlanmamak, herkesine buna en uygun yollardan karşı çıkması gerekiyordu. Ayrıca, bir kimsenin kendi hukukunu kendisinin belirlemeye kalkması, kararına uyup bunda direnmesi akla uygun bir şey değildi; her insan kendisi ya da sevdikleri söz konusuyken yanlı davranacağından, bundan ötürü de ortak bir onayla, karar verme ve her şeyi düzenleme yetke ve erki, seçilecek birkaç kişiye verilmezse, sürekli olarak düzensizlikler baş gösterirdi. Halbuki o ortak onay olunca hiç kimse sözünü ettiğimiz başkasının efendiliğine ve yargıçlığına kalkma hakkını kendinde bulamayacaktı. (*Hooker*, a.g.y. *I*, §10)

92. Öyle bir erki elinde tutandan her şey beklenir diyoruz, çünkü *bölünmemiş salt erkin insanların kanını temizlediğini, insan doğasını yücelttiğini* sanan varsa, o kişinin bunun tersine inanması için içinde bulunduğumuz yüzyılın ya da başka bir yüzyılın tarihini okuması yeter. *Amerika*'nın çöllerinde saldırgan ve tehlikeli olan bir adam, herhalde tahta geçince, hele uyruklarına yapacağı her şeyi haklı göstermek için bilgi ve din gerekçesi ileri sürülürse ve kılıç da bunun tersine düşünce ileri sürecek kimseler çıktığında onları susmaya zorlarsa başka türlü olacak değildir. Alt tarafı, tek kişi erkini elinde tutan zorbanın koruması nasıl bir koruma olabilir ki? Öyle bir hükümdar, nasıl bir *devlet baba* olabilir? En eksiksiz biçimine varmış olsa da, o sözünü ettiğimiz türden bir yönetimin uygar topluma nasıl bir mutluluk, nasıl bir güvenlik vereceğini, Seylan hakkındaki son anlatılanlardan görebiliyoruz.

93. Aslında, gerek *mutlak monarşide* gerek öteki yönetim biçimlerinde, aralarındaki uyuşmazlıkları ve davaları çözmek, karşılaştıkları baskıyı kaldırmak için uyrukların başvuracakları yasalar ve yargıçlar vardır. Elbette bir kişi çıkmaz ki, bunun gerekli olduğunu, bu yasaları kaldırmak isteyecek kimsenin toplumun ve insan soyunun düşmanı sayılmayı hakettiğini düşünmesin. Yerleşmiş bu kurumun, yani yasalar yapıp bunlara uymanın insan soyuna ve topluma beslenen iyi duygulardan, yani her birimizin birbirimize karşı duymamız gereken iyilikseverlikten kaynaklandığını düşünmek saçma olmaz. Ne var ki, bununla sadece kendi iktidarını, çıkarını, gönenmesini isteyenlerin izin verdiği kadarı yapılabilmektedir. O da, emek ve hizmetleri efendilerinin keyfine ve çıkarlarına ayrılmış olan şu hayvanların birbirlerine zarar vermemeleri, birbirlerini yok etmemeleri için ne gerekiyorsa o kadardır. Efendileri onları öyle kullanıyorlarsa, onlara bakıyorlarsa, bu.

dostluk duyduklarından değil, onlardan elde edecekleri çıkarlarını düşündüklerindendir. Böyle bir durumda, böyle bir yönetim altında zora karşı, tek kişi erki yürütenin baskısına karşı nasıl bir güvenlik, nasıl bir koruma bulunduğu sorulursa –çoğu zaman da sorulur– hemen şu yanıtla karşılaşılır: *Bu çeşitten tek bir soruyu soran ölümü hak eder.* Mutlak gücü elinde tutanlar ve keyfî yönetimin savunucuları, uyruklarla uyruklar arasında dirliği ve karşılıklı güvenlik içinde yaşamalarını sağlamak için birtakım kurallar, yasalar, yargıçlar bulunması gerektiğini itiraf ederler. Fakat aynı zamanda, yönetimi elinde tutan kişinin saltık olması, başkalarının koşul ve düşüncelerinin üzerinde bulunması düşüncesini ileri sürerler. Onlara göre tek kişi erkini elinde tutan saltık her türlü koşulun ve başkalarının düşüncelerinin üzerinde olmalıdır, keyfinin istediği zararı verip adaletsizliği yapabilmelidir, genellikle zarar ve haksızlık denilen şey o yaptığında doğru olur. O zaman, en güçlü olanın zararından, haksızlığından, adaletsizliğinden bir insan nasıl korunabilir, onu soralım. Ah! *Ayaklanma* ve *başbaşkaldırmadan* aşağısı kurtarmaz! Her şey, sanki insanlar *doğal durumdan* çıkıp topluma girerken biri dışında hepsinin kesinlikle, sıkı sıkıya yasalara boyun eğeceği konusunda anlaşmaya varmışlar ve ayrıcalıklı olan o tek kişi *doğal durumdaki* tüm özgürlüğü, iktidarla artmış, büyümüş, ceza görmediği için de yüzsüzlüğe dönüşmüş olarak, hep elinde tutacakmış gibi olmaktadır. İnsanların sansarların, tilkilerin zararından kurtulmak için çevrelerini aslanlarla dolduracak kadar deli olduklarını sanmak gerçekten saflık olur.

94. Çanak yalayıcılar, halkın kafasına boş umutlar sokmak için ne derlerse desinler, insanlar yine de *mutlak erkten doğan* tehlikelerin farkında olacaklardır. İnsanlar, bir kişinin, bulunduğu yer neresi olursa olsun, içinde yaşadık-

ları *uygar toplumun bağıtlarının dışında* kaldığını ve o adamın kendilerine edebileceği kötülüklerden ötürü *bu dünyada* yakınacakları bir yer olmadığını gördüler mi, o adamla ilişkilerinde kendilerini *doğal durumda* sanmaları pek olağandır. Bir olanak bulur bulmaz da, güvenlik ve etkili bir koruma için kurulmuş olan, üyeleri oraya her türlü haksızlığa karşı korunmak, mutlu yaşamak için girmeyi istemiş olan *uygar toplumda* o güvenliği, o korumayı elde etmeye çalışmaları olağandır. Her ne kadar başlangıçta –bunu bu kitabın devamında daha ayrıntılı olarak göstereceğim– erdemli, çok olumlu bir kişi, üstünlükleriyle aynı çevrenin geri kalanına göre bir öndeliği elde etmiş olabilirse, öteki insanlar, aralarında anlaşarak, saygıyla, onu erdemleri ve yeteneklerinden ötürü ödüllendirmek isteyip ona bir çeşit doğal yetkiliymiş gibi dürüstlüğünden, bilgeliğinden başka bir güvence almaksızın ona yönetimi ve uyuşmazlıklarının çözümü işini teslim etmiş olabilirlerse de, zaman geçip insanların işi sıkı tutmayan, ileriyi göremeyen iç temizliği, saflığı bu kurumu kutsal ve dokunulmaz kıldıktan, – bazı kimseler bizi gerçekten o kurumun kutsal ve dokunulmaz olduğuna inandırmaya çalışmaktadırlar– ve onu başka zamanlara, başka çapta adamların eline taşıdıktan sonra, halk, içinde yaşadığı yönetimde, kendi öz malının güven altında olmadığını, saldırılardan korunmadığını görmüştür. Halbuki yönetimin insanların malını saklama, korumadan başka bir kurulma amacı bulunmadığına göre, öyle olmaması gerekirdi.[4] Bu durumda *yasama yetkesi, senato,*

4 "Başlangıçta şu ya da bu biçimde bir yönetim kurulduğunda, her şeyi, yönetici diye seçilenlerin bilgelik ve ağır başlılığına teslimden başka bir şey yapılmamış olabilir. Fakat, daha sonra, deneyim edinildikçe, insanlar boyun eğdikleri o yönetimde pek çok sakınca olduğunu gördüler; *tek adamın iradesine göre yaşamak her türlü sıkıntının nedeni ve kaynağıdır* dediler. İşte bu nedenle insanlar, her birinin görevini okuyabileceği, karşı gelenin çarpılacağı cezayı öğrenebileceği yasalar yaptılar." (*Hooker*, a.g.y. *I*, §10)

parlamento ya da benzer başka bir ad taşıyan bir *ortak kurul* oluşuncaya ve her kim olursa olsun hiç kimsenin, kendi yetkesiyle yasaların gücünü azaltamayacağı, yasalar bir kez yapıldıktan sonra hiçbir üstünlük bahanesi altında, kendini onlardan bağışık gösterip kendisine ya da kendisine bağımlı olanlardan birkaçına yasalara karşı bir şey yapma hakkı tanımayacağı kararlaştırılıncaya kadar, halk kendini güvende, dingin durumda göremedi, kendini *uygar toplum* içinde saymadı. Bu kurulla, her insan, *toplumun* o birinci, o baş kişisi de aralarında olmak üzere, onun *yasama yetkesinin* bir üyesi niteliğiyle yapmış olduğu yasalara uymak zorunda kalıyorlardı.[5] *Uygar toplumda kuşkusuz hiç kimse yasalara uymaktan bağışık tutulamaz.* Çünkü şayet bir insan canının istediğini yapabileceğini düşünürse ve bu dünyada o insanın yaptığı haksızlıklar ve kullandığı zordan ötürü baş vurulabilecek bir yer yoksa, sorarım, o adam hâlâ *doğa durumu* içinde değil midir? *Uygar topluma* katılamayacak nitelikte değil midir? Doğa durumu ve uygar toplumun aynı şey olduğunu söylemek istemiyorsak, bunu böyle kabullenmeliyiz. Öyle bir şey söyleyeni de. Ne gördüm ne işittim, ne kadar bozuk düzen yanlısı olursa olsun, kimsenin böyle bir şeyi savunduğuna rastlamadım.

John Locke. *a.g.y.*, böl. VII, s. 247 ve devamı.

Toplumun doğal temeli çifttir

Toplumun doğal temeli olarak anne baba ile çocuklar arasında bulunan ve basamaklanmaya dayanan ilişkileri alan Robert Filmer gibi gelenekçi kuramcılara karşı, John Locke, toplumun doğal temelinin bağıtla bağlanmış ve çocuklar yetiştirmeye yönelik karı koca olduğunu söyler.

5 *A.g.y.*

77. Tanrı insanı öyle bir yaratık olarak oluşturmuştur ki, kendisi insan hakkında *Yalnız olmaya elverişli değildir* yargısını verir. Bu nedenle insanın bir topluma katılmasını gerekli bulup onu katılmaya zorlamış, topluma katılmaya uygun bir nitelik vermiş, insanın içine de katılma isteğini sokmuştur. İlk toplum erkekle kadının toplumu olmuş, bu, baba, anne ve çocukların toplumunu meydana getirmiştir. Bu iki çeşit topluma bir de *efendiler* ve *hizmetkârlardan* oluşan üçüncüsü eklenmiştir. Her ne kadar bu üç çeşit toplum, genellikle tek bir aile içinde, efendi ya da hanımın bir tür yönetime sahip olduğu, öyle bir aileye özgü özel yasalar çıkarabildiği aile içinde bir arada bulunursa da, bu çeşit toplumlar ayrı ayrı ya da hepsi bir arada olmak üzere bugün *politik toplum* dediğimiz şeyden ayrıydılar. Her birinin ayrı ayrı amaçlarını, ayrı ayrı taahhütlerini düşünürsek, neden böyle olduğunu anlarız.

78. Aile toplumu, erkekle kadın arasında isteğe bağlı bir uyuşmayla meydana gelir. Ve her ne kadar aslında, birincil ve en gerekli amacı olan çocuk dünyaya getirme açısından bakıldığında, bir kişinin ötekinin bedeni üzerindeki hakkı anlamına gelse de, onunla birlikte bir ödünleşme, karşılıklı bir yardım, zorunlu bir çıkarlar birlikteliği de eksik değildir. Bu yalnız karı kocanın birbirine yardımı ve birbirini sevmesi bakımından değil, aynı zamanda onların *çocuklarına* bakmaya, özen göstermeye itmesi bakımından da gereklidir. Söz konusu bakım, çocuklar kendilerine bakabilecek, kendi kendilerini yönetebilecek duruma gelinceye kadar sürecektir.

79. Çünkü erkekle dişinin kurduğu toplumun amacı sadece üremek değil, türü sürdürmektir. O toplum, doğumdan sonra, hiç olmazsa, doğan çocukların beslenme ve korunması için zorunlu olduğu sürece, yani çocuklar kendi gereksinimlerini karşılayabilecek düzeye gelinceye dek

ayakta kalmalıdır. Tanrının sınırsız bilgeliğinin kendi eliyle yaşam verdiği yapılar üzerine koyduğu bu kurala insandan aşağı yaratıkların her zaman ve kesinlikle uyduklarını görürüz. Otla geçinen hayvanlarda, erkekle dişi arasındaki toplum her bir çiftleşme ediminden daha uzun sürmez, çünkü *ananın* memeleri yavrular otlayacak duruma gelinceye kadar onları beslemeye yeter; baba yavru üretmekle yetinir ve ondan sonra yaşamda kalmalarına bir katkıda bulunamayacağı dişinin de yavruların da işine karışmaz. Fakat etoburlarda toplum daha uzun sürer. Çünkü ana yalnızca kendisinin avladığıyla hem yaşamını sürdürüp hem de yavrularını besleyemez. Avla beslenmek, otlayarak beslenmekten daha çok çaba ister ve daha tehlikelidir. Çocuk sözcüğünü kullanabilirsek, çocukların yaşamlarını sürdürüp ayakta kalabilmesi için erkeğin yardımı zorunludur. Yavrular, bir av bulmaya gidecek duruma gelinceye kadar, erkek ve dişinin bakımıyla yaşayacaklardır. Aynı davranış, erkek kuşun yavrularını beslemesine gerek bırakmayacak kadar yemi bol bir çevrede bulunan birkaç evcil cins dışında, tüm kuşlarda da görülür. Yavrular uçup kendi yaşamlarını sürdürebilecek duruma gelinceye kadar erkekle dişi, yem bekleyen onlar için yuvaya besin taşırlar.

John Locke, *a.g.y.*, böl. VII, s. 235 ve devamı.

Mülkiyet hakkı bir temel haktır

Mülkiyet, insanı doğa mallarını emeğiyle edinmeye iten doğa yasasına dayanır.

25. Doğal us bize insanların kendilerini koruyup ayakta tutmaya ve ona bağlı olarak da, doğa onlara yaşamaları için ne verdiyse ona göre yemeye, içmeye ve o çeşitten başka şeyler yapmaya hakları olduğunu söyler. Tanrı esinin-

den ise, Tanrının bu dünyada Adem'e, Nuh'a ve oğullarına neler verdiğini öğreniyoruz. Davut Peygamber'in *insanların oğullarına toprağı verdi* dediği* Tanrının, toprağı insan soyuna *ortak olarak* vermiş olduğu açıkça görülüyor. Yine de ister *doğal usu* göz önüne alalım, ister Tanrı esinine başvuralım, bir kişinin sırf kendisine ait bir şeye sahip olmasını kafamızda zor canlandırırız. Düşüncemi belirtmek için şunu söylemekle yetinemem: Malların mülkiyetini saptamak ve korumak zorsa da, Tanrının toprağı Adem'e ve onun soyundan gelecek olanlara *ortak olarak* verdiği varsayılırsa, bundan *evrensel bir hükümdar* dışında hiçbir insanın sırf kendinin olan bir mala sahip olamayacağı sonucu çıkar. Fakat şunu göstermeye çalışacağım ki, insanlar Tanrının onlara ortak olarak verdiği şeyin çeşitli parçalarına tek tek sahip olabilirler ve aynı hakka doğallıkla sahip olanların tümü arasında açıkça dile getirilmiş bir anlaşma yapmaksızın o parçalardan yararlanabilirler.

26. İnsanlara toprağı *ortak olarak* vermiş olan Tanrı onlara aynı zamanda *usu* da vermiş ve bunu yaparken her ikisini de yaşam için en yararlı ve en rahat bir biçimde kullanmalarını amaçlamıştır. Toprak, içerdiği her şeyle birlikte, insanlara yaşamaları ve gereksinimlerini gidermeleri için verilmiştir. Fakat her ne kadar toprağın doğallıkla ürettiği tüm meyveler ve hayvanlar, *yalnızca* doğa tarafından besleniyorsa ve hiç kimsenin *doğa durumunda* diye kabul edilen bunlar üzerinde ta başlangıçtan gelen bir hakkı yoksa da, yine de bu şeyler yani meyveler ve hayvanlar doğanın Efendisi tarafından insanların kullanması için verildiğine göre, filan ya da falan kişinin onlardan yarar ve çıkar sağlayabilmesi, onlardan birkaçına sahip olmasına bağlıdır. Toprağın verdiklerinin ortak sahibi olan ve sınır diye bir şey bilmeyen bir Kızılderilinin beslendiği mey-

(*) Mezmur, CXV, 16.

ve ya da av hayvanı öylesine kendisine aittir ki, başka hiç kimse, şayet o meyve ya da av hayvanı yaşamı için vazgeçilmez bir şey değilse, onlar üzerinde herhangi bir hak ileri süremez.

27. Her ne kadar toprak ve tüm aşağı yaratıklar ortaksa ve genellikle hepsi insanların malıysa da, yine de her biri kendi varlığı üzerinde özel bir hakka sahiptir. Bu hak üzerinde başka hiçbir kimse bir şey iddia edemez. Vücudunun emeği ve ellerinin ürettiği, onun kendi malıdır. Çabası ve becerisiyle *doğa durumundan* sağladığı her şey, ona aittir. O çaba ve o beceri *yalnız onun* olduğu için, kimse onlar aracılığıyla edinilenin üzerinde bir hak ileri süremez, hele öteki yaratıklara da benzer şeylerden yeterince ve o derecede iyi ortak şey kalıyorsa, öyle bir hak iddiası hiç olamaz.

28. Meşesinin altına düşmüş palamutlarla ya da ormandaki ağaçların meyveleriyle beslenen bir adam, böyle yapmakla onların sahibi olmuş olur. Bu durumda, karnını doyurmasına yarayan o şeylerin yasal olarak ona ait olmadığı yolunda bir itirazda bulunulamaz. Şu halde sorarım: *Yediği bu şeyler ne zaman onun sırf kendisine ait olmaya başlar?* Sindirdiği zaman mı, yediği zaman mı, yoksa pişirdiği ya da alıp evine götürdüğü veya topladığı zaman mı? Belli ki, onları topraktan toplama ya da ağaçtan koparma çabasından başka hiçbir şey, o nesneleri onun malı kılamaz. Harcadığı emek, o meyveleri, ortak mal olan ötekilerden ayırır, onlara ayrı bir nitelik verir. Söz konusu insan, o şeylere, herkesin ortak anası olan *doğanın* verdiğinden daha fazla bir şey vermiştir ve o yolla, ondan ötürü, o şeyler o insanın özel malı olmuştur.

John Locke, *a.g.y.*, Bölüm V, s. 195 ve devamı.

JACQUES BÉNIGNE BOSSUET (1627-1704)

Kendine göre protestan ve rasyonalist zındıklığını oluşturan her şeye karşı savaşım durumunda olan Meaux Kartalı Jacques Bénigne Bossuet, XVII. yüzyılda, haksızlığı kendiliğinden cezalandıran bir adaletin ve siyasette Tanrı tarafından gönderilmiş bir erekbilimin var olduğunu ısrarla söyler.

Politika Tanrısal kararlara bağımlıdır

Fakat unutmayınız ki, efendimiz, imparatorluklar kurup bozan o uzun özel nedenler zinciri, Yaradanın gizli buyruklarına bağımlıdır. Tanrı, göklerin en yüce yerinden, bütün krallıkların dizginlerini elinde tutar. Tüm yürekler onun avcundadır. Bazen tutkuları kısıtlar, bazen özgür bırakır; böylece tüm insan soyunun devinimine egemendir. Fatihler mi yaratmak istiyor? Korkuyu, yılgıyı önlerinden yürütür ve onlara ve askerlerine yenilmez bir yüreklilik aşılar. Yasa koyucular mı yaratmak istiyor? Onlara kendi bilgeliğini ve öngörüsünü yollar. Onların devletleri tehdit eden kötülükleri öngörmelerini ve kamu içinde dir-

liğin temellerini atmalarını sağlar. İnsanın her zaman bir noktada eksik kalan bilgeliğini tanır. O bilgeliği aydınlatır, görüşlerini genişletir, sonra onu bilgisizliklerine bırakır, onu kör eder, yok eder, onu kendi kendisiyle yanıltır. Bilgelik, kendi üzerine dolanır, kendi incelikleri ayağına dolaşır. Tanrının sakınımları onun için birer tuzaktır. Tanrı bu yolla kendi adaletinin kurallarına göre verdiği ve hiçbir zaman şaşmaz olan ve korkulacak nitelikteki yargılarını dener. Çok uzak neden-sonuç ilişkilerini hazırlayan odur, vurduğu zaman çok uzağa fırlatır. Son yargıyı vermek ve imparatorlukları devirmek istediğinde, öğütlerinde her şey zayıf ve düzensizdir. Eskiden onca bilge olan Mısır, Tanrı öğütlerine kararsızlık karıştırdığı için, sarhoş gibi, kafası bulanık ve sendeleyerek ilerliyor; artık ne yaptığını bilmiyor, yıkılmış. Ama insanlar aldanmasınlar. Tanrı, istediği zaman, eğriye sapmış kafaları düzeltir; başkalarını yolunu görmüyor diye ayıplayan, kendisi en koyu karanlıklara düşer, ona böyle yol değiştirten de, çoğu zaman, yalnızca gönenç döneminin uzun sürmesidir.

İşte Tanrı tüm halklar üzerinde böyle egemendir. Talihten, kaderden söz etmeyelim, ya da sadece bilgisizliğimizi örtmekte kullandığımız bir şey olarak ondan söz edelim. Bizim belirsiz kararlarımızla ilgili olarak talih, kader dediğimiz şey, yüce bir kurulda yani tüm nedenleri, tüm sonuçları tek bir düzen içinde toplayan o başlangıcı ve sonu olmayan o kurulda hazırlanmış bir tasarıdır. Öyle ki, her şey aynı amaca yönelir; bizim çeşitli durumlarda rastlantı ya da düzen dışı bir şey görmemiz, bütünü kavrayamayışımızdan ileri gelir.

Bununla, Havarinin neden "Tanrı her şeyi başarır, sultanlar sultanı, beyler beyi olan o, tek güçlü olandır," dediğini anlıyoruz. Her şeyi başaran Tanrının dinginliği hiç bozulmaz, kendisi değişmeksizin her şeyin değiştiğine ta-

nık olur, her değişikliği hep aynı kalan bir tartmayla yapar, güç verir, gücü yok eder, bir insandan bir başka insana, bir evden bir başka eve, bir topluluktan bir başkasına aktarıp böylelikle onlara ellerindeki gücün kendi malları değil, ödünç alınmış bir şey olduğunu, gücün doğallıkla yalnızca kendi elinde bulunduğunu gösterir.

Bu nedenledir ki, yönetenlerin hepsi kendini daha yüksek bir güce bağımlı hisseder. Tasarladıklarından ya fazlasını ya eksiğini yaparlar, düşünüp tasarladıkları işlerden hep beklenmedik sonuçlar çıkar. Geçmiş dönemlerde edinilmiş tutumlara egemen olamadıkları gibi, ilerideki yılların getireceğini de zorlamak şöyle dursun, kestiremezler bile. Yalnızca, olanın da, henüz olmamış olanın da adını bilen, tüm zamanlara egemen olan, ileri sürülecekleri önceden bilen o, her şeyi elinde tutar.

İskender, fetihlerini yürütürken kumandanları için çalıştığını, kendi ülkesini yıkıma sürüklediğini düşünmüyordu. Brutus, Romalılara engin bir özgürlük sevgisini tanıttığında, yok etmek istediği zorbalığın gün gelip Tarquiniuslar* döneminde olduğundan daha ağır bir durum almasına yol açacak o dizgin tanımaz başıboşluğu zihinlere soktuğunun farkında bile değildi. Roma imparatorları askerlerin yüzüne gülerken, kendilerinden sonra o tahta oturacaklara ve tüm İmparatorluğa yeni efendiler yaratmak niyetinde değillerdi. Özetle, hiçbir insani güç yoktur ki, elinde olmadan kendi niyetinden başka niyetlere hizmet etmesin. Her şeyi kendi iradesinin kapsamına sığdıran yalnızca Tanrıdır. İşte bundan ötürüdür ki, sadece tek tek olaylara bakınca bile her şey şaşırtıcı görünür ama her şey de bir düzen içerisinde ilerler. Bu söylev size bunu anlatıyor; daha başka imparatorluklardan söz etmemek için yi-

(*) Roma kralları. Brutus'un İ.Ö. 509'da egemenliklerine son verdiği ve kendilerinden sonra cumhuriyetin başladığı sülale – ç.n.

ne Roma'yı alalım: Romulus'tan Charlemagne'a kadar Roma'nın kaderi, bakınız, kaç tane önceden kestirilemeyen fakat kendi aralarında tutarlı olarak birbirlerini izleyen kararın etkisinde kaldı!

Belki, efendimiz, size Fransızlarınız ve yeni imparatorluğu kurmuş olan Charlemagne hakkında birkaç şey daha söylemem gerektiğini düşünürsünüz. Fakat, onun tarihinin sizin yazmakta olduğunuz ve üzerinde çok ilerlemiş bulunduğunuz Fransa tarihinin bir parçası olması bir yana, size vereceğim ikinci konuşmada zorunlu olarak Fransa'dan ve İlk Çağ'ın övdüğü fatihlerden aşağı kalmayan, dindarlık, bilgelik ve adalette onlardan üstün olan o büyük fatihten söz etmem gerekecek.

O ikinci konuşmada Muhammed'in ve ardıllarının mucize gibi başarılarının nedenleri gözlerinizin önüne serilecek. Charlemagne'dan iki yüzyıl önce başlamış olan o imparatorluk bu konuşmada yer alabilirdi. Fakat size onun başlangıcını ve düşmeye başlayışını kesintisiz olarak göstermenin daha iyi olacağını düşündüm.

Nitekim dünya tarihinin birinci bölümü hakkında artık size söyleyeceğim bir şey yok. Siz o bölümün tüm gizlerini bulup çıkarıyorsunuz, dinden sonra gelen her şeyi, Charlemagne'a kadar büyük imparatorlukların birbirini izlemesini saptamak artık size kalmış.

O imparatorlukların hemen hepsinin kendiliklerinden battığını ve dinin kendi gücüyle ayakta kaldığını görürken sağlam büyüklüğün ne olduğunu ve aklı başında bir insanın umudunu nereye bağlaması gerektiğini kolaylıkla öğreneceksiniz.

Jacques Bénigne Bossuet, *Dünya Tarihi Konusunda Konuşma*, Paris, 1681. Jacques Truchet'nin dizin ve önsözüyle yeniden basım Paris, 1966, Garnier-Flammarion.

MONTESQUIEU (1689-1755)

Kuvvetler ayrılığı ilkesi

Ağustos 1789 tarihli insan hakları bildirgesinin 16. maddesi "Hakların güvencesinin dile getirilmediği, kuvvetler ayrılığının belirlenmediği herhangi bir toplumda oturmuş bir düzen yoktur" diyecektir. Montesquieu bu ilkeyi Spinoza, Sidney, Bolingbroke'tan sonra fakat belki en iyi biçimde 1748 tarihli *Yasaların Ruhu* adlı yapıtının XI. kitabında anlatmıştır.

ANAYASAYLA İLİŞKİSİ İÇİNDE
POLİTİK ÖZGÜRLÜĞÜ OLUŞTURAN YASALAR

1. Genel düşünce

Kamusal özgürlüğü anayasayla ilişkisi içinde oluşturan yasalarla o özgürlüğü yurttaşla ilişkisi içinde oluşturan yasaları birbirlerinden ayırıyorum. Birinciler bu kitabın konusunu oluşturacak; ikincileri bundan sonraki kitapta ele alacağım.

2. Özgürlük sözcüğüne verilen çeşitli anlamlar

Başka hiçbir sözcüğe özgürlüğe yüklendiğince ayrı ayrı anlamlar verilmemiş, başka hiçbir sözcük zihinleri onun kadar uğraştırmamıştır. Bazıları, bir zamanlar kendisine zorba hükümdar gücü vermiş oldukları kimseyi tahttan indirme kolaylığını özgürlük sanmışlar, başkaları çıkmış, kendisine boyun eğecekleri kimseyi seçebilmeye o adı vermiştir. Silahlanabilme hakkına, şiddet kullanabilmeye, kendi ulusundan biri tarafından ya da kendi yasaları uyarınca yönetilebilmeye özgürlük diyenler olmuştur. Sakal bırakmanın özgürlük olduğu sanısını uzun süre besleyen topluluk görülmüştür. Bir başka topluluksa özgürlük adını bir yönetim biçimine bağlamış, öteki yönetimleri özgürlüğün dışında bırakmıştır. Cumhuriyeti tadanlar, özgürlüğü cumhuriyetin içine sokmuşlar, tek kişi erkinden yararlanmış olanlar, özgürlüğü o tür yönetime yerleştirmişlerdir. Kısaca, herkes kendi alışkanlıklarına ya da eğilimlerine hangi yönetim uyuyorsa ona özgürlük demiştir. Cumhuriyet yönetiminde yakınma konusu kötülükleri yapan şeyler her zaman sürekli olarak gözler önünde bulunmadığından, ayrıca cumhuriyette yasaların yasayı uygulayandan daha fazla sözü geçiyor gibi göründüğünden, genellikle özgürlük cumhuriyetle yönetilen ülkelerde var, tek kişi erkiyle yönetilenlerde yok sayılır. Bir de, demokrasiyle yönetilenlerde halk aşağı yukarı istediğini yapıyor gibi göründüğünden özgürlük o çeşit yönetimlere yakıştırılmıştır. Bununla, halkın erki ve halkın özgürlüğü birbiriyle karıştırılmaktadır.

3. Özgürlüğün tanımı

Demokrasilerde halkın istediğini yapıyor göründüğü doğrudur; fakat politik özgürlük insanın istediğini yapma-

sı değildir. Bir devlette yani yasaları olan bir toplumda, özgürlük ancak insanın isteyeceği şeyi yapabilmesi ve istemeyeceğini yapmaya zorlanmaması olabilir.

Bağımsızlığın ve özgürlüğün ne olduğu iyice zihinlere yerleştirilmelidir. Özgürlük, yasaların izin verdiği her şeyi yapma hakkıdır; bir yurttaş yasaların yasakladığını yapabiliyorsa o özgürlüğünü yitirecektir, çünkü, ne olsa, öteki yurttaşların da bu yetkisi vardır.

4. Aynı konunun devamı

Demokrasi de aristokrasi de, doğaları gereği, özgür birer devlet biçimi değildir. Politik özgürlük yalnızca ılımlı yönetimlerde bulunur. Fakat her ılımlı yönetimde politik özgürlük yoktur. Politik özgürlük ancak iktidarın kötüye kullanılmadığı ılımlı yönetimde bulunur. Fakat her yerde yaşanan odur ki, elinde iktidarı tutan herkes onu kötüye kullanma eğilimindedir ve bu eğilimini bir sınıra rastlayıncaya kadar sürdürür. Elbette! Erdemin de sınıra gereksinimi yok mudur?

İktidarın kötüye kullanılmaması için, koşullar, durum, iktidarın, iktidarı durdurabileceği yolda olmalıdır. Ülkenin yönetim kuralları, bir anayasa öyle saptanabilmelidir ki, kimse yasanın ona yapmasını buyurmadığı şeyleri yapmak zorunda kalmasın ve bazı şeyleri, yasanın iznine karşın, yapmaktan alıkonulmasın.

5. Çeşitli devletlerin amaçları

Her ne kadar tüm devletler genellikle aynı amacı, yani ayakta kalıp varlıklarını sürdürme amacını güderlerse de, yine de her devletin kendine özgü bir amacı vardır. Roma'nınki büyümeydi; Sparta savaşı amaçlardı; İbrani yasalarının öngördüğü devlet, dine yönelmişti; Marsilya ticaretin, Çin yasalarınınki kamu dirliğinin[1] peşin-

deydiler; Rodosluların ereği denizcilik, yabanılların kurdukları yönetimlerinki doğal özgürlük, zorba devletlerinki genellikle hükümdarın keyfî, krallıklarınki hem kralın hem devletin şanı, şerefi olmuştur; Polonya'nın yasaları her Polonyalının bağımsızlığıydı, sonunda hepsi baskı altına girdi.[2]

Dünya yüzünde, bunların dışında, bir başka ulus vardır ki, varlığının ereği doğrudan doğruya politik özgürlüktür. O ulusun politik özgürlüğü hangi ilkelere dayandırdığını inceleyeceğiz. O ilkeler doğruysa, özgürlük gün gibi açığa çıkar.

Anayasa'da politik özgürlüğü aramak için büyük çabaya gerek yoktur. Onu bir yerde bulduksa, bulunduğu yerde görülüyorsa, neden aramalı?

6. *İngiltere'nin devlet yapısı*

Her devlette üç çeşit erk vardır: yasama gücü, devletler hukukuna bağlı sorunları yürüten güç ve yurttaşlık hukukuna bağlı sorunları yürüten güç.

Birinciyle hükümdar ya da yönetici, süresi sınırlı ya da sınırsız olarak yasalar yapar, daha önce yapılmış yasaları düzeltir ya da yürürlükten kaldırır, ikincisiyle, yine aynı kişi barış yapar, savaş açar, elçiler gönderir, elçiler kabul eder, güvenliği sağlar, dışarıdan gelecek tehlikeleri önler. Üçüncüsüyle cürümleri cezalandırır, kişiler arasındaki uyuşmazlıkları yargılar. Bu sonuncuya yargılama gücü diyeceğiz, öteki sadece devletin yürütme gücüdür.

Bir yurttaşın politik özgürlüğü demek, her insanın sahip olduğuna inandığı güvenlikten gelen iç rahatlığı demektir.

---

1 Dışarıda düşmanı olmayan ya da düşmanlarını sınırlarla durdurduğunu sanan bir devletin doğal amacı (M).

2 *Liberum veto*'nun sakıncası (M). Polonya meclisinde, kilisenin herhangi bir temsilcisi her türlü yasa görüşmesini durdurmak isterse bu sözleri söylerdi.

Bu özgürlüğe sahip olmak içinse, yönetim bir yurttaşın bir yurttaştan korkmayacağı biçimde olmalıdır.

Yasama gücü ile yürütme gücü, bir kişide ya da bir görevliler topluluğunda birleşirse, özgürlük olmaz. Çünkü o durumda bir hükümdar ya da bir kurulun zorba yasalar yapıp onları yine zorbaca yürütmesi korkusu ortaya çıkar.

Yargılama gücünün yasa ve yürütme güçlerinden ayrılmaması durumunda da özgürlük yoktur. Yargılama gücü, yasama gücüyle birleştirilse, yurttaşların yaşamı ve özgürlüğü keyfî kararlara kalmış olur, çünkü yasayı yapacak olan kişi, yargılayacak olan kişidir, yargıçtır. Yürütme gücüyle birleştirilse, yargıcın eline baskı yapma olanağı geçmiş olur.

Tek kişi ya da önemli kişiler veya soylular yahut halktan oluşan tek kurul bu üç erki yani yasa yapma, kamusal kararları uygulama ve cürümleri ya da kişiler arasındaki uyuşmazlıkları yargılama erklerini elinde tutarsa, her şey yitirilir.

Avrupa'daki krallıkların çoğunda yönetim ılımlıdır, çünkü iki erki elinde tutan hükümdar, üçüncüsünün yürütülmesini uyruklarına bırakır. Bu üç erkin padişahta toplandığı Türklerdeyse korkunç bir zorbalık hüküm sürmektedir.

İtalya'nın cumhuriyetlerinde, üç erk bir arada bulunur; özgürlük, orada, bizim krallıklarımızdakinden daha azdır. Çünkü yönetimlerin ayakta kalabilmek için Türklerde olduğu kadar şiddetli yollara başvurmaları gerekir. Buna kanıt olarak, devlet işkencecileri gösterilebilir, herhangi bir muhbirin, canı istediğinde, içine bir suçlama mektubu atabileceği çekmece gösterilebilir.

Bakınız işte, o cumhuriyetlerde bir yurttaşın durumunun ne olabileceğini görüyorsunuz. Aynı yüksek yöneticiler kurulu, yasa koyucu niteliğiyle kendisine tanıdığı tüm

gücü, yasaları yürüten organ niteliğiyle, elinde tutmaktadır. Genel istekleriyle devlete büyük zarar verebildiği gibi, yargılama gücünü de elinde tuttuğundan özel istekleriyle her yurttaşı ayrı ayrı yıkıma uğratabilir.

Tüm güç, o yönetimlerde birleşmiş durumdadır ve her ne kadar orada zorba bir hükümdarın varlığını dışa vuracak birtakım törensel gösteriler, şatafat yoksa da, o varlık her an hissedilmektedir.

Nitekim zorbalaşmak isteyen hükümdarlar her zaman tüm yüksek görevleri kendilerinde toplamakla işe başlamışlardır. Avrupa'nın birçok kralı, devletlerinin tüm büyük görevlerini yüklenmişlerdir.

Kuvvetle tahmin ediyorum ki, İtalya cumhuriyetlerinde görülen babadan oğula geçen aristokrasi Asya'nın zorba yönetimleriyle tıpatıp aynı değildir. Yargıçların çokluğu, bazen yüksek görevliler erkini yumuşatmaktadır; çeşitli mahkemeler kurulmakta, bunlar kendilerini ılımlı kılmaktadırlar. Örneğin, Venedik'te, büyük kurul yasa çıkarır, pregadi yürütmeyle, kuarantiler* yargılamayla uğraşır. Fakat kötü olan şu ki, bu ayrı organları tek bir kuruldan olan yüksek görevli ya da yargıçlar oluşturur. Bunun meydana getirdiği de hemen hemen tek bir güçten başka bir şey değildir.

Yargılama erki, sürekli görevde kalan bir kurula verilmemeli, halkın tümü arasından yılın belirli zamanlarında ve yasanın öngördüğü biçimde seçilen kişilerden[3] oluşacak ve gereği süresince görevde kalacak bir mahkeme tarafından yürütülmelidir.

Böylece, insanların onca korktukları yasama gücü ne bir

(*) Birincisi, Venedik Cumhuriyetinde üç yüz üyeden oluşan ve ülkenin genel sorunlarını görüşmekle görevli kurul. İkincisi Venedik Cumhuriyetinin üç mahkemesine verilen ortak ad – ç.n.

3 Atina'da olduğu gibi (M).

duruma ne bir mesleğe bağlı olduğundan adeta bölünmez ve belli anlamdan yoksun bir niteliğe bürünecektir. İnsanın gözünün önünde sürekli olarak yargıçlar, savcılar olmayacaktır, onlardan değil, yargıçlık makamından korkulacaktır.

Hatta büyük davalarda, sanığın, yasanın belirlediği koşullar içinde kalarak yargıçları kendinin seçmesi gerekir ya da hiç değilse o kadar büyük sayıda yargıcı reddedebilmelidir ki geri kalanları seçmiş sayılabilsin.

Öteki iki erk, sürekli görev yapacak yüksek görevlilere ya da kurullara verilebilir, çünkü o iki erk, biri devletin genel iradesinden, öteki de o genel iradenin yürütülmesinden başka bir şey olmadıklarından, hiçbir kişi üzerinde işlem yapmazlar.

Fakat mahkemelerin sabit olması gerekmez ama verilen yargılar öylesine sabit, öylesine açık olmalıdır ki, ancak yasanın belirli bir metniyle çakışabilmelidir. O yargılar, bir yargıcın özel bir düşünsel eğilimini dile getirirse, nelere bağlandığımızı pek iyi bilemediğimiz bir toplumda yaşıyoruz demektir.

Hattâ, sanık kendisine karşı şiddet kullanma eğilimde kimselerin eline düştüğü sanısına kapılmasın diye, yargıçların onun ya da onun dengi kişilerin koşullarından gelen kimseler olması gerekir.

Şayet yasama gücü, davranışlarıyla kuşku uyandırabilen yurttaşları hapsetme yetkisini yürütme gücüne bırakırsa, özgürlük kalmaz. Ancak, söz konusu yurttaşın yasa gözünde çok önemli olan bir edimden ötürü suçlanıp o suçlamaya bekletilmeksizin yanıt vermesi için tutuklanması durumu bunun dışında kalır. Böyle bir durumda o yurttaş, sadece yasanın gücüne bağımlı durumda olduğundan gerçekten özgür demektir.

Fakat yasama gücü, kendisinin devlete karşı içeriden girişilen gizli bir kötü davranışın ya da dış düşmanların bir-

leşmiş tehlikesi içinde olduğuna inanıyorsa, kısa ve sınırlı bir süre için, yürütme gücünün, kuşkulu yurttaşları tutuklamasına izin verebilir. Bu kimseler öyle bir durumda, özgürlüklerini sonsuza kadar ellerinde tutabilmek için ondan bir süre yoksun kalıyorlar demektir.

Bu, zorba ephoroslarla* aynı biçimde zorba olan Venedik devleti engizisyon yargıçlarının yerini doldurmanın usa uygun tek yoludur.

Özgür bir ülkede, özgür bir ruhu olduğu kabul edilen her insanın kendi kendisince yönetilmesi gerektiğinden, halkın bir bütün olarak yasama gücünü elinde tutması gerekir. Fakat bu, büyük ülkelerde olanaksız, küçüklerde de birçok sakıncaya yol açabilir olduğundan, halkın kendisinin yapamadığını temsilcileri aracılığıyla yapması gerekir.

İnsan kendi kentini başka kentlerden çok daha iyi tanır; komşularının yetenekleri konusunda vereceği yargı, öteki yurttaşlarınınki hakkında vereceğinden daha sağlam olur. Şu halde, yasama organının üyelerinin ulusun tümünün genelinden seçilmemesi gerekir. Uygun olan, her merkezde ahalinin bir temsilci seçmesidir.

Temsilci seçmenin büyük yararı, bu kimselerin sorunları tartışabilecek düzeyde olmalarıdır. Halkın durumu buna uygun değildir. Zaten, demokrasinin büyük sakıncalarından biri budur.

Kendilerini seçmiş kimselerden genel bir yönerge almış bulunan temsilcilerin, Alman diyetlerinde** olduğu gibi her sorun için ayrı bir yönerge alması gerekli değildir. Elbette, o yol izlendiğinde *milletvekillerinin sözü* daha çok ulusun sesinin anlatımı oluyor ama, bu öte yandan işin uzamasına, her milletvekilinin ötekiler üzerinde bir üstün-

(*) Sparta'nın yargı ve kolluk gücü, krallar da içinde olmak üzere, tüm yurttaşlar üzerinde olan beş yargıcına verilen san – ç.n.

(**) Eskiden Avrupa'nın bazı ülkelerinde ülke yönetimi meclislerine verilen ad – ç.n.

lük kurmasına yol açıyor ve o yüzden çok ivedi bir durumda ulusun tüm gücü bir kapris uğruna donup kalabiliyor.

Sidney'in belirttiğine göre halkın bir bölümünü temsil eden milletvekilleri, örneğin Hollanda'da kendilerini görevlendirenlere hesap vermek zorundadırlar. İngiltere'de olduğu gibi yerleşme bölgesi yönetimince görevlendirilirlerse, durum böyle olmuyor.

Çeşitli kesimlerde tüm yurttaşların temsilci seçmek için oy kullanmaya hakkı olması gerekir. Kendi iradesiyle olamayacak kadar aşağılık bir durumda bulunduğu bilinenler bunun dışında tutulmalıdır.

İlk Çağ cumhuriyetlerinin önemli bölümünde büyük bir yanlış vardı: Halk etkin kararlar verebiliyordu. Bu kararlar birtakım uygulamalar istiyordu. Halk ise bunu hiçbir biçimde yapamazdı. Halk yönetim işine ancak temsilcilerini seçmek üzere girmelidir, bu, tümüyle elinde olan bir şeydir. Çünkü insanların yeteneğinin derecesini kesinlikle bilenlerin sayısı azdır ama, genellikle her insan, seçtiği kimsenin ötekilerin çoğunluğundan daha bilgili olup olmadığını bilir.

Temsilci organ da herhangi bir etkin karar vermek için seçilmemelidir; böyle bir görevi iyi biçimde yerine getiremez. O organın seçilme nedeni, yasa yapmaktır ya da yaptığı yasaların iyi uygulanıp uygulanmadığına bakmaktır; bu görevi iyi yürütebilir. Hattâ bu işi yapabilecek yalnız o organ vardır.

Bir ülkede ailesi, zenginliği ya da edindiği onurlarla ötekilerden ayrılan, öne çıkan insanlar her zaman bulunur; fakat bunlar çoğunluk içine karışmış kalırlarsa ve onların da ötekiler gibi tek bir oyu olursa, herkeste ortak olan özgürlük onlar için kölelik demektir, o özgürlüğü savunmakta hiçbir çıkarları olmayacaktır. Çünkü verilecek kararların çoğu onların aleyhine olacaktır. Şu halde onların yasama içindeki payları, ülke içinde sahip oldukları çıkar-

lar oranında olmalıdır. Bu, nasıl halkın onların girişimlerini göğüsleyecek bir kurulu varsa, onların da halkın girişimlerini göğüsleyecek bir kurulu olursa, elde edilir.

Böylece yasama gücü hem soylulara hem de halkı temsil etmek üzere seçileceklere verilecektir. Bunların görüşmelerini ayrı ayrı yapacak, ayrı görüş ve çıkarlara sahip ayrı birer meclisi olacaktır.

Sözünü ettiğimiz üç kuvvetten gücü, bir bakıma somut bir değerden yoksundur. Geriye iki kuvvet kalıyor. Onların da kendilerini ılımlılaştıracak düzenleyici bir güce gereksinimleri vardır ve yasamayı yüklenenlerin soylulardan oluşan kesimi bu görevi yerine getirmeye çok elverişlidir.

Soylular kurulu babadan oğla geçmelidir. Önce, doğası gereği öyledir; ayrıca da ayrıcalıklarını korumada büyük çıkarları vardır. O ayrıcalıklar, nefret edilecek şeylerdir ve özgür bir ülkede her zaman tehlikede olacaklardır.

Fakat babadan oğla geçen bir güç, kendi özel çıkarlarının peşinden gidip halkınkileri unutma eğiliminde olabileceğinden onu parayla elde etmenin çok büyük yarar getireceği sorunlar, örneğin vergi toplanmasıyla ilgili yasalar gibi sorunlar söz konusu olduğunda o soylular kurulunun yasamaya yalnız engelleme hakkıyla katılması, karar verme hakkı bulunmaması gerekir.

Karar verme yetkisi diye kendiliğinden karar çıkarma ya da başkasının verdiği kararı düzeltmeyi anlıyorum. *Engelleme yetkisiyle* de başka birisince verilmiş bir kararı ortadan kaldırmayı söylemek istiyorum. Romalılarda tribunusların gücü buydu. Engelleme yetkisini elinde tutan, onaylama hakkına da sahip olabilir, fakat o zaman da o onay, engelleme yetkisini kullanmadığını bildirmekten başka bir anlama gelmez ve o da yine aynı yetkiden türemektedir.

Yürütme gücü bir hükümdarın elinde olmalıdır, çünkü

yönetimin hemen her zaman bir anlık bir edime gereksinimi olan bu kesimi birçok kişi tarafından yürütüleceğine tek kişi tarafından daha iyi yürütülür. Buna karşı, yasama gücüne bağımlı olan, çoğu zaman, tek kişiden çok birçok kişi tarafından daha iyi düzenlenir.

Bir hükümdar olmayıp da yürütme gücünün yasama kurulundan seçilmiş birkaç kişiye verilmesi durumunda özgürlük olmaz, iki güç birleşmiş olur, aynı kişiler bazen her ikisine de katılırlar ve her zaman katılma hakları da vardır.

Yasama kurulu uzunca bir süre toplanmazsa özgürlük yok olur. Çünkü şu iki şeyden biriyle karşılaşılır: Ya yasama kararı çıkmaz, ülke anarşi içine düşer ya da yasama kararlarını yürütme organı verir, o zaman da yürütme organı salt bir nitelik kazanır, yani hiçbir biçimde kendisine karşı konamaz.

Yasama kurulunun her zaman toplanmış durumda olmasının yararı yoktur. Sürekli toplantı durumunda olmak, temsilciler için rahatsızlık yaratır, öte yandan yürütme gücünü de fazla uğraştırır, yürütmeyi değil de, ayrıcalıklarını ve yürütme hakkını savunmaktan başka bir şey yapmaz.

Üstelik, şayet yasama kurulu sürekli toplantı durumunda olursa, ölen üyelerin yerine yenilerini getirmekten başka bir şey yapılamaz, bu da, eğer kurum bir kez rüşvetle bozulmuşsa, derdi devasız bırakır. Çeşitli yasama kurulu birbirini izlerse, o sırada görevde bulunan hakkında kötü izlenimi bulunan halk, haklı olarak bir sonra gelen yasama kuruluna umudunu bağlar. Fakat kurul hep aynı kurulsa, rüşvetle bozulduğunu bir kez gördükten sonra artık onun yasalarından da bir şey beklemeyecek, önce öfkelenecek, sonra tepkisizliğe düşecektir.

Yasama kurulu kendiliğinden toplanmamalıdır; çünkü öyle bir kurul ancak meclis durumunda toplanmışsa bir iradeye sahip sayılır. Uyuşmuş olarak toplanmazlarsa, ya-

sama yetkisini elinde tutanların hangi yanda, hangi düşünce doğrultusunda oldukları anlaşılamaz: Meclis durumunda toplananların düşüncesi mi toplanmayanların düşüncesi mi tümünü temsil edebilir? Kendi çalışmalarına ara verme hakkına sahip olursa ve şayet hiç ara vermezse, yani yasama meclisi hep toplantıda kalırsa, yürütme gücüne zarar vermeyi istemesi durumunda, bu bir tehlike oluşturur. Zaten yasama yetkinlerinin meclis durumunda toplanmalarına uygun olan ve olmayan ya da daha az uygun olan zamanlar vardır. Bundan ötürü, meclisin toplanma zamanı ve süresini düzenleyenin yürütme gücü olması gerekir; o da bunu kendisinin bildiği koşullara göre saptayacaktır.

Yürütme gücünün yasama yetkisine sahip organı girişimlerini durdurma hakkı olmazsa, o organ zorbaca davranabilir. Çünkü aklına esen tüm gücü kendi eline alacağından, bütün öteki güçleri yok edecektir.

Fakat yasama gücü, yukarıda söylenenin karşılığı olarak, yürütmenin kararlarını durdurma yetkisine sahip olmamalıdır. Çünkü yürütme gücünün, doğası gereği, sınırları vardır, onu kısıtlamak yararsızdır; ayrıca da yürütme gücü hep anlık sorunlar üzerinde iş yapar. Romalılarda tribunusların güçlerindeki kötülük, onların yalnız yasamayla değil, aynı zamanda yürütmeyle ilgili kararlar vermelerinden geliyordu. Bu durum, büyük rahatsızlıklara yol açıyordu.

Fakat özgür bir ülkede yasama gücü yürütme gücünü engelleme hakkına sahip olmamalıdır ama, kendi kotardığı yasaların nasıl uygulandığını denetleme hakkına sahip olmalıdır, hattâ bu, onun görevi olmalıdır. O çeşit bir yönetimin Girit'e de Sparta'ya da üstünlüğü budur. Bilindiği gibi, oralarda Kosmoslar* ve Ephoroslar yönetimleri hakkında hesap vermezlerdi.

(*) Girit'te kralın yetkesini dizginlemek üzere görevlendirilmiş on yargıca verilen san – ç.n.

Fakat söz konusu denetleme ne olursa olsun, yasama ile görevli organ, yürüten kişiyi ve onun sonucu olarak da o kişinin davranışını yargılama hakkına sahip olmamalıdır. Yürütenin kişiliği kutsal olmalıdır, çünkü ülkede yasama organının zorba kesilmemesi için, o, ülkeye gereklidir. O suçlanırsa ya da yargılanırsa, özgürlük yok olur.

O durumda devlet bir krallık değil, özgür olmayan bir cumhuriyete dönüşür. Fakat, yürütenin kötü yürütmesi için danışmanlarının kötü olması, yasalara düşmanca davranması –örneğin bakanlar böyle olabilirler– gerektiğinde, her ne kadar yasalar o danışman ya da bakanları insan olarak kayırırsa da, yine de onlar kovuşturulabilir, cezalandırılabilirler. Bu, bu çeşit bir yönetimin Knidos'takine üstünlüğünü gösterir. Orada yasa, *amümone*'lerin[4] yargılanmalarına, artık yönetimde olmasalar bile,[5] olanak vermediğinden halk hiçbir zaman kendisine yapılmış haksızlıkların açıklamasını elde edemeyecekti.

Genellikle yargılama gücü, yürütmenin hiçbir bölümüyle birleştirilmemelidir ama bu kurala uymayan üç ayrıcalık durumu vardır, bunlar yargılanacak kişinin kişisel çıkarıyla ilgilidir.

Toplum içinde büyük yerlerde bulunanlar kıskanılır, o kişiler halk tarafından yargılanırsa, tehlikeye düşerler, özgür bir ülkede yurttaşların en az önemlisinin bile sahip olduğu eşitlerince yargılanma hakkından yoksun kalırlar. Şu halde, soyluların ulusun olağan mahkemesine çıkarılmaması, yasama organının soylulardan oluşan kesiminin önüne getirilmesi gerekir.

Hem görüş alanı açık hem kör olan yasanın, birtakım durumlarda, çok katı olduğu olabilir. Fakat ulusun yargıç-

4 Halkın her yıl seçtiği yüksek yöneticiler. Bkz. Etienne de Byzance (M).

5 Romalı yüksek yöneticiler, görevleri son bulduktan sonra suçlandırılabilirlerdi. Bkz. Denys d'Halicarnasse, IX. Tribunus Genutius'un davası (M).

ları, daha önce de söylediğimiz gibi, sadece yasanın sözlerini dile getiren ağızlardır; yasanın gücünü ve ağırlığını değiştiremeyen cansız varlıklardır. Şu halde, bu konuda da gerekli olan, yasama organının, başka bir noktayı açıklarken gerekli bir mahkeme olduğunu söylediğimiz kesimidir. Yasayı yasanın kendisi kadar ağır biçimde dile getirmeksizin yasayı yasa lehine ılımlılaştırmak, o mahkemenin yüksek yetkesine ait olmalıdır.

Herhangi bir yurttaşın, kamu işleri içinde, halkın haklarına saldırdığı ve yüksek adalet görevlilerinin cezalandıramayacağı ya da cezalandırmak istemeyecekleri suçlar işlediği olabilir. Fakat genellikle, yasama gücü yargı veremez, hele bu durumda hiç veremez, çünkü o özel durumda kendisi ilgili tarafı yani halkı temsil etmektedir. Şu halde, olsa olsa suçlandırıcı olabilir. Fakat suçlamasını kimin önünde dile getirecektir? Kendinden aşağı olan yasa mahkemelerinin önünde mi eğilecektir? O mahkemeler, ondan aşağı oldukları gibi, ayrıca, onun gibi halk oldukları için onca büyük bir suçlandırıcının yetkesinin peşinden sürüklenecek kimselerden oluşmuşlardır. Hayır. Halkın ağırlığına ve bireyin güvenliğine dokunulmaması için, halkın yasama görevine katılan kesiminin suçlamayı soyluların yasama görevine katılan kesimi önünde yapması gerekir; çünkü o soylu kesiminin çıkarları da tutkuları da o halk kesimininkilerden ayrı şeylerdir.

Bu da, bu yönetim biçiminin İlk Çağ cumhuriyetlerinin çoğu karşısındaki üstünlüğüdür. O cumhuriyetlerde halkın hem yargıç hem suçlandırıcı olması sakıncası vardı.

Yürütme gücü, söylediğimiz gibi, yasamaya engelleme hakkıyla katılmalıdır. Öyle bir hakkı olmazsa, kısa sürede elindeki yetkiler gider. Fakat yasama gücünün yürütmeye katılması durumunda da yürütme gücü yok olur.

Şayet hükümdar karar verme yetkisiyle yasamaya katı-

lırsa, özgürlük yok olur. Fakat yine de kendini savunmak için yasamaya katılacağından o katılmayı engelleme yetkisiyle yapması gerekir.

Roma'da yönetimin değişmesine neden olan şey, yürütme gücünün bir bölümünü elinde tutan Senato ile öteki bölümünü elinde tutan yüksek hukuk adamlarının halk gibi engelleme yetkisine sahip olmamalarıydı.

İşte sözünü ettiğimiz yönetimin ana yapısı budur. Yasama organı, iki bölümden oluşacak, bunlar birbirlerini engelleme yetkisiyle donatılmış olarak birbirlerini bağlayacaklar. Her ikisi de yürütme gücüyle bağlanacak, yürütme gücüyse yasama gücüyle bağlanacak.

Bu üç güç, bir dinginlik ya da durağanlık oluşturmalıdır. Ancak, nesnelerin kaçınılmaz devinimiyle ileri gitmeleri gerektiğinden, birlikte ilerlemek zorunda kalacaklardır.

Yürütme gücü ancak engelleme yetkesiyle yasamanın bir bölümü olacağından sorunların tartışılmasına giremeyecektir. Hattâ önermesi bile gerekmez, çünkü kararları onaylamamak her zaman elinde olduğundan yapılmasını istemeyeceği önerilerin karara bağlanmış biçimini reddedebilir.

İlk Çağ'da halkın tümünün sorunların tartışılmasına katıldığı cumhuriyetlerin birkaçında, yürütme gücünün tartışılacak sorunları önermesi ve halkla birlikte tartışması doğaldı. Zaten öyle olmasaydı, çıkan kararlarda şaşılası bir karışıldık olurdu.

Yürütme gücü, halktan halkın onayı dışında para toplanmasına karar verirse, özgürlük yok olur, çünkü o zaman yasamanın en önemli noktasında, yürütme gücü, yasama gücüne dönüşmüş olur.

Yasama gücü, halktan para toplanmasına, yıllık olarak değil de süresiz olarak karar verirse, kendi özgürlüğünü kaybetme tehlikesine düşer, çünkü bu durumda artık yü-

rütme gücü ona bağımlı olmaktan çıkacaktır. Bir hak, süresiz olarak elde tutulunca, o hakkın, elde tutanın kendisinden ya da başka birinden gelmesinin pek bir ayrılığı kalmaz. Yasama gücünün yürütme gücünün yetkisine bırakacağı kara ve deniz kuvvetleri hakkında yıldan yıla değil de süresiz olarak karar vermesi durumunda da, aynı şey olur.

Yürütenin baskı yapamaması için, kendi yetkisine bırakılan orduların, Roma'da Marius döneminde kadar olduğu gibi, halk olması ve halkla aynı düşünceye sahip bulunması gerekir. Bunun böyle olması için sadece iki yol vardır: Ya orduda görevlendirilenler davranışlarını yurttaşlardan saklamalarını gerektirmeyecek biçimde iyi tutum sahibi olmalıdırlar ve Roma'daki gibi sadece bir yıl için silah altına alınmalıdırlar ya da sürekli bir ordu silah altında tutuluyorsa, ordudaki askerler ulusun en aşağı katmanlarından gelmişse, yasama gücünün, istediği anda, bunları bozup dağıtabilmesi, ayrıca, askerlerin yurttaşlarla birlikte oturmaları ve ayrı kampları, kışlaları, talimhaneleri olmaması gerekir.

Ordu bir kez yerine oturduktan sonra, doğrudan yasama organına değil, yürütme gücüne bağımlı olmalıdır. Ordu, görüş alış verişinden çok edimle, hareketle görevli bir kuruluş olduğundan bu daha doğal bir bağlantı olur.

Genellikle insanlar çekingenlikten çok ataklığa, sakınımdan çok etkinliğe, öğütten çok kaba güce önem verirler. Ordu her zaman bir senatoyu küçümseyecek, subaylarınaysa saygı gösterecektir. Çekingen olduklarını, ondan ötürü de kendisine kumanda etmeye layık olmadıklarını sandığı birtakım insanlardan oluşmuş bir kurulun kendisine göndereceği buyrukları dikkate almayacaktır. Bu nedenle, ordu yalnızca yasama gücüne bağlanırsa, yönetim hemen bir askerî yönetime dönüşür. Ola ki, bunun ter-

si olur, o zaman da olağan dışı koşullar ortaya çıkmış demektir. Çünkü ordu her biri kendi eyaletine bağımlı birliklerden oluştuğu için her zaman parçalı bir kimlik gösterir. Bu, büyük merkezler yalnızca kendi konumlarıyla kendilerini savunabildikleri, bu nedenle içlerinde ordu bulundurmadıkları için böyledir.

Hollanda Venedik'e oranla daha güvenli konumdadır, başkaldıran birlikler olsa onları sular altında bırakabilir, açlıktan öldürebilir. Çünkü orada birlikler kendilerine azık verecek kentlerde değildir. Yiyecekleri kıttır.

Ordunun yasama gücü tarafından yönetilmesi durumunda birtakım özel koşullar yönetimi askeri yönetime dönüşmekten alıkoysa da, bu kez başka sakıncalara düşülür. İki yoldan birine sapılacaktır: Ya ordunun yönetimi yok etmesi ya da yönetimin orduyu zayıflatması gerekecektir.

O zayıflamanın nedeni, çok kötü bir şeydir: O, yönetimin zayıflığından doğar.

Tacitus'un *Germenlerin âdetleri konusunda* adlı o çok beğenilesi yapıtı[6] okunursa, görülür ki, İngilizler kendi ülke yönetimi düşüncelerini onlardan almışlardır. Demek ki, o güzel sistem ormanda bulunmuş.

İnsana ait her şeyin bir sonu olduğu gibi, sözünü ettiğimiz o devlet de özgürlüğünü yitirip yok olacaktır. Roma, Sparta, Kartaca yok olmadılar mı? Bu devlet de yasama gücü yürütme gücünden daha fazla bozulduğunda yok olacaktır.

İngilizlerin o özgürlüğü bugün tadıp tatmadıklarını sınamak bana düşmez. Yalnızca o özgürlüğün onların yasalarıyla yerleşmiş olduğunu söyleyeyim, yeter; dahasını aramıyorum.

---

6 XI. bölüm *De minoribus rebusprincipes consultant, de majoribus omnes; ita tamen ut ea quoquepenes plebem arbitrium est apudprincipes pertractentur* (M).

Bunu söylemekle, öteki yönetimleri yok saymıyorum; o en ileri uçtaki politik özgürlüğün ılımlı bir özgürlüğe sahip olanlara acı vereceğini de demek istemiyorum. Ben ki usun çok ileri gitmesinin her zaman istenilecek bir şey olmadığına, insanların hep uçlardan çok ortalarla daha iyi bağdaştıklarına inanırım, böyle bir şeyi nasıl söylerim?

Oceana adlı yapıtında Harrington da bir devletin ana yapısının varabileceği en yüksek özgürlük noktasını irdelemiştir. Fakat onun hakkında denilebilir ki, o, tıpkı gözlerinin önünde Bizans kıyıları varken Kalkedonya'yı kuranlar gibi, bu özgürlüğün değerini önce bilmemiş, sonradan peşine düşmüştür.

Montesquieu, *Yasaların Ruhu Cenevre*, 1748, kitap XI, s. 585 ve devamı.

JEAN-JACQUES ROUSSEAU (1712-1778)

Cumhuriyetçi siyaset felsefesinin kuruluşunda Cenevreli filozof Rousseau'nun adı önem sırasında Montesquieu'den sonra ikinci gelir. Onun düşüncesi modernlerin siyaset hukukunun belli başlı kuramlarını belirleyerek düzene sokmuştur. Bunu, toplumsal antlaşmayı bir boyun eğme ilişkisine değil, ortaklık antlaşmasına dönüştürerek ve hükümdarın egemenliğini bir araya gelmiş halkın genel iradesine aktararak yapmıştır.

Toplumsal antlaşma, bir boyun eğme değil, ortaklık antlaşmasıdır

Cenevre'de 1762 yılında yayımlanan ve alt başlığı *Siyaset hukukunun ilkeleri* olan *Toplumsal Sözleşme* adlı yapıtında Rousseau, modern politik düşüncenin en ünlü sorunlar dizgesini, *toplumsal sözleşme ya da antlaşma* ile ilgili sorunları açıklamayı yüklenmiştir. Fakat Hobbes ya da Pufendorf gibi monarşi yanlısı düşünürlerin bir boyun eğme antlaşmasını savundukları o konuda, Rousseau yalnızca ortaklık antlaşmasının hakka uygunluğu görüşünü savunmuştur.

Bence insanlar öyle bir noktaya gelmişler ki, onların doğal durumda kalabilmelerine engel olan şeyler, her bireyin doğal durumda kalabilmek için gösterdiği güce baskın çıkıyor. O halde o ilkel durum artık var olamaz. O durum varoluş biçimini değiştirmezse, insan soyu yok olur.

Oysa insanlar yeni güçler ortaya çıkaramadıklarına, yalnızca var olan güçleri bir araya getirip onlara yön verebildiklerine göre varlıklarını korumak için, doğal durumda kalmalarına engel olan şeylerin direncine baskın çıkabilecek güçleri toplayarak tek bir dürtüyle ve uyum içinde işletmekten başka yolları kalmıyor.

Bu güçler toplamı ancak birçok gücün bir araya gelmesinden doğabilir; fakat her insanın somut gücü ve özgürlüğü, onun yaşamda kalmasını sağlayan ilk öğeler olduğundan, insan kendine zarar vermeksizin ve kendine göstermesi gereken bakımı savsaltmaksızın, gücünü ve özgürlüğünü o birleşmeye nasıl verecektir? Bu zorluk, benim ele aldığım konuya gelince, şu sözcüklerle dile getirilebilir:

"Öyle bir ortaklık biçimi bulunacak ki, o ortaklık her ortağın kendisini ve mallarını ortak gücün tümüyle savunacak ve koruyacak. Ayrıca, bu ortaklık biçiminde her bir kişi herkesle birleşecek, ancak yine de yalnız kendisine boyun eğecek ve eskisi kadar özgür kalacak." İşte toplumsal sözleşme bu temel soruna bir çözüm getiriyor.

Bu sözleşmenin maddeleri, işin niteliğiyle o kadar belirlenmiştir ki, en ufak değişiklik bunları boş, etkisiz kılar. Öyle ki, belki hiçbir zaman açıkça dile getirilmemiş olmalarına karşın, bu maddeler her yerde birbirinin eşidir, dile getirilmeksizin her yerde kabul görmektedir. Meğer ki toplumsal antlaşma bozulsun; o durumda herkes, sözleşmenin getireceği özgürlük uğruna vazgeçmiş olduğu ilk haklarını, doğal özgürlüğünü yeniden eline alır.

Elbette söz konusu maddelerin tümü tek bir madde-

ye indirgenmektedir: Her ortağın tüm haklarıyla topluluğa eksiksiz biçimde bağlanması, o topluluğun bir parçası olması. Çünkü önce, herkes kendini tümden verdiğinden koşul herkes için eşittir; koşul herkes için eşit olunca da, hiç kimsenin onu başkaları için masraflı kılmakta bir çıkarı yoktur.

Üstelik hak aktarılması hiç koşulsuz gerçekleştiğinden birlik olabildiğince eksiksizdir ve hiçbir ortağın artık isteyecek bir şeyi yoktur. Çünkü kişilere birtakım haklar kalsa, kişilerle kamu arasında karar verecek hiçbir yüksek kişi olmadığından, herkes bir bakıma kendi yargıcı olduğundan az sonra her konuda yargıç olduğunu ileri sürmeye başlayacaktır. Doğa durumu varlığını sürdürecek ve ortaklığın zorbaca ya da boşu boşuna yürümesi kaçınılmaz olacaktır.

Son olarak şu söylenebilir ki, kendini herkese veren, hiç kimseye vermiyor demektir. Kendi vazgeçtiğimizden fazlasını elde edebileceğimiz bir ortak olmadığından, herkes yitirdiğinin dengini ve elindekini korumak için de daha fazla güç kazanıyor demektir.

Şu halde, toplumsal antlaşmadan onun özünden olmayanı ayırırsak, antlaşmanın şu anlatıma indirgendiğini görürüz: "Her birimiz, kendi varlığımızı ve tüm gücümüzü, birbirimizle ortak olarak, genel iradenin yüksek yönetimine bırakıyoruz ve her üyeyi bütünün bölünmez parçası olarak alıp kabul ediyoruz."

Bu noktaya gelindiğinde antlaşmaya katılan her bir kimsenin kendi kişiliği yerine, o ortaklık edimi, bir tüzel ve ortak organ üretir. Bunu oluşturan ne kadar üye varsa meclis o kadar oy vardır ve bu kitle, birliğini, ortak *ben*'ini, yaşamını ve iradesini söz konusu edimden alır. Bu yolla bütün öteki kişilerle oluşan o kamusal kişiye eskiden *site* denirdi; bugün *kamusal nesne* yani *cumhuriyet* ya da *politik*

vücut yani *ülke yönetimi organı* deniliyor. Aynı varlık üyelerince edilgen olduğunda *devlet*, etken olduğunda *hükümdar* diye adlandırılır. Benzerleriyle karşılaştırıldığında *güç* adı veriliyor. Ortaklara gelince onların toplu adı *halk*'tır, ayrı ayrı ve hükümran yetkeye katılan nitelikleriyle ele alındıklarında yurttaş, devletin yasalarına boyun eğen nitelikleriyle ele alındıklarında uyruk adını alırlar. Fakat bu terimler çoğu zaman birbirleriyle karıştırılır ve birbirlerinin yerine kullanıldığı olur; bütün kesinlikleri içinde kullanıldıklarında onları tanımak yeterlidir.

Jean-Jacques Rousseau, *Toplumsal Sözleşme*, Cenevre, 1762, kit. I. böl. 6, s. 522.

Aktarılamayan ve bölünemeyen egemenlik genel irade üzerine kurulmuştur

Modern politik düşüncenin bir başka çok önemli kavramı olan egemenlik (bkz. Bodin, Hobbes) burada bölünmez, aktarılamaz, yanılamaz ve temsil edilemez genel iradenin yürütülmesi olarak tanımlanıyor. Cumhuriyetin bir ve bölünmez oluşu belki bundandır. Kamu iradesi, kamu yararını belirlemektedir.

Görülüyor ki, bu formülle, ortaklık bağıtı kamunun tek tek kişilerle karşılıklı birbirlerine söz vermelerini içerir ve her birey adeta kendi kendisiyle bir sözleşmeye girdiğinden ikili bir taahhüt altındadır: Kişilere karşı egemen gücün bir parçası olarak ve egemen güce karşı devletin bir parçası olarak. Fakat burada yurttaşlık hukukunun hiç kimsenin kendi kendisine verdiği sözlerle bağlı sayılamayacağı yolundaki kuralını uygulayamayız. Çünkü insanın kendi kendine karşı bir taahhüt altına girmesi ve üyesi ol-

duğu bir bütüne karşı taahhüt altına girmesi apayrı şeylerdir, insan kendisini ancak değişmeyen tek bir açıdan görebilir, bu nedenle de kendi kendisiyle sözleşme yapmış bir kişi durumundadır. Bununla görülüyor ki, halk kitlesi için zorunlu bir temel yasa, hattâ toplumsal sözleşme yoktur ve olamaz. Bu, halk kitlesinin, söz konusu sözleşmeye ters düşmedikçe, üçüncü kişilere bağıtla bağlanamayacağı anlamına gelmez, çünkü yabancı karşısında o da basit bir varlığa, bir bireye dönüşür.

Fakat siyasi organ ya da hükümdar varlığını sadece sözleşmenin kutsallığından aldığı için, hiçbir zaman –hattâ bir başkasına karşı bile– bu birinci bağıta karşı bir taahhüt altına girip örneğin kendisinin bir bölümünü ya da tümünü başka bir hükümdara aktaramaz. Kendi varlığını yapan bağıtı bozmak, kendini yok etmek olur, hiç olan bir şeydense hiç çıkar.

Bu çokluk böylece tek bir vücutta toplandı mı, üyelerden birine saldırmak, bütüne saldırmakla eş olur. Hele bütüne saldırılıp da üyelerin bundan etkilenmemesi, daha da olanaksızdır. Böylece, görev ve çıkar, sözleşmeyi yapan tarafların her ikisini de karşılıklı birbirlerine yardıma zorlar ve aynı insanlar, bu çifte ilişki altında, ona bağlı tüm yararları bir araya getirmeye çalışırlar.

Durum böyle olunca, egemen güç –kendisini oluşturan– kişilerden başka bir şeyden meydana gelmiş değildir ki, onlarınkine ters bir çıkarı olsun ya da olabilsin. Şu halde, egemen gücün uyruklarına karşı hiçbir güvence göstermesi gerekmez, çünkü bütünün tüm üyelerine zarar vermek istemesi olanaksızdır. Ayrıca, aşağıda göreceğiz ki, hiçbirine zarar veremeyecektir. Egemen, yalnızca o nedenle yani egemen olması nedeniyle, her zaman o niteliğini koruyacaktır.

Fakat, durum, uyrukların egemene göre olan konumlarına gelince değişir. Uyrukların ortak çıkarlarına karşın,

şayet egemen, onların kendisine bağlı kalmaları için bir yol bulamamışsa, bağlılık sözleri, taahhütleri herhangi bir güvenceye bağlanmamış demektir.

Çünkü, her birey, insan niteliğiyle, özel bir iradeye sahip olabilir ve bu, yurttaş niteliğiyle sahip olduğu genel iradeye ters düşebilir ya da en azından ona benzemez bir irade olabilir. Özel çıkarı, insana ortak çıkarın dediklerinden bambaşka şeyler söyleyebilir. Salt koşullarında ele alındığında yaşamı, doğallıkla bağımsız olan yaşamı, insana ortak davaya ne borçlu olduğunu gösterebilir. Örneğin, karşılıksız bir katkı gibi. O katkıyı vermezse başkaları, karşılıklı, bedelli olması durumunda onun eline geçecek olandan daha ufak bir şey yitireceklerdir. Bir insan olmayan devleti yapan tüzel kişiye düşünebilir bir varlıkmış gibi bakarsa, uyruk görevlerini yerine getirmeyi kabul etmeksizin yurttaş haklarından yararlanıyor demektir. Bu, daha ileri gittiğinde politik varlığın, ülke yönetimi denen soyut varlığın çökmesine yol açacak bir adaletsizliktir.

Şu halde toplumsal antlaşmanın boş bir kalıp olmaması için, açıkça dile getirilmese de bu bağıtı yani her kim kamu iradesine karşı gelirse, ötekilerin tümünün onu buna zorlayacağı bağıtını içermesi gerekir. Bu da, onu, o karşı geleni özgür olmaya zorlamaktan başka bir şey değildir. Çünkü her yurttaşı yurda karşı görevli kılan koşul, onu her türlü kişisel bağımlılığa karşı güvence altına alır. Ülke yönetimi düzeneğinin işleyişini sağlayan, bu koşuldur. Yurttaşlar arası bağlantılar, sözleşmeler, o olmazsa, anlamsız, zorbaca olabilir, en büyük ölçülerde kötü kullanmalar karşısında savunmasız kalabilirler.

Yukarıda belirtilen ilkelerin ilk ve en önemli sonucu, devletin güçlerinin, devletin bir ortak mal olarak kuruluşunun amacına uygun biçimde yalnızca kamu iradesi tarafından yürütülebileceğidir. Çünkü özel çıkarların karşı karşıya gel-

mesi, ortaklıklar kurulmasını zorunlu kılmıştır ama buna olanak veren de yine aynı çıkarların birbirleriyle bağdaşmaları olmuştur. Toplumsal bağı oluşturan o değişik çıkarlarda ortak olan, işte budur. Eğer tüm çıkarların birbirine uyduğu bir nokta bulunmasaydı, hiçbir toplum ayakta kalmazdı. Toplum, yalnızca bu ortak çıkara dayanarak yönetilmelidir.

Evet, diyorum ki, egemenlik, kamu iradesinin yürütülmesi demek olduğundan, hiçbir zaman aktarılamaz ve ortak bir varlık olan egemeni de kendinden başka hiç kimse temsil edemez. Yetke aktarılır, irade aktarılamaz.

Çünkü bir kişinin iradesi belki filan noktada kamu iradesiyle çakışabilir ama bu uyuşma, en azından, kalıcı ve değişmez olamaz. Nedeni de, bir kişinin iradesinin, doğal olarak o kişinin öne aldığı isteklerine, kamu iradesinin ise eşitliğe yönelmesidir. O uyuşma sonsuza dek sürse bile, süreceğinin bir güvencesi olamaz. Sürmesi, yapanların becerisinden değil, rastlantıdandır. Egemen şöyle diyebilir: "Ben gerçekten şu adaman istediği ya da istediğini söylediği şeyi isteyebilirim." Fakat şunu söyleyemez: "Bu adamın yarın isteyeceği şeyi yarın ben de isteyeceğim." Çünkü iradenin böyle geleceği kapsayacak biçimde kendini bağlaması saçma bir şeydir ve hiç kimse kendi iradesiyle kendi iyiliğine karşı olan herhangi bir şeye razı olamaz. Şu halde, eğer halk sadece boyun eğme sözü verirse, bunu yapmakla kendi kendini feshetmiş, halk niteliğini ortadan kaldırmış olur. Bir efendi, kendisine boyun eğilecek bir kimse ortaya çıkar çıkmaz, artık egemen güç dediğimiz şey yok olur ve bu nedenle ülke yönetimi organı yıkılır.

Bu demek değildir ki egemen güç, karşı koyabilecekken koymadığı sürece, yöneticilerin buyrukları kamu iradesi diye kabul edilemez. Öyle bir durumda, hiç kimsenin ses çıkarmadığına bakıp halkın onay verdiği sonucunu çıkarmalıdır. Bu, daha ayrıntılı biçimde açıklanacaktır.

Bölüm II
EGEMENLİK BÖLÜNEMEZ

Egemenlik nasıl aktarılamazsa, aynı nedenden ötürü de bölünemez. Çünkü irade ya geneldir[1] ya değildir. Halkın tümünün iradesi olabildiği gibi, bir bölümünün de olabilir. Birinci durumda, dile getirilmiş bu irade bir egemenlik senedidir ve yasa değeri taşır. İkinci durumda, söz konusu olan, kişisel iradeden başka bir şey değildir ya da devlet yönetiminde görevli bir kimseden çıkmış bir senettir, en fazla bir kararnamedir.

Fakat, bizim ülke yöneticilerimiz egemenliği bölemediklerinden, parçalayamadıklarından, onun hedeflerini bölüyorlar. Güç ile irade, yasama gücü ile yürütme gücüne ya da vergilere veya adalete, savaşa, iç yönetimle dış ilişkilere bölüyorlar. Bazen bütün bunları birbirine karıştırıp bazen ayırıyorlar. Egemeni düş ürünü bir varlığa, ayrı parçalardan oluşmuş bir şeye çeviriyorlar. Sanki bir insanı birçok ayrı vücuttan yapmışlar, gözlerini birinden, kollarını bir başkasından, bacaklarını bir üçüncüden almışlar gibi oluyor. Japonya'da sihirbazlar bir çocuğu izleyicilerin önünde parçalar, sonra parçaları havaya savururlar, çocuk havada bütünleşmiş olarak diri ve tüm parçaları yerinde aşağı düşürürlermiş. Bizim politikacıların bardak çevirme numaraları da az çok ona benziyor. Toplumun vücudunu panayır sihirbazı hilesiyle parçalayıp sonra bilmem ne yoldan yine birleştiriyorlar.

Bu yanılma, egemen yetke hakkında doğru, kesin bilgiler edinilmemesinden ve o yetkeden çıkanları, yayılanları onun bir parçası sanmaktan ileri gelir. Örneğin, savaş aç-

1 Bir iradenin genel olması için, her zaman herkesçe dile getirilmiş olması gerekmez, fakat tüm oyların sayılması zorunludur; bundan her türlü biçimsel sapma genel olma niteliğini bozar (J.-J. Rousseau).

ma ve barış yapma edimlerine egemenliğin birer edimi gibi bakılmıştır. Öyle değildir, çünkü o edimlerin ikisi de birer yasa değildir, yalnızca yasanın birer uygulanışı, *yasa* sözcüğüne bağlı düşünce saptandığında açıkça görüleceği gibi, yasanın var olduğunu belli eden özel bir edimdir.

Öteki bölünmeleri de izlersek görürüz ki, ne zaman egemenliğin paylaşıldığına tanık olduğumuz sanısına kapılsak yanılırız. O egemenliğin bölümleri sandığımız hakların hepsi o egemenliğe bağlı durumdadır ve her zaman söz konusu hakların yalnızca uygulamasını verdiği birtakım yüksek iradelerin varlığını gösterirler.

Bu kesin olmayış kusurunun siyaset hukuku yazarları, koydukları ilkeler üzerinde, krallarla uyruklarının haklarını değerlendirmek istediklerinde onların yani yazarların görüşlerine ne kadar engel olduğunu anlatmakla bitiremeyiz. Grotius'un birinci kitabının III. ve IV. bölümlerinde, bilginin kendisiyle çevirmeni Barbeyrac'ın, kendilerine göre, gereğinden çok ya da gereğinden az şey söylemesinler ve bağdaştırmaları gereken çıkarları ürkütmesinler diye nasıl bilgiçliklere, safsatalara batıp bulandıklarını herkes görebilir. Yurdundan hoşnutsuz, Fransa'ya sığınmış Grotius XIII. Louis'ye hulus çakmak ister, kitabını ona adar, halkı tüm haklarından yoksun bırakıp o hakları, onca hünerle krallara mal etmek için elinden geleni ardına koymaz. Aynı şeyi Barbeyrac da yapardı ama, neylesin ki, II. James'in kovulması –o buna tahttan feragat der– üzerine, William'i taht hırsızı durumuna sokmamak için sakınımlı davranmak zorunda kalıp soldan çark etti. Bu iki yazar gerçek ilkeleri benimsemiş olsalardı, tüm güçlükler ortadan kalkardı ve onlar mantıklı hareket etselerdi, acı gerçeği dile getirir, krallara değil, halka güler yüz gösterirlerdi. Halbuki gerçek, insana servet getirmiyor, halk da kimseye elçilik, kürsü vermiyor, özel maaş bağlamıyor.

Bu söylediklerimizden şu sonuç çıkıyor ki, kamu iradesi her zaman dürüsttür ve kamu yararınadır. Fakat halk ile ilgili görüşmelerin her zaman aynı dürüstlükte olduğu sonucunu çıkaramayız. Hep halkın iyiliği istenir ama o iyiliğin nerede olduğu her zaman görülmez. Halkın ahlâkını bozmaya girişilmez ama halk sık sık aldatılır, işte o zaman halk kötü olanı istiyor gibi görünür.

Çoğu zaman, herkesin iradesiyle kamu iradesi arasında ayrılık olabilir. Kamu iradesi, yalnızca ortak yarara, herkesin iradesiyse, özel yarara yöneliktir ve herkesin ayrı ayrı iradesinin toplamına yöneliktir. Fakat, söz konusu bu iradelerden birbirlerine zarar veren uçları çekip alırsanız, ayrımların toplamı olarak kamu iradesi kalır.

Yurttaşların aralarında hiç iletişim yokken, yeterince bilgilendirilmiş halk tartışmaya, görüşmeye girdiğinde, küçük ayrımların çokluğundan hep kamu iradesi çıkacak ve görüşme her zaman işe yarayacaktır. Fakat büyük ortaklığın zararına birtakım küçük manevralar, ufak ortaklıklar ortaya çıkınca, bu ufak ortaklıkların her birinin iradesi, üyelerinin gözünde genel, devletin gözünde özel olur. O zaman, artık kişi sayısı kadar oy veren yok, ortaklık sayısı kadar oy var denebilir. Ayrımların sayısı azalır ve daha az genel bir sonuç verirler. Nihayet, bu ortaklıklardan bir tanesi, bütün ötekilere üstün gelecek kadar büyük olduğunda, artık aldığımız sonuç, küçük ayrımların bir toplamı değil, tek bir ayrımdır; o zaman kamu iradesi kalmamıştır, üstün gelen düşünce, özel bir düşünceden başka bir şey değildir.

Şu halde, kamu iradesinin anlatımını bulabilmesi için, devlet içinde kısmî bir ortaklık bulunmaması, her yurttaşın düşüncesinin devletinkine koşut olması gerekir. Büyük Lükurgos'un tek ve çok parlak yapıtı bunu amaçlamıştır. Kısmî ortaklıklar varsa, bunların sayısını çoğaltıp eşitsizliği önlemek gerekir. Solon, Numa, Servius bunu

yapmışlardır. Genel Kamu iradesinin her zaman aydınlatılması ve halkın aldanmaması için başvurulacak sakınımlar sadece bunlardır.

Şayet devlet ya da site, yaşamı üyelerinin bir araya gelmelerinden oluşan bir tüzel kişiyse ve tasalarının başında kendisini korumak, yaşamını sürdürmek geliyorsa, ona, her bölümü bütüne en uygun olan yoldan olmak üzere devindirmek ve konumlandırmak için genel ve zorlayıcı bir güç gereklidir. Nasıl ki, doğa her insana insanın kendi üyeleri üzerinde eksiksiz bir yetki verir, toplumsal antlaşma da politik organa onun kendi üyeleri üzerinde öyle eksiksiz bir yetki verir. İşte, dediğim gibi, egemenlik adını alan şey, kamu iradesinin yön verdiği bu yetkidir.

Fakat, kamusal kişiden başka, onu oluşturan ve yaşamı ve özgürlüğü doğallıkla ondan bağımsız olan ayrı ayrı gerçek kişileri de göz önüne almamız gerekir. Yani, amaçlanan, yurttaşla egemenin haklarının birbirinden iyice ayrılmasıdır. Yurttaşların birer uyruk olarak yerine getirmek zorunda bulundukları görevler de onların birer insan olarak sahip olacakları doğal haktan ayrılmalıdır.

Kabul edilir ki her insan, toplumsal antlaşma gereği gücünden, mallarından, özgürlüğünden bir şey aktarıyorsa, ancak kullanılması topluluk için önemli olanı aktarır; fakat şunu da kabul etmelidir ki, o önemi saptayacak yargıç, sadece egemen güçtür. Bir yurttaş, devlete yapabileceği tüm hizmetleri, egemen kendisinden bunu ister istemez yerine getirmek zorundadır. Fakat egemen de uyruklarına topluluk için yararsız hiçbir güç yüklememelidir. Hatta böyle bir şeyi isteyemez bile. Çünkü ne doğa yasası altında ne usun yasası altında, hiçbir şey nedensiz yapılmaz.

Bizi toplumun tümüne bağlayan bağıtlar ancak karşılıklı oldukları için zorunludurlar. Onların doğası öyledir ki, o bağıtları yerine getirirken insan kendisi için çalışmadan

başkası için çalışamaz. Kamu iradesi neden hep dosdoğrudur, neden insanların hepsi sürekli olarak onların her birinin mutluluğunu ister? *Herkes* sözcüğüne sahip çıkmayan, herkes adına oy verirken kendini düşünmeyen bir kimse yoktur da, ondan. Başka neden olabilir? Bu da ispatlar ki, hak eşitliği ve onun oluşturduğu adalet kavramı, her insanın önce kendini kayırma isteğinden yani insanın doğasından ileri gelir. Kamu iradesi, gerçekten kamu iradesi olması için hem yöneldiği varlıkta hem de özünde öyle olmalıdır. O irade herkesten kaynaklanıp herkese uygulanmalıdır. Bireysel ve belirli bir nesneye yönelirse doğal doğruluğunu yitirir, çünkü o zaman, bize yabancı olan şeye bakıp yargı verirken, önümüzde bizi yönetecek hiçbir gerçek hakkaniyet ilkesi bulunmaz.

Çünkü daha önce yapılmış bir genel anlaşmayla düzenlenmemiş bir nokta üzerindeki olgu ya da özel bir hak ortaya çıkar çıkmaz, sorun tartışmalı bir nitelik alır. Bu, taraflardan birinin ilgili bireyler, ötekinin de kamu olduğu bir davadır. Fakat o davada ne yasa görüyorum ne yargı verecek yargıç. Bu durumda, kamu iradesi açıkça dile getiriliyor, demek gülünç olur, çünkü öyle verilen yargı, olsa olsa taraflardan birinin varmak istediği sonuç olur; bu da öteki taraf için yabancı, özel ve böyle bir durumda haksızlığa, yanlışa açık bir talep demektir. Böylece, nasıl ki bir kişinin talebi genel talebin temsilcisi olamazsa, genel talep de özel bir ereğe yönelince niteliğini değiştirmiş ve bir kişi ya da bir olgu üzerinde *genel* niteliğiyle yargı veremez duruma gelmiştir. Örneğin, Atina halkı, yöneticileri atar ya da görevden uzaklaştırırdı, kimini ödüllendirir, kimini cezalandırırdı ve yönetimin tüm işlerini ayrım gözetmeden pek çok özel kararnameyle yürütürdü. Bu durumda halkın kamu iradesi denen şeyi kalmamış, artık egemen kimliğiyle değil, ülke yöneten büyük görevli ve yargıç kimliğiyle davranmış oluyordu.

Bu söylediğim, genellikle düşünülene tersmiş gibi gelebilir ama, izin verilsin, düşüncelerimi açıklayacağım.

Bundan anlamamız gerekir ki, iradeyi genel yapan şey, oy sayısından çok, oyları birleştiren ortak çıkardır. Çünkü bu kurumda herkes, zorunlu olarak, kendisinin başkalarına dayattığı koşullar neyse onlara uymak zorundadır. Bu, çıkarla adalet arasında hayran olunacak bir uyumdur ve topluca yapılan tartışmalara, görüşmelere bir hak denkliği verir. Halbuki herhangi bir özel sorunda, yargıcın kuralıyla tarafın kuralını birleştiren, eşleştiren ortak çıkar bulunmadığından böyle bir uyum görülmez.

İlkeye varmak için hangi yönden gidilirse gidilsin hep aynı sonuca varılmaktadır: Toplumsal antlaşma, yurttaşlar arasında öylesine bir eşitlik kurar ki, hepsi aynı koşullarda taahhüt altına girerler ve hepsinin aynı haklardan yararlanması gerekir. Böylece, antlaşmanın doğası gereği, her egemenlik antlaşması yani kamu iradesinin her gerçek antlaşması, bütün yurttaşları eşit biçimde taahhüt altına sokar ya da eşit biçimde kayırır; öyle ki, egemen, yalnızca ulusun tümünü tanır, fakat tümü oluşturanların hiçbirini ötekilerden ayırt edemez. Şu halde bir egemenlik antlaşması tam olarak nedir? Bu, yüksek konumdakinin aşağı konumdakiyle yaptığı bir uzlaşma değil, bütünün kendi üyelerinin her biriyle yaptığı bir uzlaşmadır ve meşrudur, çünkü temelini toplumsal sözleşme oluşturmaktadır. Ayrıca, hak dengesine uygundur, çünkü amaca yönelemez; sağlamdır, çünkü güvencesi, kamu gücü ve en yüksek yetki orunudur. Uyruklar bu tür uzlaşmalardan başka bir şeye boyun eğmedikleri sürece, kendi iradelerinden başka hiçbir kimseye bağımlı değiller demektir. Egemenin ve yurttaşların ayrı ayrı haklarının nereye kadar gittiğini sormaksa, yurttaşların hangi noktaya kadar kendilerine karşı, yani biri hepsine, hepsi birine karşı taahhüt altına girebileceklerini sormak demektir.

Böylece görüyoruz ki, egemen güç, nice salt, nice kutsal, nice dokunulmaz olursa olsun, genel uzlaşmaların sınırlarını aşmaz, aşamaz ve her insan o uzlaşmalarla kendisine bırakılmış olan mallarını ve özgürlüğünü dilediğince kullanabilir; öyle ki, egemen, hiçbir zaman bir uyruğu ötekinden daha ağır bir yükümle görevlendirme hakkına sahip olamaz, çünkü öyle bir şey ortaya çıkarsa, sorun özel bir nitelik taşıyor demektir, o durumda da artık egemenin gücü yetkili değildir.

Bu ayrımlar bir kez benimsendi mi, toplumsal sözleşmedeki kişilerin vazgeçmesi yanlış olur, çünkü, onların konumları, o sözleşme gereği, gerçekten daha önceki konuma yeğ tutulur bir düzeye gelmiştir ve kişiler haklarını aktarmamışlar, belirsiz, güçsüz bir konumdan daha iyi, daha güvenli bir konuma, doğal bağımsızlıktan özgürlüğe, başkasına zarar verebilme durumundan kendi güvenliklerine, başkalarının alt edebileceği bir somut güce sahip olmaktan toplumsal birliğin alt edilemez kıldığı bir hakka geçmişlerdir. Devlete adadıkları yaşamları bile, bu sözleşmeyle sürekli korunmaktadır. Yaşamlarını devletin korunması için ortaya attıklarında da, ondan aldıklarını ona vermekten başka ne yapıyorlar ki? Doğa durumunda kaçınılmaz savaşımlar yapar ve yaşamlarını korumaya yarayacak şeyi yaşamları bahasına korurken yaptıklarından daha çok ve daha tehlikeli ne yapıyorlar ki bu durumda, bu sözleşme koşullarında? Gerektiğinde herkesin yurdu için savaşması zorunludur, elbette. Fakat hiç kimsenin hiçbir zaman kendisi için savaşması gerekmez. Güvenliğimiz elimizden gittiğinde göze aldıklarımızın bir bölümünü, tümünü değil, bir bölümünü, güvenliğimizi sağlayan şey uğruna göze alsak yine de kârda olmaz mıyız?

Jean-Jacques Rousseau, *a.g.y.*, Kit I, bölüm 7, s. 523 ve devamı.

VOLTAIRE (1694-1778)

Milton ve John Locke'tan sonra, XVIII. yüzyıla varıldığında, ülke yönetimine yeniden hoşgörüyü yerleştirmek amacıyla, tarihin hoşgörü fermanlarını kendilerine borçlu olduğu XVI. yüzyıldaki Fransa kralı IV. Henri, Alman imparatoru II. Rudolf gibi siyaset adamlarının düşünceleriyle bağlantıyı kuranın Voltaire olduğunu görürüz.

Hoşgörü bir doğal haktır

Hoşgörü Üzerine İnceleme Avrupalı düşünce tarihinde çok önemli bir dönemeci gösterir. Voltaire'in Protestan Calas ailesini desteklemek üzere tavır koyduğu sırada yazdığı bu kitap, John Locke'un *Hoşgörü konusunda mektup* adlı yapıtından sonra gelen ve ona koşut olan bir tutumla bağnazlığı geniş bir okur kitlesi önünde kınamış ve o kitleye vicdan özgürlüğünün değiştirilemez ve geri alınamaz bir hak olduğu düşüncesini tanıtmıştır.

Doğal hak, tüm insanlara doğanın gösterdiği haktır. Çocuğunuzu yetiştirdiniz, o size, babası niteliğinizle say-

gı, kendisine iyilik etmiş kişi niteliğinizle minnet besleyecektir. Kendi ellerinizle ekip biçtiğiniz toprağın ürünlerini derlemeye hakkınız vardır. Bir söz vermiş ve almış bulunuyorsunuz, o söz tutulacaktır.

İnsan hukuku, her ne olursa olsun, yalnızca bu doğa hukukuna dayanacaktır ve asıl ilke, her iki hukukun da temel ilkesi, topraktadır: "Kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma." Oysa bu ilkeye göre, bir insanın nasıl olup da şöyle diyebildiğini anlamak kolay değil: "Kendinin inanmadığın, fakat benim inandığım şeye inanacaksın yoksa mahvolursun." Portekiz'de, İspanya'da, Goa'da bunu söylüyorlar. Başka birkaç ülkede de şunu söylemekle yetiniyorlar: "İnan, yoksa senden nefret ederim; inan yoksa sana elimden gelen tüm kötülüğü yaparım, pis ucube, sen benim dinimden değilsin, o halde sen dinsizsin; elbette komşuların, kentin, eyaletin senden nefret edecek."

Böyle davranmak insan hukukuna uygun bir şey olmuş olsaydı, Japonun Çinliden nefret etmesi, Çinlinin Siyamlıdan tiksinmesi, Siyamlının Ganjlıları kovalaması, onların Hindusluların peşine düşmeleri, Moğolların ellerine geçirdikleri herhangi bir Malabarlının ciğerini sökmeleri, Malabarlının İranlıyı boğazlaması, onun da Türkleri kılıçtan geçirmesi gerekirdi. Hepsi bir olup kendileri de uzun zaman birbirlerini yemiş olan Hıristiyanların üstüne atılırlardı.

Görülüyor ki, hoşgörüsüzlüğün hukuku vahşi ve saçmadır. Kaplanların hukukudur, ondan daha korkunçtur, çünkü kaplanlar ancak karınlarını doyurmak için öldürürler, halbuki bizler birbirimizi ak kâğıda çizili bir şeyler uğruna yok etmişizdir.

Voltaire, *Hoşgörü Üzerine İnceleme*, Cenevre, 1763, böl. VI, s. 59, 60.

EMMANUEL SIEYES (1748-1836)

Tiers état* ulustur!

Tiers état nedir? Sieyès'in bu adı taşıyan ve *Etats Généraux*'nun** 1789 Mayısı'ndaki toplantısından az önce yayımlanan kitabı, Fransız devriminin ilk aşamasının, *tiers état* Meclisinin *Jeu de Paume* andı*** sırasında kendisini Ulusal Meclis ilan ettiği aşamanın kaynağını oluşturur. 1789 demeci şöyle diyecektir: *"Her egemenliğin ilkesi her şeyden önce ulustadır."*

(*) Tiers état: üçüncü öbek. Fransa'da 1789 devriminden önce, soylular ve din adamları dışında kalan toplumsal katman, halk – ç.n.

(**) Eski Rejim Fransası'nda yani 1789 öncesinde kralın düzenli olmayan aralıklarla toplantıya çağırdığı ve üç kesimden: (état), soylular, kilise mensupları ve tiers état'dan oluşan, yaptırım gücü bulunmayan, daha çok kralın uygulamalarına destek vermekle görevli bulunan meclis – ç.n.

(***) Jeu de paume: Bugün hemen hemen unutulmuş bir çeşit tenis. Kralın daha önceki toplantıların yapıldığı yeri kapattırması üzerine, bu oyunun oynandığı ve aynı adı taşıyan salonda toplanan tiers état üyelerinin anayasa kabul edilinceye kadar çözülmeme, yılmama yolunda içtikleri and – ç.n.

> "Felsefe gerçekliğin sınırlarını aşmadıkça, onu fazla ileri gitmekle suçlamayın. Görevi amaca varmaktır, yani oraya ulaşması gerekiyor. Yarı yolda kalıp da kaldığı yere bayrağını dikmeye kalksaydı, aldatıcı olurdu. Yöneticinin görevi, tersine, onun ilerleyişini zorlukların türüne göre *derecelendirmektir*. Felsefe amaç noktasında değilse, yönetici onun nerede olduğunu bilmez; yönetici amacı görmezse, kendisi nereye gittiğini bilmiyordur."

Bu yazının planı oldukça basittir. Kendimize üç tane soru soracağız:

1° *Tiers état* nedir? Herkestir.

2° Ülke yönetiminde şimdiye kadar ne anlam taşıdı? Hiç.

3° Ne istiyor? Ülke yönetiminde bir şey olmak.

Yanıtların doğru olup olmadığını göreceğiz. Sonra, *tiers état*nın gerçekten *bir şey* olabilmesi için şimdiye kadar denenmiş yollarla şimdiden sonra denenmesi gerekenleri ele alacağız. Örneğin:

4° *Tiers état* lehinde bakanların ne *yapmaya giriştikleri* ve ayrıcalıklıların kendilerinin ne *önerdiklerini*,

5° Neyin yapılmış olması *gerektiğini* ve en son olarak da,

6° Hakkı olan yeri alabilmek için *tiers état*ya, kendisine düşen işin ne olduğunu söyleyeceğiz.

Bir ulusun yaşaması ve gönenmesi için ne yapmak gerekir? *Kişilerin* özel çalışmaları ve *kamusal* görevlerin yürütülmesi.

Özel çalışmaların tümü dört öbek içinde toplanabilir: 1° Toprak ve su insanın gereksinimlerinin en önde gelenlerini karşıladığından, sıralamamızda birinci, kent dışı çalışmalara bağlı bütün aileleri içine alan öbek olacaktır. 2° Madde-

lerin ilk satışından tüketilmelerine ya da kullanılmalarına kadar, az çok fazlalaşan yeni bir işçilik, o maddelere az çok karma bir ikinci değer ekler. İnsanın yaşama için gösterdiği etkinlik böylece doğanın verdiklerini geliştirmeyi başarır ve ham ürünün bu yolla iki, on, yüz kat artabilir. İşte ikinci öbeğin işleri bunlardır. 3° Üretimle tüketim arasında olduğu gibi, üretimin ayrı aşamaları arasında gerek üreticiye gerek tüketiciye yararlı pek çok ara etmen vardır. Bunlar büyük ve küçük ticaret adamlarıdır. Bir bölümü sürekli olarak gereksinimi yer ve zamana göre karşılaştırıp saptar, depolama ve nakletmenin getireceği kâr ile ilgili olarak önceden tahmin ve yatırımlar yapar; bir bölümüyse malın ya toptan ya perakende olarak kaynaktan tüketiciye akışını yüklenir. Bu tür yararlılık, üçüncü öbeğe girer. 4° İlk üç öbekte yer alan çalışkan, yararlı, tüketim ve kullanımın konusuyla uğraşan yurttaşlar dışında, bir toplumda, pek çok da *doğrudan doğruya kişi* için yararlı ya da ona zevk verecek özel iş ve bakım etkinliği bulunur. Bu dördüncü öbeğe en seçkin bilimsel ve serbest mesleklerden en az gözde sayılan ev hizmetlerine kadar birçok şey girer. Topluma destek olan bu çeşit işlerdir. Bunlar kime dayanır? *Tiers état*ya (halka).

Kamu görevleri de, bugünün devlerinde, bilinen dört öbekte toplanır: Ordu, adalet, kilise ve yönetim. *Tiers état*nın her yerde yirmide on dokuzu oluşturduğunu görmek için, bunları ayrıntılarıyla sıradan geçirmemiz gerekmez. Ne var ki, oran bunca yüksektir ama onlara ayrıcalıklı sınıfın yapmak istemediği, gerçekten sıkıntılı ne varsa, o işler düşer. Toplumda ayrıcalıklı sınıfın adamları yalnızca paralı ve önde gelen yerlere konarlar. Böyledir diye o sınıfı yüceltecek miyiz? Yüceltmemiz için *tiers état*nın o işleri geri çevirmesi ya da o işlerin üstesinden gelemeyecek durumda olması gerekir. Durum ortada. Ne var ki, *tiers état*ya yasaklama getirmekten çekinilmedi. Ona dediler ki: "Senin

hizmetlerin ne olursa olsun, ne kadar yetenekli olursan ol, şu noktaya kadar gidersin, onun ötesine geçemezsin. Senin onurlandırılman yakışık almaz." Bunun dışında kalan ve sayıları çok az olan birkaç örnek vardır ki, bunlar pek az yer tutar ve gerektiği gibi önemsiz kabul edilir; o durumlarda edilen laflar ise, ayrı birer aşağılamadır. Bu dışlama, *tiers etat*ya karşı işlenen bir toplumsal cürüm olduğuna göre, bari hiç değilse, kamu yararına bir tutum olduğu söylenebilir mi? Tekelin neler yaptığını bilmez miyiz? Tekel, saf dışı bıraktıklarının cesaretini kırar ama yüzüne güldüklerini de beceriksizleştirdiğini bilmez miyiz? Hangi işten özgür yarışmayı uzaklaştırsalar o işin daha pahalı ve daha kötü yapılacağını bilmez miyiz?

Dikkat edilirse, herhangi bir görevi, işi, yurttaşlar arasında belli bir sınıfa özgü ayrıcalık durumuna getirmekle yalnız çalıştırılan adama para vermekle kalınmamakta, aynı sınıftan olup da çalıştırılmayan adamların hepsine de, çalıştırılan ve çalıştırılmayanların ailelerinin tümüne de aynı şey yapılmaktadır. Dikkat edilirse, bizde utanmadan kabul edilen bu düzeni eski Mısır'da ve Hindistan ile olan ilişkilerimizde hor görürüz. Ama şimdi konuyu büyütüp belki aydınlatacak, fakat açıklamalarımızı yavaşlatacak bu düşünceleri bir yana bırakalım.

Burada, şunları hissettirmiş olmamız yeter: Kamu görevleri için ayrıcalıklı bir sınıfın sözüm ona yararlılığı bir hayalden ileri gitmez, kamu görevlerinde zahmetli ne kadar iş varsa onları ayrıcalıklı sınıf değil, halk yüklenir, o sınıf olmasaydı üst düzeydeki yerler çok daha iyi doldurulacaktı; üst düzeydeki yerler doğallıkla, kabul edilmiş yeteneklerin ve hizmetlerin ödülü olmalıydı; ayrıcalıklılar bol paralı ve insanı öne çıkaran bütün mevkileri ellerine geçirirlerken yurttaşların çoğunluğu için iğrenç bir haksızlık, eşitsizlik doğuyor, kamu yararına hıyanet edilmiş oluyor.

Tam bir ulus oluşturmak için gerekli olan her şeyin *tiers état*nın içinde bulunmadığını söylemeye kim cesaret edebilir? O, bir kolu hâlâ zincirli, güçlü ve gürbüz bir adamdır. Ayrıcalıklı sınıf kaldırılırsa ulusta bir şey eksilmez, artmış olur. O halde, *tiers état* nedir? Herkestir, ama kösteklenmiş, baskı altında bir "herkes". Ayrıcalıklı sınıf olmasa *tiers état* ne olacaktır? Yine herkes, ama özgür ve mutlu. O olmadan hiçbir iş yürümüyor, ötekiler olmasa her şey daha iyi gidecek. Ayrıcalıklıların ulusa yararlı olmak şöyle dursun, onu zayıflatmaktan, onan zarar vermekten başka bir şeye yaramadıklarını göstermek yetmez, bundan başka, soylu sınıfın toplumsal örgütlenme içine girmediğini kanıtlamak gerekir. Soylu sınıf, ulus için bir *yük* olabiliyor ama ulusun bir parçası olamıyor. Bunu kanıtlamak gerekir.

Önce şunu söyleyelim ki, bir ulusun tüm basit bölümlerinin arasında soylular kastını oturtacak bir yer bulmak olanaksızdır. Sakatlık, güçsüzlük ya da tedavi edilemez bir tembellik yüzünden toplumun işlerine katılmayan pek çok insan olduğunu biliyorum. Her kuralın yanı başında, hele koskoca bir imparatorlukta, kural dışı durumlar, kötüye kullanmalar olur. Fakat hiç değilse, şu nokta kabul edilmelidir ki, bu sapmalar, bu kötüye kullanmalar ne kadar az olursa, ülke o kadar düzenli olur. Ülkelerin en kötü düzenlenmişi, yalnız tek tek birtakım bireylerin değil, bütün bir sınıfın, genel hareketin ortasında durup kıpırdamamayı, üretmeye hiç katılmaksızın üretmenin en iyi parçasını yutabilmeyi marifet sandığı ülkedir. Elbette böyle bir sınıf *tembelliği* nedeniyle ulusa yabancı olacaktır.

Bizim soylular sınıfı da, bizlerin arasında, sahip olduğu yurttaşlık ve kamusal ayrıcalıklarıyla, bundan daha az yabancı değildir.

Bir ulus nedir? *Ortak* bir yasa altında yaşayan ve ay-

nı *yasama kurulu* ile temsil edilen ortakların oluşturduğu bir kitle.

Soylu sınıfın ayrıcalıklara, bağışıklıklara hattâ yurttaşların tümünün haklarından ayrı haklara sahip olduğu, gözümüze batacak kadar kesin değil mi? Bunlarla soylu sınıf ortak düzenin, ortak yasanın dışına çıkmış oluyor. Zaten, yurttaşlık açısından sahip olduğu haklar, onu büyük ulusun içinde ayrı bir topluluk durumuna getirmiş bile. Tam bir *imperium in imperio.*

Politik yani ülke yönetimiyle ilgili haklarına gelince, onları da başkalarından ayrı uyguluyor. Halkın vekâletini hiçbir biçimde yüklenmemiş, sırf ona ait olan temsilcileri var. O temsilciler ayrı toplanıyorlar. Sade yurttaşın temsilcileriyle aynı salonda toplandıklarında bile, soylu sınıfın temsili yine esasında değişik ve ayrı oluyor. Temsilcilerin görevi halktan kaynaklanmadığından temeli, ilkesi bakımından, genel çıkarı savunmayı amaçlamadığından amacı bakımından ulusa yabancı oluyor.

Şu halde, *tiers état*, ulusa ait her şeyi kapsar; *tiers état* olmayan hiçbir şeye ulusun diye bakılamaz. *Tiers état* nedir? Herkestir.

> Emmanuel Sieyès, *Tiers état nedir?*, Paris, 1789, Jean Tulard'ın önsözüyle, Paris, PUF, 1982, böl. I, s. 28 ve devamı.

HAK BİLDİRİLERİ

XVIII. yüzyılın sonunda yayımlanmış hak bildirileri. Amerikan ve Fransız Devriminin simgelerini oluşturduklarından modern siyaset düşüncesinin vardığı noktayı özetlerler. Ne var ki yazgıları ayrı olmuştur. Amerikan Bildirisi'nin daha 1787 yılında Amerikan Anayasası içinde yer almasına karşın, Fransızlarınki ancak 1946'da Anayasa'nın girişine konulmuştur. Aradaki bu ayrım, belki klasik siyaset düşüncesinin Amerika Birleşik Devletleriyle Avrupa devletlerinin tarihleri üzerindeki etkisinin ayrımını göstermektedir.

Birleşik Devletler'in Bağımsızlık Bildirisi (4 Temmuz 1776)

İnsanlarla ilgili olayların akışı içinde, bir halkın kendisini başka bir halka bağlayan bağları koparması ve doğanın yasalarının ve doğanın Tanrısının yasalarının yeryüzündeki devletler arasında ona ayırdığı ve hakkını verdiği yeri alması gerektiğinde, insanlık âleminin düşüncelerine duyduğu saygı, o halkı, bu ayrılmanın nedenlerini açıklamaya zorlar.

Aşağıdaki gerçeklikleri yeterince açık görmekteyiz: Tüm insanlar eşit yaratılırlar. Yaradan, onları birtakım aktarılamaz haklarla donatır. Bu haklar arasında yaşam, özgürlük ve mutluluk arayışı bulunmaktadır. İnsanlar arasında yönetimler bu hakları güvenceye almak için kurulur ve yönetimlerin dürüst, âdil gücü, yönetilenlerin onayından doğar. Ne zaman bir yönetim biçimi bu amacı yıkacak nitelik gösterirse, halkın onu değiştirme ya da bozma ve kendisine güvenlik ve mutluluğu vermeye en uygun görünen ilkelere dayandıracağı ve yine en uygun görünen biçimi vereceği bir başka yönetim kurma hakkı doğar. Aslında, uzgörürlük, uzun zamandan beri yerleşmiş yönetimlerin hafif, geçici nedenlerle değiştirilmemeleri gerektiğini söyler. Çünkü öteden beri yaşananlar göstermiştir ki, insanlar alışık oldukları biçimleri yıkarak kendilerini cezalandırmaktansa çekilebilir kötülüklere dayanmayı daha uygun bulurlar. Fakat kötüye kullanma, haksız edinmelerden oluşan ve değişmeksizin hep aynı amaca yönelen uzun bir olaylar dizisi, birinin, insanları katıksız bir zorbalığın boyunduruğuna almak niyetinde olduğunu belli ettiğinde, onların böyle bir yönetimi atmaları ve yeni önlemler alarak gelecekteki güvenliklerini sağlamaları hem hakları, hem görevleridir. Biz sömürgeler, böyle sabretmiş bulunuyoruz ve eski yönetim biçimimizi değiştirmeye bizleri zorlayan zorunluluk budur. Büyük Britanya'nın bugünkü kralının* geçmişi, doğrudan amacı topraklarımız üzerinde katıksız zorbalık kurmak olan bir dizi adaletsizlikler, haksız ele geçirmelerle doludur. Bunu ispatlamak için olguları tarafsız dünyaya sunalım:

Kamu yararı için en sağlıklı, en gerekli olan yasaları onaylamayıp geri çevirdi. İçinde bulunulan an için büyük önem taşıyan, ivedi yasalara valilerinin onay vermele-

(*) 1760-1820 arasında krallık eden III. George – ç.n.

rini yasakladı, bunlara ancak yürürlüğe girmelerinin kendi onayına kadar ertelenmesi koşuluyla izin verdi ve bu yolla askıya alınan yasaları dikkate almayı büsbütün savsaklattı.

Büyük bölgelerin örgütlenmesi konusundaki yasaları da, o yörelerde oturanlar yasama organlarında temsil edilmekten vazgeçmezlerse onaylamayacağını bildirip geri çevirdi. Yasama organlarında temsil edilmek, bir halk için, yalnız zorbaların korkması gereken bir halk için son derecede değerli bir haktır.

Yasama meclislerini alışılmamış, rahat olmayan ve nüfus kütüklerinden uzakta bulunan yerlerde toplantıya çağırdı. Bunu yapmaktaki tek amacı, meclisleri yorup kendisinin kararlarına uymalarını elde etmekti. İnsan haklarına kendisinin koyduğu kısıtlamalar karşısında erkekçe bir direnme gösterdikleri için, çeşitli zamanlarda Temsilciler Meclislerini dağıttı. O meclis dağıtmalardan sonra, uzun süre yeni temsilciler seçtirmeyi reddetti. Bunun üzerine, yok edilebilecek bir güç olmayan yasama erki, halk tarafından yürütülmek üzere olduğu gibi, halka geri döndü. Aradaki boşluk süresince, devlet, dışarıdan gelecek her türlü saldırıya, içeride oluşacak her türlü karışıklığa açık bir duruma düştü.

Topraklarımızda nüfusun artmasına set çekmeye çalıştı. Bu amacına varmak için, yabancıların uyrukluğa geçmeleri için çıkarılmış yasaların uygulanmasına engeller getirdi. Yabancıların bölgelerimize göçünü yüreklendirecek yasalar çıkarılmasını da reddetti. Yeni toprak edinme işlemleri için koşullar getirdi. Yargı erkleri kurulmasını sağlayacak yasalara onay vermeyi reddederek adaletin yürütülmesini köstekledi.

Yargıçları, görev süreleri, ücretlerinin tutarı ve ödenmesi bakımından yalnızca kendi iradesine bağımlı kıldı.

Halkımızı rahatsız etmek ve kanını emmek için birçok

resmî iş yeri açıp ülkemize bir sürü yeni memur gönderdi. İçimizde, yasama kurullarımızın onayı olmaksızın barış zamanında, sürekli ordu bulundurdu. Askerî gücü sivil güç karşısında bağımsız, hattâ ondan üstün kılma yolunu tuttu. Bizi temel yasalarımıza yabancı ve yasalarımızca kabul edilmeyen bir hukuk sistemine bağlamak için, birtakım uydurma hukuksal belgeler onaylayarak başkalarıyla işbirliğine girdi. Bunların amacı şuydu: Aramıza kalabalık silahlı kuvvetler yerleştirmek, o silahlı kuvvetlerin topraklarımız halkından kişilere karşı işleyecekleri cürümlerden ötürü cezalandırılmalarını uydurma mevzuatla önlemek, dünyanın tüm yöreleriyle olan ticaretimizi yok etmek, onayımızı almadan bize vergiler koymak, birçok davada bizi jüri yönteminin iyiliklerinden yoksun bırakmak, uydurma suçlar için bizleri yargılanmak üzere denizler aşırı yerlere nakletmek, komşu bir eyalette* İngiliz yasalarının liberal sistemini kaldırıp orada keyfî bir yönetim kurarak ve sınırlarını genişleterek o eyaleti örnek diye göstererek aynı zorba yönetimi bizim topraklarımıza da sokmak, anlaşmalarımızı geri alıp en değerli yasalarımızı ortadan kaldırmak, yönetim organlarımızın biçimlerini özünde bozmak; bizim öz yasama kurullarımızı askıya almak ve kendisini herhangi bir durumda uymamız zorunlu olacak yasalar çıkarma yetkisi ile donatmak.

Bizleri korumasının dışında ilan ederek, bize savaş açarak ülkemizin yönetiminden ayrıldı. Denizlerimizi yağma etti, kıyılarımızı yıkıma uğrattı, kentlerimizi yaktı, yurttaşlarımızı topluca öldürdü. Şu anda bile, en barbar yüzyıllarda benzeri güç bulunur ve uygar bir ulusun başına hiç yakışmayan acımasız ve aşağılık koşullarda başlamış olan bu ölüm, yıkım ve zorbalık işini sonuna kadar götürmek için yabancı paralı askerlerden oluşan büyük or-

(*) Bugünku Kanada – ç.n.

dular getirtiyor. İçimizde ayaklanmalar kışkırttı, sınırlarda oturanlarımızın üzerine Kızılderilileri, savaşma biçimlerinin herkesi, yaş, cinsiyet, koşul gözetmeksizin herkesi kılıçtan geçirmek olduğu iyice bilinen o vahşileri saldırtmaya çalıştı.

Bütün bu baskılar sırasında biz, hiçbir yolla dikleşmeden adalet diledik. Birbiri arkası sıra gönderdiğimiz dilekçelere, birbiri arkası sıra gelen adaletsizliklerden başka yanıt alamadık. Kişiliği bir zorbanın yaptıklarıyla böylesine belirlenmiş bir hükümdar, özgür bir halkı yönetmeye layık değildir.

Büyük Britanya'daki kardeşlerimize karşı da saygıda kusur etmedik. Kendi yasama organlarının bizi de adaletsiz bir yargı düzeneğinin kapsamına alma girişimleri konusunda zaman zaman onları uyardık. Hangi koşullar altında bu topraklara göç ettiğimizi ve yerleştiğimizi onlara hatırlattık. Onların adaletine ve doğal iyilikseverliklerine başvurduk. Bir gün olup kaçınılmaz biçimde ilişkilerimizin, dostluğumuzun kopmasına yol açacak olan bu haksız tutumları kınamaları için, ortak bir kaynaktan gelen bağlarımız adına, onlara yalvardık.

Onlar da usun ve kan bağının sesine kulaklarını tıkadılar. Şu halde, ayrılmamız gereğini kabullenmek ve onları da öteki insanlar gibi savaşta düşman, barışta dost diye görmek zorundayız.

Bunun sonucunda, Amerika Birleşik Devletlerinin Genel Kongre durumunda toplanmış temsilcileri olan bizler, niyetlerimize, doğruluk evreninin yüksek Yargıcını tanık göstererek ve bu toprakların iyi halkının yetkesine dayanarak açıkça bildiriyoruz ki, bu koloniler özgür ve bağımsız devletlerdir ve öyle olma hakkına sahiptirler; Büyük Britanya tahtına herhangi bir biçimde boyun eğme gereğinden sıyrılmışlardır; onlarla Büyük Britanya

arasındaki her türlü politik bağ tümüyle kopmuştur; bu koloniler özgür ve bağımsız devlet nitelikleriyle, savaş açmaya, barış yapmaya, bağdaşıklık antlaşmaları imzalamaya, ticareti düzenlemeye, bağımsız devletlerin yapma hakkı bulunan tüm başka edimleri gerçekleştirmeye yetkilidirler. Tanrının korumasına duyduğumuz eksiksiz güvenle, bu demecin desteklenmesine yaşamımızı, varlıklarımızı ve en kutsal malımız olan onurumuzu koyduğumuzu bildiririz.

Amerikan Bağımsızlık Demeci, 1776, Thomas Jefferson'un *İnsanın Hakları ve Doğal Hak* adlı yapıtından Çev. B. Barret-Kriegel Paris, PUF, 1989, s. 109.

Fransa: İnsanın ve Yurttaşın Hakları Bildirisi (26 Ağustos 1789)

Daha sonra 1791 Anayasası'nın başına yazılacak olan demeç[1]

Fransız halkının Ulusal Meclis durumunda toplanmış temsilcileri, insan haklarını bilmeme, unutma ya da hor görmenin, genel mutsuzlukların ve yönetimlerin yoldan çıkıp bozulmasının tek nedeni olduğunu dikkate alarak, bu demecin toplumun tüm üyelerinin gözünün önünde bulunması, onlara sürekli olarak hak ve görevlerini anımsatması, her an herhangi bir politik kurum nedeniyle karşılaştırılabilen yasama ve yürütme erklerinin edimlerine uyulması, bundan böyle yalın ve karşı konulamaz ilkelere dayanacak olan yurttaş isteklerinin hep Anayasa'nın ayakta kalmasına ve herkesin mutluluğuna yönelmesi amacıyla, insanın aktarılamaz ve kutsal olan doğal haklarını açıkça duyurmaya karar vermişlerdir. Bu nedenle, Ulusal Mec-

1 Tıpkı 27 Ekim 1946 Anayasası gibi, 4 Ekim 1958 Anayasası'nın giriş bölümü de, 1789 Demecinin içerdiği hükümleri yeniden yürürlüğe koymuştur.

lis, Yüksek Varlık'ın* önünde ve koruması altında, aşağıdaki insan ve yurttaş haklarını tanıdığını bildirir:

Birinci Madde. - İnsanlar, haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve öyle kalırlar. Toplum içinde ancak ortak çıkara dayanan ayrılıklar olabilir.

Madde 2 - Bu politik bir araya gelişin amacı, insanın doğal ve değişmez haklarının korunmasıdır. Bu haklar, özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnmedir.

Madde 3 - Her türlü egemenliğin temeli, her şeyden önce ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir birey açıkça ulustan gelmeyen bir yetke yürütemez.

Madde 4 - Özgürlük, başkasına zararı dokunmayan her şeyi yapabilmektir. Böylece, her insanın kendi doğal haklarından yararlanma sınırı, toplumun öteki üyelerinin kendi haklarından yararlanma sınırıdır. Bu sınırlar yasa tarafından belirlenemez.

Madde 5 - Yasa, ancak topluma zararı dokunabilecek edimleri yasaklama hakkına sahiptir. Yasanın yasaklamadığı hiçbir şeye engel olunamaz ve hiç kimse yasanın buyurmadığı bir şeyi yapmaya zorlanamaz.

Madde 6 - Yasa, kamu iradesinin dışa vurumudur. Tüm yurttaşların yasanın oluşumuna, doğrudan doğruya ya da temsilcileri aracılığıyla, katılma hakkı vardır. İster korusun ister cezalandırsın, yasa herkes için aynı olmak zorundadır. Tüm yurttaşlar yasa önünde eşit oldukları gibi, aynı zamanda yeteneklerine göre ve erdemleri ve becerilerinden başka hiçbir ayrımdan geçirilmeksizin her oruna, her kamu görevine kabul edilebilirler.

Madde 7 - Hiç kimse yasaca belirlenmiş durumlar ve biçimler dışında suçlanamaz, tutuklanamaz, hapsedilemez.

(*) Devrim yıllarında Tanrı karşılığında sık kullanılan bu deyim, 1794 yılında Konvansiyon Meclisince az çok resmî nitelik kazandırılacak bir tapıncı adlandıracak, fakat kısa ömürlü olacaktır – ç.n.

Keyfî buyruklar isteyen, gönderen, uygulayan ya da uygulatanların cezalandırılması gerekir. Fakat yasa gereği çağrılan ya da yakalanan herkesin derhal buna boyun eğmesi zorunludur; direnmekle suçlu durumuna düşer.

Madde 8 - Yasanın ancak kesinlikle ve açıkça gerekli olan cezalar getirmesi zorunludur. Hiç kimse suç anından önce getirilmiş, kabul edilmiş ve yasal olarak uygulanan bir yasadan başka bir şey uyarınca cezalandırılamaz.

Madde 9 - Suçlu olduğu ortaya çıkıncaya kadar, her insan suçsuz kabul edildiğinden tutuklanmasının kaçınılmaz olduğu yargısına varılması durumunda kendisini ele geçirmek için gösterilecek her türlü şiddet, yasa tarafından ciddi olarak cezalandırılır.

Madde 10 - Hiç kimsenin dinsel alandakiler de içinde olmak üzere düşünce ve kanılarından ötürü, bu düşünce ve kanıların açığa vurulmasının yasanın kurduğu düzeni bozması durumu dışında, tedirgin olmaması gerekir.

Madde 11 - Düşünce ve kanıların özgürce iletişimi insanın en değerli haklarından biridir; yani her yurttaş özgürce konuşabilir, yazabilir ve yayabilir; ancak yasanın belirlediği durumlarda bu özgürlüğün kötüye kullanılmasından ötürü hesap vermek zorundadır.

Madde 12 - İnsan ve yurttaş haklarının güvencesi bir kamu gücü bulunmasını zorunlu kılar. Bu nedenle, yönetimine verildiği kişilerin özel yararı değil, herkesin çıkarı için böyle bir kamu gücü kurulur.

Madde 13 - Kamu gücünün bakımı ve yönetimin giderleri için, ortak katılım kaçınılmaz bir şeydir. Buna tüm yurttaşlar, olanakları ölçüsünde eşit olarak katılacaklardır.

Madde 14 - Tüm yurttaşların, doğrudan doğruya ya da temsilcileri aracılığıyla, bu kamusal katkının zorunluluğunu gözlemlemeye, onu özgürce kabullenmeye, kullanımını izlemeye, oranını, ne kadar bir varlık üzerinden alına-

cağını, nasıl ve ne kadar süre ile toplanacağını belirlemeye hakkı vardır.

Madde 15 - Toplumun her kamu görevlisinden yönetimi konusunda hesap istemeye hakkı vardır.

Madde 16 - Hakların güvencesinin sağlanmadığı herhangi bir toplumun yasal dayanağı yoktur.

Madde 17 - Mülkiyet bozulamaz ve kutsal bir haktır; yasal olarak belirlenmiş kamu zorunluluğunun açıkça gerektirdiği ve önceden haklı bir ödenek verilmesi koşuluna bağlanan durumlar dışında, kimse bundan yoksun bırakılamaz.

KAYNAKÇA*

Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, 1116. Fr. çev.: Thomas Jefferson, *İnsanın Hakları ve Doğal Hukuk* içinde, B. Barret-Kriegel, Paris, PUF, 1989.

Bodin, Jean, *Cumhuriyetin Altı Kitabı*, 1576, 2. basım, Gabriel Corti, Paris 1593, Paris, Fayard, 1986.

Bossuet, Jacques Bénigne, *Dünya Tarihi Konusunda Dersler*, Paris, 1681, Paris, Garnier-Flammarion, 1966, zaman dizini ve önsöz: Jacques Truchet.

Fransız İnsan Hakları Bildirisi, 1789. *İnsanın Hakları ve Doğal Hukuk* içinde, Barret Kriegel, *a.g.y.*

Grotius, Hugo, *Savaş ve Barış Hukuku*, 1625, Amsterdam, 1734, Çev. Jean Barbeyrac, yeniden basım, Caen, 1984.

Hobbes, Thomas, *De Cive ya da Siyasetin Temelleri*, Paris, 1642, Fr. çev. Samuel Sorbière, Paris, sirey, 1981.

—, Leviathan. Dinsel ve dünyasal devletin madde, biçim ve gücü. Londra, 1651, Fr. çev. François Tricaud, Paris, Sirey, 1971.

Locke, John, *Doğa Yasası Konusunda Deneme*, 1660, Fr. çev.: Hervé Guineret, Yay.:Centre de Philosophie politique et juridique, Caen Üniversitesi.

—, *Ülke Yönetimi Konusunda İkinci Kitap*, Londra, 1690, Fr. çev.: David Lazel, Giriş ve notlar: S. Goyard-Fabre, Paris, Garnier-Flammarion, 1984.

Macchiavelli, *Tüm Yapıtları*, Önsöz: Jean Giono; sunuş ve notlar: Edmond Barincou, Paris, Gallimard, 1964.

Montesquieu, *Yasaların Ruhu*, Cenevre, 1748, *Tüm Yapıtları* içinde,Sunuş ve notlar: Daniel Oster, Paris, Seuil, 1064.

(*) İlk baskının tarihinden sonra verilen, sık ve halen kullanılan bir baskıdır.

Rousseau, Jean-Jacques, *Toplumsal SözleşmeT, Cenevre, 1762, Tüm Yapıtları* içinde, Giriş ve notlar:Michel Launay, Paris, Seuil, 1971, c.2.

Sieyès, Emmanuel, *Tiers état nedir?*, Paris, 1789, Önsöz: Jean Tulard, Paris, PUF, 1982.

Spinoza, *Tanrıbilimsel-siyasal Bilgiler*, Çev. ve notlar: Charles Appuhn, Paris, Garnier-Flammarion, 1965.

de Vitoria, Francisco, *Amerika Yerliler ve Savaş Hukuku Konusunda Dersler*, Önsöz, çeviri ve notlar: Maurice Barbier, Cenevre, Droz, 1966.

Voltaire, *Hoşgörü*, Cenevre, 1763, Paris, Flammarion, 1989, Giriş ve notlar: René Pomeau.

Fransız felsefeci Blandine Kriegel bu çalışmasını Machiavelli, Fransisco de Vitoria, Jean Bodin, Hugo Grotius, Thomas Hobbes, Spinoza, John Locke, Jacques Bénigne Bossuet, Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Voltaire ve Emmanuel Sièyes gibi klasik siyaset felsefesinin önde gelen düşünürlerinin metinlerinden ve hâlâ felsefi değere sahip İnsan Hakları Bildirisi'nden derledi.

Metinlerde hukuk devleti ve insan hakları doktrinlerinin kökenindeki cumhuriyet, devlet, savaş, barış, demokrasi, erk, otorite, insan hakları gibi temel kavramlar yazıldıkları dönemin koşullarında ele alınıyor. Bir kısmı beş yüzyıl önce yazılmış olsa da bu metinler, şaşırtıcı bir biçimde, siyaset felsefesinin bugünkü meselelerine, hâlâ tartışılan en hayati siyasi konulara da ışık tutuyor.

Klasik Siyasi Felsefe Metinleri klasik siyaset felsefesinin gelişimindeki aşamaları göz önüne sererek, yüzyıllardır üzerine düşünülen bir konuyu kapsamlı biçimde ele alan, okuru siyaset felsefesinin tarihsel konumu üzerinde düşünmeye davet eden, ufuk açıcı bir çalışma...

İLETİŞİM 1522
BAŞVURU DİZİSİ 56

ISBN-13: 978-975-05-0813-4